

IS EEN EUROPEES LEGER MOGELIJK?

HET POLITIEKE DRAAGVLAK VOOR EEN EU LEGER IN KAART
GEBRACHT.

Aantal woorden: **25.838**

Lothar Heymans

Stamnummer: 01103985

Promotor: Prof. dr. Herman Matthijs

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van:

Master of Science in de Bestuurskunde en het Publiek Management

Academiejaar: 2017 – 2018

IS EEN EUROPEES LEGER MOGELIJK?

HET POLITIEKE DRAAGVLAK VOOR EEN EU LEGER IN KAART
GEBRACHT.

Aantal woorden: **25.838**

Lothar Heymans

Stamnummer: 01103985

Promotor: Prof. dr. Herman Matthijs

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van:

Master of Science in de Bestuurskunde en het Publiek Management

Academiejaar: 2017 – 2018

Is een Europees leger mogelijk?
– Het politieke draagvlak voor een EU leger in kaart gebracht.

Masterproef Bestuurskunde en Publiek Management

Lothar Heymans

Universiteit Gent

Academiejaar 2017 – 2018

Voorwoord

Deze masterproef betekent het definitieve einde van mijn studietraject aan de Universiteit Gent. Begin 2016 startte ik in het schakelprogramma van de richting Bestuurskunde en Publiek Management, de richting waarvoor deze masterproef geschreven is. De keuze voor een Master in de Bestuurskunde en Publiek Management was een bewuste keuze, de richting was in mijn ogen immers een ideale mix van rechtsvakken, management vakken en het bestuderen van de verschillende governance niveaus in België. Meer dan de verscheidene beleidsniveaus in ons land, fascineerde voornamelijk het supranationale niveau mij, namelijk de Europese Unie.

De Europese Unie beïnvloedt vandaag ons dagelijkse leven meer dan we allemaal denken. Dit supranationale bestuursniveau boeide mij enorm en ik trachtte dan ook doorheen mijn traject zoveel als mogelijk de focus op dit niveau te leggen. Het eerste semester van mijn masterjaar ging ik op Erasmus naar Tallinn, Estland. Daar koos ik bewust uitsluitend voor EU-gerelateerde vakken die mijn expertise betreffende de Europese Unie konden vergroten. Deze specialisatie zou waardevol blijken bij het schrijven van deze masterproef. Voor mijn vertrek had ik immers al de titel van mijn masterproef moeten vastleggen, die ook gerelateerd was aan de Europese Unie.

Mijn sterke interesse voor de Europese Unie in combinatie met het actuele karakter van deze titel, zorgden ervoor dat ik gedurende een halfjaar met enorme motivatie heb gewerkt aan deze masterproef. Het heeft me veel nieuwe inzichten opgeleverd die bij het volgen van hoorcolleges niet altijd mogelijk zijn. Zelf op zoek gaan en ontdekken hoe de onderlinge relaties tussen lidstaten binnen de EU werken, was voor mij bijzonder leerrijk en boeiend. Waarom nemen lidstaten bepaalde standpunten in? Welke rol speelt de geschiedenis van het continent? En welke rol spelen externe actoren zoals de NAVO en de Verenigde Staten? De Europese Unie is een complex gegeven en dat maakte dit werk zo fascinerend.

Het schrijven van deze masterproef was nooit een last, net integendeel het gaf me elke dag de motivatie om mijn studietijd op een mooie manier af te sluiten. Ik had dit uiteraard niet op mijn eentje tot een goed einde kunnen brengen. Vele personen hebben een belangrijke rol gespeeld. In de eerste plaats wil ik mijn promotor, prof. dr. Herman Matthijs, bedanken. Als defensiespecialist, zette hij mij op weg en stond hij me steeds bij met nieuwe inzichten en ideeën die mijn thesis van de nodige achtergrond en structuur voorzagen.

Daarnaast hebben ook enkele specialisten en politici meer dan hun steentje bijgedragen. Zo kreeg ik de kans om, tijdens mijn Erasmusperiode in Tallinn, een interview af te nemen bij Thomas Mell. Hij is een stafmedewerker op het ministerie van Defensie van Estland, gespecialiseerd in de NAVO en defensiesamenwerking binnen de EU. Na afloop van mijn Erasmusperiode besloot ik nog gebruik te maken van de expertise van een van de professoren ginds. David Ramiro Troitiño, een Spanjaard werkende in Estland, was mijn professor voor het vak *Constitution of the EU*. Ik vroeg hem naar zijn mening met betrekking tot het Spaanse standpunt ten aanzien van een Europees leger. Ik ben hem zeer dankbaar voor het ter beschikking stellen van zijn kennis in deze materie.

In eigen land ben ik oprecht dankbaar voor de waardevolle medewerking door Hilde Vautmans, Europees Parlements lid voor OpenVLD en Tom Vandenkendelaere, Europees Parlements lid voor CD&V. Niet alleen de Belgische Europarlementsleden waren bereid te helpen. Ook mevrouw Ana Gomes, Portugees Europarlements lid en tevens lid van de subcommissie Veiligheid en Defensie van het Europees Parlement, was zo vriendelijk om mij een interview te gunnen in haar kantoor te Brussel. In de fase van mijn literatuuronderzoek bleek ook de bibliothecaresse van de bibliotheek van de Europese Raad te Brussel bijzonder behulpzaam. Mevrouw Rita Tuominen stond een bezoek toe aan de bibliotheek en hielp me tijdens dit bezoek bij het verzamelen van relevante naslagwerken.

Tot slot zou ik toch ook nog mijn vriendin en familie willen bedanken die me steeds bijstonden wanneer het even (te) veel werd. Al deze personen verdienen deze korte vermelding en hebben stuk voor stuk een echte meerwaarde betekend tijdens het lange proces om tot dit resultaat te komen. Ik had het niet zonder hun bijdrage gekund. Ik hoop van harte dat het lezen van deze masterproef een antwoord kan bieden op actuele vraagstukken met betrekking tot de Europese Unie, maar specifiek wat betreft de huidige en toekomstige defensiesamenwerking tussen de lidstaten.

Lothar Heymans

Liedekerke, 23 mei 2018

Inhoudsopgave

Voorwoord	II
Inhoudsopgave	IV
Lijst gebruikte afkortingen.....	VII
Lijst van tabellen en figuren.....	VIII
Probleemstelling & Onderzoeksstrategie	IX
I. Probleemstelling.....	IX
a. <i>Onderzoeksvraag</i>	<i>IX</i>
b. <i>Maatschappelijke relevantie</i>	<i>IX</i>
c. <i>Onderzoeksdoelstelling</i>	<i>XI</i>
II. Onderzoeksstrategie.....	XII
a. <i>Onderzoeksdesign</i>	<i>XII</i>
b. <i>Literatuurstudie</i>	<i>XV</i>
c. <i>Documentanalyse & interviews</i>	<i>XVI</i>
Inleiding	1
DEEL I	4
1. Europese defensiesamenwerking: overzicht.....	5
1.1 Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid	6
1.2 Europees Defensieagentschap (EDA)	8
1.3 EU Battlegroups (EUBG).....	10
1.4 Europees Defensiefonds (EDF)	11
1.5 PESCO (Permanent Structured Cooperation).....	13
1.5.1 Wat is PESCO?	13
1.5.2 PESCO als wegbereider voor een Europees leger	15

DEEL II	17
2. In verscheidenheid verenigd	18
2.1 Economische schaalvoordelen ten koste van soevereiniteit	20
2.1.1 Argumenten voor een Europees leger	20
2.1.2 Argumenten tegen een Europees leger	22
2.1.3 Conclusie argumenten	23
2.2 Parameters voor een levensvatbaar Europees leger	24
2.2.1 Standpunt lidstaten inzake Europees leger en NAVO	26
2.2.2 Slagkracht nationaal leger lidstaten	38
2.2.3 Geopolitiek belang van de lidstaten	41
2.2.4 Directe militaire dreiging van buiten de EU	44
2.2.5 Welke lidstaten zijn nu bruikbaar voor een Europees leger?	47
2.3 Verenigd Koninkrijk	50
2.3.1 Brexit	50
2.3.2 Slagkracht Brits leger	51
2.3.3 Geopolitiek belang	52
2.3.4 Conclusie	52
2.4 Noorwegen	53
2.4.1 NAVO of Europees leger?	53
2.4.2 Slagkracht Noors leger	54
2.4.3 Geopolitiek belang	54
2.4.4 Conclusie	54
2.5 Zwitserland	55
2.5.1 Historische neutraliteit	55
2.5.2 Slagkracht Zwitsers leger	56
2.5.3 Geopolitiek belang	56
2.5.4 Conclusie	57

2.6 IJsland	58
2.6.1 Vredevolle natie	58
2.6.2 Slagkracht IJslands leger	58
2.6.3 Geopolitiek belang	59
2.6.4 Conclusie	59
2.7 Conclusie Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zwitserland en IJsland	60
DEEL III	61
3. Europees leger versus NAVO	62
3.1 Huidige samenwerking tussen EU en NAVO	63
3.2 Standpunt NAVO inzake een Europees leger	66
DEEL IV	67
4. Algemeen besluit	68
4.1 Meer samenwerking of diepere integratie	69
4.2 Een Europees leger: wie doet mee?	71
4.3 Aanvulling of vervanging van NAVO	75
4.4 Kritische kijk op het onderzoek	76
4.5 Is een Europees leger mogelijk?	77
Referentielijst	LXXIX
Bijlagen	
Bijlage 1 Vertrouwelijkheidsclausule	
Bijlage 2 Standpunt N-VA m.b.t. een Europees leger	
Bijlage 3 Interviews	
Bijlage 3.1 Interview Thomas Mell (Stafmedewerker Estse ministerie van Defensie)	
Bijlage 3.2 Interview Hilde Vautmans (Europarlementslid voor OpenVLD)	
Bijlage 3.3 Interview Tom Vandenkendelaere (Europarlementslid voor CD&V)	
Bijlage 3.4 Interview David Ramiro Troitiño (professor EU studies, TTÜ)	
Bijlage 3.5 Interview Ana Gomes (Portugees Europarlementslid)	

Lijst gebruikte afkortingen

BBP:	<i>Bruto Binnenlands Product</i>
CHF:	<i>Zwitserse Frank</i>
EDA:	<i>Europees Defensieagentschap</i>
EDF:	<i>Europees Defensiefonds</i>
EEAS:	<i>European Union External Action Service</i>
EER:	<i>Europese Economische Ruimte</i>
EU:	<i>Europese Unie</i>
EUBG:	<i>European Union Battlegroups</i>
EUR:	<i>Euro</i>
EVDB:	<i>Europees Veiligheids- en Defensiebeleid</i>
GBP:	<i>Great British Pound</i>
GBVB:	<i>Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid</i>
GVDB (= CSDP):	<i>Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid</i>
ISK:	<i>IJslandse Kroon</i>
NAVO (=NATO):	<i>Noord-Atlantische Verdragsorganisatie</i>
NOK:	<i>Noorse Kroon</i>
PESCO:	<i>Permanent Structured Cooperation</i>
SEDE:	<i>Subcommittee Security and Defense (European Parliament)</i>
SIPRI:	<i>Stockholm International Peace Research Institute</i>
TTÜ:	<i>Tallinna Tehnikaülikool (Technische Universiteit van Tallinn)</i>
VK:	<i>Verenigd Koninkrijk</i>
VS:	<i>Verenigde Staten</i>

Lijst van tabellen en figuren

- Figuur 1** (p. 11): *Defensie: hoe doe je meer met minder*. Overgenomen uit *EP wil Europese defensie impuls geven door bundelen van militaire capaciteit* door Europees Parlement, Brussel, 2017.
- Figuur 2** (p. 19): *Defence: overlapping alliances*. Overgenomen uit *PESCO: EU countries sign off on plan for closer defence cooperation* door Europees Parlement, Brussel, 2017.
- Figuur 3** (p. 63): *EU-NAVO Samenwerking*. Overgenomen uit *EU-NATO Cooperation – Factsheet* door Kocijancic & Osorio (European External Action Service), Brussel, 2018.
- Figuur 4** (p. 74): *Politieke steun voor een Europees leger*. Overgenomen uit *Is een Europees leger mogelijk?* door Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 1** (p. 26-36): *Standpunt lidstaten inzake Europees leger en NAVO*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 2** (p. 38-40): *Slagkracht nationaal leger lidstaten*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 3** (p. 41-43): *Geopolitiek belang van de lidstaten*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 4** (p. 44-46): *Directe militaire dreiging van buiten de EU*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 5** (p. 47-49): *Overzicht verschillende parameters*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 6** (p. 51): *Slagkracht Brits leger*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 7** (p. 54): *Slagkracht Noors leger*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 8** (p. 56): *Slagkracht Zwitsers leger*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 9** (p. 58): *Slagkracht IJslands leger*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 10** (p. 60): *Overzicht verschillende parameters voor VK, N, CH en IS*, Lothar Heymans, Gent, 2018.
- Tabel 11** (p. 71-73): *Verhouding politieke steun-meerwaarde*, Lothar Heymans, Gent, 2018.

Probleemstelling & Onderzoeksstrategie

I. Probleemstelling

a. Onderzoeksvraag

Is een Europees leger mogelijk? – Het politieke draagvlak van een EU leger in kaart gebracht.

De onderzoeksvraag, of een Europees leger mogelijk is, kan op verschillende manieren benaderd worden. Vanuit een juridisch oogpunt is het antwoord namelijk simpel: ja. Het Verdrag van Lissabon,¹ betreffende de Europese Unie, geeft de nodige vrijheid aan de Europese beleidsmakers om over te gaan tot de creatie van een Europees leger. Het is daar dat het schoentje wringt. De Europese beleidsmakers zijn de regeringsleiders van de verschillende lidstaten, deze zijn verzameld in de zogenoemde *Europese Raad*. Officieel is dit orgaan geen lid van de wetgevende macht, het bepaalt wel de algemene politieke beleidslijnen en de prioriteiten van de gehele Europese Unie (Europese Raad, 2018). Het antwoord op de onderzoeksvraag is dus politiek geladen, vandaar de bijhorende subtitel. Wettelijk mag dan alles aanwezig zijn voor een Europees leger, de politieke steun moet onderzocht worden om tot een genuanceerd antwoord te komen. Deze politieke steun bepaalt of de EU effectief gebruik zal maken van Artikel 42 uit het Verdrag van Lissabon en zo een Europees leger zal creëren. Op dit moment is het niet geheel duidelijk in welke mate deze politieke steun aanwezig is en als die er al is, in welke landen. Deze twee elementen, of er politieke steun is en waar, vormen samen de bovenvermelde onderzoeksvraag.

b. Maatschappelijke relevantie

De onderzoeksvraag is op dit moment maatschappelijk relevant en ook zeer actueel. Een aantal factoren maken dat deze onderzoeksvraag past in het huidige maatschappelijke klimaat. Ten eerste is er de president van de Europese Commissie Jean-Claude Juncker die bij zijn aanstelling in 2014 een prioriteit maakte van veiligheid en defensie. Deze prioriteiten behoren tot de categorie *‘een krachtiger rol op het wereldtoneel’* waarmee de Europese Commissie een voorname rol wil voor de EU op het internationale toneel (Europese Commissie, 2018). Juncker ging daarin nog een stap verder en verklaarde dat de tijd rijp is voor een Europees leger. In zijn ogen is zo’n Europees leger de enige manier om de EU nog sterker te maken.²

¹ Art. 42, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

² Interview in Duitse krant *Die Welt am Sonntag*, 8 maart 2015.

Ten tweede is er de verkiezing van Donald Trump als 45^e president van de Verenigde Staten (hierna: VS) in november 2016. Nog tijdens zijn verkiezingscampagne stelde Trump de noodzaak van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (hierna: NAVO) openlijk in twijfel. Hij verklaarde dat de VS niet langer de ambitie en het geld heeft om politieagent van de wereld te spelen. Verder stelde hij ook de toewijding van de andere NAVO-leden, zoals Duitsland en Frankrijk, in vraag. Het kan volgens hem niet de bedoeling zijn dat de VS de leiding neemt in een conflict als Oekraïne terwijl de invloed daarvan op de VS eerder minimaal is (Rucker & Costa, 2016). Een volgende aanvaring met de andere NAVO-leden kwam er naar aanleiding van de opening van het nieuwe NAVO-hoofdkwartier in Brussel. Met een dreigende toon maande hij de regeringsleiders van de NAVO-lidstaten aan tot grotere budgettaire inspanningen en de afgesproken engagementen na te komen. Onder meer de Franse president Macron, notoir voorstander van een Europees leger, was niet opgezet met deze publieke terechtwijzing door Trump. De houding van Amerikaans president Trump zorgt ervoor dat de Europese regeringsleiders beseffen dat Europa op zichzelf is aangewezen.

De derde factor die de maatschappelijke relevantie aantoont van deze onderzoeksvraag is *Brexit*. De naderende exit van de Britten uit de EU maakt dat de Europese regeringsleiders nadenken over de gevolgen hiervan. De Britten hebben op militair vlak steeds een leidende rol gespeeld binnen de EU en dat komt nu op de schouders terecht van bijvoorbeeld Frankrijk. De EU zal het nu dus ook moeten stellen zonder de militaire capaciteiten van de Britten, geen enkele andere lidstaat binnen de EU beschikt over dezelfde capaciteiten. Een mogelijke uitweg zou de oprichting van een Europees leger kunnen zijn. Het bundelen van de krachten van de verschillende lidstaten kan dit verlies misschien opvangen.

Tot slot is er een recente ontwikkeling die het debat over een Europees leger van de nodige brandstof voorziet. Eind vorig jaar kwamen de verschillende EU-lidstaten, op enkele uitzonderingen na, tot een akkoord over de zogenoemde *Permanente Structurele Samenwerking* (Permanent Structured Cooperation of PESCO). Dit initiatief heeft als doel een meer gecoördineerde militaire samenwerking creëren tussen de EU-lidstaten. Het succes van dit initiatief en tegelijkertijd ook de relevantie voor de onderzoeksvraag zit in de hoge participatiegraad. Liefst 25 van de huidige 28 EU-lidstaten verklaarden zich akkoord, afwezig zijn Denemarken, Malta en het Verenigd Koninkrijk. 25 lidstaten die bereid zijn nauwer samen te werken op het vlak van defensie, is een stille getuige dat het debat over een Europees leger brandend actueel is.

Deze vier factoren tonen elk op een eigen manier dat het zeker de moeite loont om te onderzoeken of een Europees leger mogelijk is. Het actuele karakter van het debat staat buiten kijf, maar wil dat ook zeggen dat het mogelijk is? Dit wordt onderzocht in deze masterproef.

c. Onderzoeksdoelstelling

De onderzoeksvraag werd toegelicht en de maatschappelijke relevantie ervan werd aangetoond. Op basis van de geformuleerde en toegelichte onderzoeksvraag kan nu de doelstelling van het onderzoek worden geformuleerd.

In de eerste plaats moet een antwoord gezocht worden op het eerste deel van de onderzoeksvraag: is een Europees leger mogelijk? Het antwoord op deze vraag vloeit voort uit de resultaten die worden verzameld in het onderzoek naar het tweede deel van de onderzoeksvraag. Deze masterproef wil aantonen of een Europees leger mogelijk is op basis van de huidige politieke steun voor de idee. Het antwoord op dit onderdeel van de onderzoeksvraag is 'ja' of 'nee'.

Ten tweede is er het tweede deel van de onderzoeksvraag waarbij de politieke steun voor de idee van een Europees leger in kaart moet worden gebracht. De doelstelling van het onderzoek is dus niet enkel te kijken of er politieke steun is, maar ook analyseren in welke landen of organisaties die politieke steun wel of niet aanwezig is.

Tot slot is het niet alleen maar de doelstelling om een antwoord op deze vragen te formuleren, maar ook om aanbevelingen te verwerken in de conclusies. Concreet is het doel hier om de antwoorden te verklaren en te vermelden wat deze definitieve antwoorden in de toekomst kan beïnvloeden en eventueel wijzigen. De gevolgde strategie om tot deze conclusies en antwoorden te komen, wordt toegelicht in het volgende hoofdstuk met als titel *Onderzoeksstrategie*.

II. Onderzoeksstrategie

Om van een specifieke probleemstelling of onderzoeksvraag tot de gewenste conclusies te komen, die beantwoorden aan de vooropgestelde onderzoeksdoelstellingen, is een duidelijke strategie nodig. Een dergelijke strategie laat toe om de juiste en noodzakelijke onderzoeksmethoden aan te wenden die op een efficiënte en onderbouwde wijze tot het gewenste resultaat kunnen leiden. De eerste stap in het ontwikkelen van deze strategie is bepalen welke methoden het best aansluiten bij dit type onderzoek. De verzameling van deze methoden leidt dan tot de ontwikkeling van een onderzoeksdesign dat aantoont welke stappen en methoden het onderzoek moet doorlopen om van de probleemstelling tot de conclusies te komen. Na het onderzoeksdesign worden de methoden toegelicht en hoe deze methoden concreet hebben bijgedragen tot de huidige vorm van het onderzoek naar de mogelijkheid om een Europees leger te creëren.

a. Onderzoeksdesign

Het onderzoek van deze masterproef is op te delen in een aantal fasen, vijf fasen meer bepaald. Deze fasen zijn niet eigen aan dit onderzoek maar kunnen worden teruggevonden in de meeste onderzoeken van deze aard. De Pelsmacker en Van Kenhove (2014) vermeldde deze fasen van het onderzoek in hun boek *Marktonderzoek*. Op basis van dit boek wordt het volgende stappenplan met betrekking tot deze masterproef opgesteld:

- **FASE 1: Probleemstelling en informatiebehoefte:** *De politieke en bestuurlijke haalbaarheid van een Europees leger.*
Dit was de initiële, abstracte onderzoeksvraag die leidde tot een eerste algemene informatiebehoefte.
- **FASE 2: Primair exploratief onderzoek:**
Op basis van bovengenoemde informatiebehoefte werd een eerste verkennend onderzoek uitgevoerd. Dit verkennend onderzoek stuurt het onderzoek in een bepaalde richting en geeft aan welke elementen een belangrijke rol spelen in het verdere onderzoek.
- **FASE 3: Formulering van (additionele) hypothesen, bijstellen van de onderzoeksvraag:**
Het verkennend onderzoek leverde een nieuwe, concretere onderzoeksvraag op: *Is een Europees leger mogelijk? – Het politieke draagvlak van een EU leger in kaart gebracht.* Dit toont aan dat het exploratief onderzoek een nauwere focus voorstelde. Enkel het politieke aspect zou onderzocht worden en niet langer ook het bestuurlijke aspect.

- **FASE 4: Conclusief onderzoek, informatieverzameling en analyse: verzamelingsmethode en verzamelingsinstrument:**

Nu de definitieve onderzoeksvraag was geformuleerd en de algemene richting van het onderzoek duidelijk was, kon het echte '*veldwerk*' starten. Op basis van de literatuurstudie in het exploratief onderzoek, kon nu een conclusief onderzoek worden ingesteld aan de hand van een uitgebreide documentanalyse en de bevraging van bevoorrechte getuigen door middel van semi-gestructureerde interviews. Hierna wordt uitgelegd waarom deze descriptieve verzamelingsmethode gehanteerd werd alsook deze informatieverzamelingsinstrumenten.

- **FASE 5: Conclusies, beantwoorden van de probleemstelling, aanbevelingen:**

Na de gegevensverzameling en de analyse ervan, kunnen de verschillende conclusies vastgesteld worden. Het doel is hier dat een antwoord wordt geformuleerd op de onderzoeksvraag uit FASE 3. Daarnaast worden enkele aanbevelingen geformuleerd die als aanvulling dienen op de geformuleerde antwoorden.

In deze verschillende onderzoeksfasen werden enkele methodologische keuzes gemaakt die een invloed hadden op het verloop van het onderzoek. De keuzes worden hier opgesomd en kort toegelicht:

- Exploratief onderzoek op basis van literatuurstudie en documentanalyse:

Zoals eerder is vermeld dient een exploratief of verkennend onderzoek om het onderzoeksterrein af te tasten en na te gaan welke richting het onderzoek uit moet (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2014). Aangezien het onderzoek in deze fase nog in zijn kinderschoenen stond, werd gebruik gemaakt van secundaire bronnen. Het ging om een combinatie van een literatuurstudie, bestaande uit wetenschappelijke werken over dit onderwerp en een documentanalyse. De documentanalyse werd uitgevoerd op krantenartikelen, officiële politieke statements, de verschillende websites van de Europese instellingen, enz. De literatuur over dit specifieke onderwerp is niet zo heel uitgebreid maar door middel van bepaalde werken te combineren kon wel een beeld gevormd worden. Dit exploratieve onderzoek leverde zoals eerder vermeld een nieuwe en specifiekere onderzoeksvraag op. In het volgende hoofdstuk wordt besproken wat deze literatuurstudie en documentanalyse concreet opleverde en welke invloed dat had op de uitbouw van het onderzoek.

- Conclusief onderzoek: verzamelingsinstrumenten (documentanalyse en semi-gestructureerde interviews):

Het echte veldwerk werd uitgevoerd na de herformulering van de onderzoeksvraag na het afwerken van het exploratieve onderzoek. Uit het verkennend onderzoek bleek dat de literatuur over dit onderwerp niet uitgebreid is en dus werd de focus gelegd op een documentanalyse. Ditmaal in combinatie met enkele semi-gestructureerde interviews en korte bevestigingen bij bevoorrechte getuigen. Deze bevoorrechte getuigen waren politici en ook een specialist ter zake. De bevestigde personen werden geselecteerd op basis van het exploratieve onderzoek. Hoe dit concreet in zijn werk is gegaan komt hierna aan bod in hoofdstuk 2.3.

Het gevoerde onderzoek is duidelijk kwalitatief van aard en dat is een bewuste keuze geweest. Uit een werkstuk over kwalitatief onderzoek gepubliceerd door Reulink en Lindeman (2005) werden de volgende redenen gehaald om dit onderzoek op een kwalitatieve manier aan te pakken:

- 1) De onderzoeksgroep kan moeilijk worden bereikt of is moeilijk te benaderen. In dit geval zijn dat de regeringsleiders van de EU-lidstaten en de leden van het Europees Parlement.
- 2) Het onderzoek gaat over interacties in bestaande situaties, instituties en instellingen, zoals de interacties tussen de verschillende EU-lidstaten, de werking van de Europese instellingen en de NAVO.
- 3) Over de gekozen onderzoeksproblematiek bestaat nog weinig kennis. Kwalitatief onderzoek kan in dit geval gebruikt worden voor exploratie.
- 4) De onderzoeksproblematiek is complex en onoverzichtelijk, zodat afbakening en inperking van het probleem nodig is.

De onderzoekselementen die hier werden aangehaald komen voort uit het exploratieve onderzoek aan de hand van het literatuuronderzoek en de uitgebreide documentanalyse. Deze informatieverzamelingsinstrumenten worden nu op de volgende bladzijde toegelicht. Ook wordt besproken hoe ze het uiteindelijke onderzoek hebben vorm gegeven.

b. Literatuurstudie

Elk kwalitatief onderzoek begint met een uitgebreide *deskresearch* of literatuurstudie. De literatuurstudie bleek wat dit onderzoek betreft niet zo heel makkelijk te zijn. In de literatuur zijn wel wetenschappelijke naslagwerken te vinden gerelateerd aan defensie en defensiesamenwerking in de Europese Unie. Wat betreft de politieke steun of factoren die daar een invloed op hebben, is het lastiger om relevante werken terug te vinden. Vandaar ook de keuze om de documentanalyse de kern van het onderzoek te maken. Dit instrument slaagt er namelijk beter in om relevante informatie met betrekking tot de politieke steun voor een Europees leger weer te geven, maar daarover op de volgende pagina meer.

De literatuurstudie was een onderdeel van de verkennende fase in het onderzoek. Ondanks de moeilijkheidsgraad om relevante werken te vinden, heeft de literatuurstudie ook de vorm van deze masterproef voor een stuk bepaald. Door verschillende wetenschappelijke teksten samen te brengen en te analyseren werden elementen voor het verdere onderzoek blootgelegd. Hieronder volgt een lijst van de elementen uit het onderzoek die door de literatuurstudie werden weergegeven. Ook wordt vermeld op welke manier deze literatuur de vorm van deze masterproef heeft bepaald.

Betreffende het Verenigd Koninkrijk en hun invloed op de Europese defensiesamenwerking en de wisselwerking met de NAVO, is een artikel van prof. dr. Sven Biscop belangrijk geweest. In *The UK and European defence: leading or leaving?* laat de professor zijn licht schijnen op welke rol voor de Britten is weggelegd op militair vlak binnen de Europese Unie en de NAVO. Dit artikel geeft aan dat het Verenigd Koninkrijk en de NAVO zeker een onderdeel moeten zijn wanneer de Europese defensiesamenwerking of de mogelijkheid van een Europees leger wordt onderzocht.

De onderzoekers van het Clingendael Instituut voor Internationale Relaties hebben enkele artikelen geschreven die hebben bijgedragen aan de vormgeving van deze masterproef. In samenwerking met professor Sven Biscop schreven ze bijvoorbeeld in 2015 het artikel *European Strategy, European Defence and the CSDP*. Ook het werk van Dick Zandee en Margriet Dent binnen het Egmont Instituut en het Clingendael Instituut was een belangrijke meerwaarde. Volgende artikelen van hen droegen bij tot de vormgeving van deze masterproef: *European defence core groups (2016)* en *European defence: action and commitment (2017)*. Samen met het artikel *Do we need an EU army?* van het Mendel European Centre (2016) zorgden deze artikelen ervoor dat de belangrijke argumenten voor en tegen een Europees leger aan bod kwamen, maar ook dat een overzicht van de huidige samenwerkingsstructuren belangrijk bleek als onderdeel van dit onderzoek.

c. Documentanalyse & interviews

De documentanalyse was een onderdeel van het exploratieve en het conclusief onderzoek. Wat betreft het exploratieve onderzoek was de documentanalyse voornamelijk belangrijk om kennis te maken met de verschillende Europese instellingen en hun functies. Daarnaast werd een eerste beeld met betrekking tot een Europees leger gevormd aan de hand van de analyse van krantenartikelen, politieke statements, speeches van politici, enz. Deze analyse van verschillende soorten documenten, leverde ook een lijst op van potentiële interessante figuren om een semi-gestructureerd interview bij af te nemen. De lijst zelf kwam er na een grondige doorlichting van de website van het Europees Parlement waarbij de subcommissie rond Veiligheid en Defensie ideaal bleek om te bevragen. Voor de vormgeving aan de masterproef, welke variabelen er zouden onderzocht worden en dergelijke, was de documentanalyse minder belangrijk dan de initiële literatuurstudie. Toch heeft ook de documentanalyse een rol gespeeld. Met name om te bepalen welke landen zouden onderzocht worden in het conclusief onderzoek. De EU-lidstaten lagen voor de hand in het onderzoek naar een Europees leger. Daarnaast zijn er echter enkele speciale samenwerkingsakkoorden met landen van buiten de Unie, zoals Noorwegen, Zwitserland en IJsland. Voor de volledigheid van het onderzoek werden deze landen ook betrokken op aangeven van de documentanalyse.

In de volgende fase, het conclusief onderzoek, werd de documentanalyse de voornaamste bron van informatie. Om na te gaan in welke mate de verschillende landen achter een Europees leger staan, was het nu noodzakelijk vooral de verschillende websites van de overheden te bekijken en te analyseren. Uit de literatuurstudie bleek ook dat de macht in de EU bij de regeringsleiders zit en dus werd gezocht naar citaten en standpunten afkomstig uit interviews en krantenartikelen. Ook het onderzoek naar de bestaande samenwerking op het vlak van defensie werd bijna uitsluitend uitgevoerd via een documentanalyse. De websites van de Europese Raad, de Europese Commissie, het Europees Parlement, het Europees Defensieagentschap en de *European External Action Service* waren hier cruciaal. Verder was ook de website van de NAVO een waardevolle bron van informatie tijdens het conclusief onderzoek.

De documentanalyse bleek niet altijd even duidelijke informatie op te leveren en daarom was de aanvulling met de semi-gestructureerde interviews bij bevoorrechte getuigen een welgekomen hulp. Op basis van de documentanalyse in de verkennende fase van het onderzoek werd contact opgenomen met alle leden van de subcommissie Veiligheid en Defensie van het Europees Parlement. Deze politici worden verondersteld expert te zijn in dit onderwerp op basis van hun lidmaatschap van deze subcommissie. Daarnaast zijn ze ook politici en lid van de wetgevende macht binnen de Europese Unie, de ideale getuigen om te bevragen. Dit bleek ook uit de documentanalyse tijdens de verkennende fase.

Uiteindelijk werden er twee diepgaande, semi-gestructureerde interviews afgenomen en werden enkele korte bevestigingen bij Europarlementsleden uitgevoerd via e-mail. De reden hiervoor was de drukke agenda van deze politici en het feit dat ze ook zeer moeilijk benaderbaar zijn. Vandaar ook de focus in dit onderzoek op een degelijke en diepgaande documentanalyse. De integrale interviews werden achteraan deze masterproef toegevoegd in Bijlage 3. Deze kunnen dienen als achtergrond om bepaalde dingen te helpen kaderen.

Nu werd besproken hoe het onderzoek van begin tot einde aangepakt is, kan worden overgegaan tot het eigenlijke onderzoek. Dat bestaat uit een inleiding, drie grote hoofdstukken (= het onderzoek) en een conclusie die bestaat uit vijf delen, waarbij het vijfde deel de slotconclusie bevat. De slotconclusie bevat het definitieve antwoord op de onderzoeksvraag en bevat ook enkele aanbevelingen die dienen als toelichting en extra aanvulling op het concrete antwoord.

Als overgang wordt nu eerst nog een citaat meegegeven afkomstig van de president van de Europese Commissie. Het citaat zegt iets over de ambitie van Jean-Claude Juncker en welke koers hij wil varen met 'zijn' Europese Unie wat betreft defensie. Waar hij voor pleit is een Europese defensie-unie ter verdediging van de Europese Unie. Deze masterproef zal aantonen of de Europese landen daar op dit moment al dan niet klaar voor zijn.

“Our Union has come very far in making Europe safer and more peaceful and thanks to our global influence, we have also helped to do the same around the world. But it is time to go further. We have reached a point where progress is the only option; the only question is the speed. A European Security and Defense Union will help protect our Union, which is exactly what EU citizens expect. So, the call I make today is not only in favor of a Europe of defense — it is a call in defense of Europe.”

Jean-Claude Juncker

President of the European Commission

Conference on Defense and Security

June 9th, 2017 (Prague)

Inleiding

In de huidige tijd zijn termen als *protectionisme* en *populisme* bijna dagelijks in het nieuws. De verkiezing van de Amerikaanse president Trump heeft dit proces nog in een stroomversnelling gebracht. Zeker de laatste maanden is zijn persoon sterk verbonden met deze termen. Het ‘*America-first*’-principe van Trump zorgt ervoor dat de Europese leiders meer dan ooit beseffen dat de *Oude Wereld* op zichzelf is aangewezen. Daarbij komen de vele uitdagingen waarmee de Europese Unie vandaag te kampen heeft. Zo is er de grote migratiecrisis die men maar moeizaam onder controle te brengen is. De continue dreiging van terrorisme en de opkomst van het populisme in sommige lidstaten zorgen voor een groeiend scepticisme ten aanzien van de Europese Unie. De combinatie van beide factoren zorgt ervoor dat hier en daar gepleit wordt voor een Europees leger.

Het zou de ultieme integratie betekenen voor de Europese Unie: een leger voor de hele Unie. Vandaag opperen al enkele Europese politieke zwaargewichten dat een Europees leger de Europese Unie zal toelaten zich sterker te profileren op het wereldtoneel. Anders gezegd, zij kan dan een voet naast wereldmachten als de Verenigde Staten en China plaatsen. Zowel de president van de Europese Commissie, Juncker³, als de Franse president Macron⁴ zijn voorstanders van een Europees leger. Ook binnen het Europees parlement zijn voorstanders te vinden. Guy Verhofstadt bijvoorbeeld, voorzitter van de Liberale fractie in het Europees Parlement, draagt de idee van een Europees leger een warm hart toe (Verhofstadt, 2015). Ondanks de steun van deze prominente figuren is een Europees leger nog niet voor morgen. Hoe dit komt, komt aan bod in deze masterproef.

De onderzoeksvraag, *Is een Europees leger mogelijk?*, is dan wel een ‘ja-nee-vraag’, het antwoord is genuanceerder. Of een Europees leger er ook effectief komt, hangt grotendeels af van de politieke steun die de idee geniet. Die is er vandaag de dag wel, maar niet onvoorwaardelijk en al zeker niet vanuit elke hoek. Om het heden te begrijpen en de motieven achter bepaalde standpunten te achterhalen, loont het in eerste instantie de moeite om ook naar het verleden te kijken. De idee van een Europees leger is namelijk niet nieuw en de defensiesamenwerking binnen de Europese Unie heeft al een heel traject achter de rug.

³ Interview in Duitse krant *Die Welt am Sonntag*, 8 maart 2015.

⁴ *Toespraak aan Sorbonne Universiteit*, Parijs, 26 september 2017.

Daaruit blijkt dat het Verdrag van Lissabon (Council of the European Union, 2007) de nodige mogelijkheden biedt voor meer defensiesamenwerking en wellicht zelfs een Europees leger op termijn⁵. De Europese Commissie heeft aan de hand van initiatieven al laten blijken dat zij wenst gebruik te maken van deze mogelijkheden (Europese Commissie, 2017). Jean-Claude Juncker, als drijvende kracht, is daar ook ambitieus in. De Europese Commissie neemt weliswaar het voortouw, maar defensie is en blijft een delicaat onderwerp. De verdere integratie van de Europese Unie vereist namelijk dat de lidstaten een deel van hun soevereiniteit afstaan aan dit supranationale beleidsniveau. Defensie is net datgene wat de lidstaten het liefst bij zich houden. Het feit dat er met 28 landen en dus ook met quasi 28 meningen rekening moet worden gehouden, vergemakkelijkt het integratieproces niet echt. De weg naar een Europees leger is bezaaid met obstakels, al lijkt het debat hierover opnieuw aan te wakkeren als gevolg van de talloze uitdagingen waarmee de Europese Unie te kampen heeft.

Om nu te gaan kijken hoe zo'n Europees leger er kan gaan uitzien, is het opportuun om van een aantal parameters uit te gaan en die te toetsen aan de 28 lidstaten. Deze groep wordt uitgebreid met Noorwegen, Zwitserland en IJsland, vanwege de volledigheid maar nog belangrijker, vanwege hun interessante en potentieel toonaangevende positie op politiek en geopolitiek vlak. De analyse op basis van de parameters moet uiteindelijk leiden tot een blauwdruk voor een defensie-unie met als resultaat een gezamenlijk leger. Er wordt gesproken van een *defensie-unie*, omdat deze potentiële unie niet noodzakelijk zal samenvallen met de huidige samenstelling van de Europese Unie. De huidige 28 lidstaten verschillen van elkaar en hebben niet dezelfde visie als het aankomt op defensie en al zeker niet wat betreft samenwerking met andere lidstaten. Bepaalde lidstaten wensen een diepere samenwerking, andere willen een eengemaakt en onafhankelijk leger voor de hele Unie en nog andere lidstaten kijken naar de NAVO voor wat betreft defensie.

Het laatste onderdeel van deze thesis gaat over de vraag welke invloed een Europees leger heeft op de NAVO. Of belangrijker, welke invloed de NAVO kan hebben op de ontwikkeling van een Europees leger. Deze invloed is groot. Vandaar ook dat deze uitgebreid aan bod zal komen in deze masterproef. Er bestaat reeds een wisselwerking tussen de Europese Unie en de NAVO,⁶ maar kan deze ook blijven functioneren bij de creatie van een Europees leger? En wat denkt de NAVO zelf over de idee van een Europees leger?

⁵ Art. 42, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

⁶ *Joint Declaration signed by the President of the European Council, the President of the European Commission and the Secretary General of the NATO*, Warschau, 8 juli 2016.

Een Europees leger zou namelijk een aanvulling kunnen zijn, maar ook als een concurrent gaan werken om de Amerikaanse overheersing in bedwang te houden. Deze thema's worden behandeld in het laatste deel van deze masterproef alvorens over te gaan tot de conclusies. De conclusies schetsen in de eerste plaats een beeld van de haalbaarheid van een Europees leger en beantwoorden de vraag of er voldoende politieke steun is vanuit de lidstaten om over te gaan tot de creatie ervan. Verder komt aan de orde of de creatie haalbaar is in een wisselwerking met de NAVO.

DEEL I

EUROPESE DEFENSIESAMENWERKING: OVERZICHT

1. Europese defensiesamenwerking: overzicht

De idee om een Europees leger op te richten is niet nieuw en heeft reeds een lange weg afgelegd. Het was na afloop van de Tweede Wereldoorlog dat de idee voor het eerst op tafel kwam. Toenmalig minister van Buitenlandse Zaken van Frankrijk, René Pleven, ontwikkelde reeds in 1950 een plan om een supranationaal leger op te richten voor het hele Europese continent. Het zogenoemde Pleven Plan beschreef de oprichting van een Europees leger met twee achterliggende doelen. Eerst en vooral zou een Europees leger bijdragen aan een duurzame vrede op het Europese continent na twee verwoestende oorlogen. Een tweede, minder voor de hand liggende reden was dat een Europees leger meer evenwicht kon brengen in de toenmalige machtsverhouding die heerste in de wereld. Anders gezegd, Frankrijk met president Charles De Gaulle, was niet zo blij met de Amerikaanse overheersing bijvoorbeeld in de pas ontwikkelde NAVO. Een Europees leger kon de macht opnieuw naar de Oude Wereld doen kantelen, zo dachten de Fransen. Het plan stierf echter een stille dood toen het in 1950 niet de noodzakelijke tweederdemeerderheid behaalde in de Assemblée Nationale (Arnold, 1970).

De algemene conclusie na de mislukking van het Pleven Plan was dat Europa nog niet klaar was om samen te werken rond defensie. Verder veranderde in 1953 de wereld aanzienlijk toen de oorlog op het Koreaanse schiereiland eindigde en Sovjetleider Stalin overleed. Beide gebeurtenissen zorgden ervoor dat op het Europese continent de dreiging van een militair conflict afnam en defensie niet langer als een prioriteit werd gezien door de Europese leiders (C.N.J., 1954). In de daaropvolgende decennia lag de focus voor de Europese integratie voornamelijk op de economie in al haar facetten. Pas op 6 december 1991 werd opnieuw een significante stap gezet richting een Europese Defensie Gemeenschap, zoals Pleven die in 1950 voor ogen had.

In dit hoofdstuk wordt het jaar 1992 als startpunt genomen, omdat het algemeen beschouwd kan worden als het geboortjaar van de huidige Europese Unie, en is dat zeker ook wat betreft de initiatieven met betrekking tot defensie. Het Verdrag van Maastricht luidde een nieuw tijdperk in voor het Europese continent. Hier wordt enkel ingegaan op de impact die het had voor defensie. Sinds 1993 zijn al veel stappen voorwaarts gezet, maar tussen 1991 en 2018 zijn er vijf zaken die extra aandacht verdienen, omdat ze rechtstreeks of onrechtstreeks een stap richting een Europees leger (kunnen) zijn. Deze onderwerpen worden een voor een besproken en de manier waarop zij een katalysator kunnen zijn voor de oprichting van een Europees leger in de nabije toekomst wordt beoordeeld.

1.1 Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid

Het Verdrag van Maastricht dat in 1992 werd ondertekend en een jaar later van kracht werd, creëerde een nieuwe Europese Unie die gebaseerd is op drie pijlers: de Europese Gemeenschappen, het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid en de samenwerking op het gebied van justitie en binnenlandse zaken. Deze drie pijlers vormen drie categorieën bevoegdheden die de lidstaten voortaan overdragen aan de EU (Legrand, 2018). In het kader van dit onderzoek is pijler 2 voornamelijk van belang. De creatie van een gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid toonde aan dat de EU klaar was om een nieuwe stap te zetten in het integratieproces. Veiligheid, buitenlands beleid, maar ook defensie maakten vanaf nu deel uit van het gezamenlijke Europese project.

In het Verdrag van Maastricht zijn volgende artikelen bijzonder interessant:

“Het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid omvat alle kwesties die betrekking hebben op de veiligheid van de Europese Unie, met inbegrip van de bepaling op termijn van een gemeenschappelijk defensiebeleid, dat mettertijd tot een gemeenschappelijke defensie zou kunnen leiden.”⁷

“Het beleid van de Unie overeenkomstig dit artikel laat het specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van bepaalde lidstaten onverlet, eerbiedigt de verplichtingen welke voor bepaalde lidstaten voortvloeien uit het Noord-Atlantisch Verdrag en is verenigbaar met het in dat kader vastgestelde gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid.”⁸

Het eerste artikel vermeldt specifiek dat het Verdrag van Maastricht de mogelijkheid biedt om in de toekomst niet alleen inzake veiligheid een gemeenschappelijk beleid te hebben, maar ook op het gebied van defensie. De bepaling gaat zelfs nog een stap verder door te stellen dat een dergelijk gemeenschappelijk defensiebeleid op termijn zou kunnen leiden tot een gemeenschappelijke defensie. Dit artikel in het Verdrag van Maastricht toont aan dat reeds in 1992 werd nagedacht over wat er mogelijk was op defensiegebied. De uitwerking was nog niet concreet, maar met het oog op de toekomst werd wel de ruimte gelaten om verdere stappen te ondernemen.

Tegelijkertijd vormt het bovenvermelde tweede artikel een soort rem op de nieuwe ontwikkelingen inzake veiligheid en defensie. Dit artikel moet de soevereiniteit van de lidstaten bewaren op het vlak van defensie en stelt ook dat de verplichtingen van lidstaten jegens de NAVO niet belemmerd mogen worden.

⁷ Art. J.4 §1, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Maastricht, 1992.

⁸ Art. J.4 §4, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Maastricht, 1992.

Hieruit blijkt duidelijk dat de wil er is om naar een gemeenschappelijke defensie te evolueren, maar ook nog naar de NAVO werd gekeken. Voor de lidstaten is het ook enorm belangrijk dat in dit artikel werd opgenomen dat het specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid onverlet wordt gelaten. Met name voor de neutrale staten in de EU, zoals Oostenrijk, betekent deze zin dat het zonder verplichtingen inzake defensie het Verdrag kon ondertekenen. Het vage karakter en het feit dat de lidstaten in de eerste plaats nog de voorkeur kunnen geven aan het eigen defensiebeleid en hun eventuele verplichtingen aan de NAVO, laten zien dat, ondanks het potentieel van het Verdrag van Maastricht, in 1992 een Europees leger nog lang niet aan de orde was.

Een nieuwe stap werd gezet in 2009 met het Verdrag van Lissabon. Nu werd de Unie rechtspersoonlijkheid toegekend, kreeg haar buitenlandse dienst een institutioneel kader en werd de pijlerstructuur van de Unie afgeschaft. Het Verdrag introduceerde een aantal nieuwe actoren op het gebied van het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid (hierna: GBVB) geïntroduceerd, waaronder de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid en de nieuwe permanente voorzitter van de Europese Raad. Vanaf nu werd ook het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (hierna: GVDB) ontwikkeld en versterkt en ging het permanent een deel uitmaken van het reeds bestaande GBVB (Legrand, 2018). In het Verdrag van Lissabon is het volgende artikel van belang, dat tevens in lijn is met wat hierboven reeds werd besproken:

“Het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid omvat de geleidelijke bepaling van een gemeenschappelijk defensiebeleid van de Unie. Dit zal tot een gemeenschappelijke defensie leiden zodra de Europese Raad met eenparigheid van stemmen daartoe besluit. In dat geval beveelt hij de lidstaten aan een daartoe strekkend besluit aan te nemen overeenkomstig hun onderscheiden grondwettelijke bepalingen. Het beleid van de Unie overeenkomstig deze afdeling laat het specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van bepaalde lidstaten onverlet, eerbiedigt de uit het Noord-Atlantisch Verdrag voortvloeiende verplichtingen van bepaalde lidstaten waarvan de gemeenschappelijke defensie gestalte krijgt in de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), en is verenigbaar met het in dat kader vastgestelde gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid.”⁹

Bijna twintig jaar na het Verdrag van Maastricht valt exact hetzelfde te lezen inzake de mogelijkheid om een gemeenschappelijke defensie te ontwikkelen. Het verschil is dat ondertussen wel reeds andere stappen zijn gezet die tot meer defensiesamenwerking leiden tussen de lidstaten, zoals het Europees Defensieagentschap.

⁹ Art. 42 §2, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

1.2 Europees Defensieagentschap (EDA)

Het Europees Defensieagentschap werd in 2004 opgericht en is een initiatief dat rechtstreeks valt onder het GVDB van de EU. Vandaag staat de Italiaanse Federica Mogherini aan het hoofd van dit agentschap in haar hoedanigheid van Hoge Vertegenwoordiger van de EU voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid (Europese Unie, 2018). In het Verdrag van Lissabon staat het volgende over het Europees Defensieagentschap:

“Het in artikel 42, lid 3, bedoelde Europees Defensieagentschap, dat onder het gezag van de Raad ressorteert, heeft tot taak:

a. de na te streven militaire vermogens van de lidstaten te helpen bepalen en de nakoming van de door de lidstaten aangegane verbintenissen inzake vermogens te evalueren;

b. het harmoniseren van de operationele behoeften en het hanteren van doelmatige en onderling verenigbare aankoopmethoden te bevorderen;

c. multilaterale projecten voor te stellen die erop gericht zijn de doelstellingen met betrekking tot militaire vermogens te verwezenlijken, de door de lidstaten uit te voeren programma's te coördineren en samenwerkingsprogramma's te beheren;

d. het onderzoek inzake defensietechnologie te ondersteunen, alsmede gezamenlijk onderzoek naar en studie van technische oplossingen die voldoen aan toekomstige operationele behoeften, te coördineren en te plannen;

e. bij te dragen aan het bepalen en in voorkomend geval uitvoeren van alle nuttige maatregelen om de industriële en technologische basis van de defensiesector te versterken en de doelmatigheid van de militaire uitgaven te verbeteren.”¹⁰

“Het Europees Defensieagentschap staat open voor alle lidstaten die daarvan deel wensen uit te maken. De Raad stelt met gekwalificeerde meerderheid een besluit vast houdende vastlegging van het statuut, de zetel en de voorschriften voor de werking van het Agentschap. In dat besluit wordt rekening gehouden met de mate van werkelijke deelneming aan de activiteiten van het Agentschap. Binnen het Agentschap worden specifieke groepen lidstaten gevormd die gezamenlijke projecten uitvoeren. Het Agentschap vervult zijn taken voor zover nodig in overleg met de Commissie.”¹¹

¹⁰ Art. 45 §1, Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 2009.

¹¹ Art. 45 §2, Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 2009.

Bovenstaande artikelen geven duidelijk weer met welke bedoeling het Europees Defensieagentschap werd opgericht en wat zijn voornaamste taken zijn. Hieruit blijkt dat het agentschap niet zozeer als een militair aansturend orgaan zal fungeren, maar eerder een adviesorgaan is dat dient om de defensiesector in de EU vooruit te helpen. De defensiesamenwerking is in dit geval niet gelegen in het samenbrengen van wapens of troepen, wat een voor de hand liggende gedachte is bij de ontwikkeling van een Europees leger, maar bij het samenbrengen van de kennis hierover om zo de gehele defensiesector te laten evolueren in positieve zin. Dit mag dan wel niet het centraal aansturend orgaan zijn met de leiding over een Europees leger, toch kan het in de toekomst een voorname rol spelen wanneer daadwerkelijk wordt beslist om een Europees leger te creëren. Het agentschap kan immers bijdragen aan de ontwikkeling van een efficiënt en modern leger dat beantwoordt aan alle vereisten van hedendaagse oorlogsvoering. Het efficiënt inzetten van middelen blijkt tevens een belangrijk argument te zijn om over te gaan tot de oprichting van een Europees leger, maar dit komt later in deze masterproef nog uitgebreid aan bod.

1.3 EU Battlegroups (EUBG)

De EU Battlegroups leunen waarschijnlijk het dichtst aan bij een Europees leger. Deze strijdkrachten werden in 2007 gecreëerd en vallen onder het directe toezicht van de Hoge Vertegenwoordiger van de EU, Federica Mogherini. Dit initiatief is reeds een concrete opstap naar de creatie van een leger dat instaat voor de gehele EU. Er is echter nog geen sprake van een leger, aangezien het slechts kleine groepen zijn van 1500 manschappen (EEAS, 2017). De EU Battlegroups werden ook opgenomen in het Verdrag van Lissabon dat in 2009 van kracht werd. In artikel 43 staan de volgende twee paragrafen te lezen die een beeld scheppen van wat nu exact de bedoeling is van deze Battlegroups:

“De in artikel 42, lid 1, bedoelde missies, waarbij de Unie civiele en militaire middelen kan inzetten, omvatten gezamenlijke ontwapeningsacties, humanitaire en reddingsmissies, advies en bijstand op militair gebied, conflictpreventie en vredeshandhaving, missies van strijdkrachten met het oog op crisisbeheersing, daaronder begrepen vredestandhouding, alsmede stabiliseringsoperaties na afloop van conflicten. Al deze taken kunnen bijdragen aan de strijd tegen het terrorisme, ook door middel van steun aan derde landen om het terrorisme op hun grondgebied te bestrijden.”¹²

“De Raad regelt bij besluit de in lid 1 bedoelde missies en stelt doel en reikwijdte ervan vast, alsmede de algemene voorschriften voor de uitvoering ervan. De hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid draagt onder gezag van de Raad en in nauw en voortdurend contact met het politiek en veiligheidscomité zorg voor de coördinatie van de civiele en militaire aspecten van deze missies.”¹³

De Raad van de Europese Unie stuurt deze Battlegroups dus aan en geeft toestemming om deze in te zetten. Daarnaast is ook de officiële toestemming vereist van de VN-Veiligheidsraad (EEAS, 2017). De term militaire strijdkrachten - die effectief inzetbaar zijn in conflictsituaties - toont aan dat er binnen de EU wel degelijk een soort besef is, dat gebundelde krachten een grotere impact kunnen hebben bij de aanpak van de uitdagingen waarmee de EU te maken krijgt. Dat dit besef er ook is bij de Europese politieke elite toont onderstaande quote aan, die afkomstig is van Federica Mogherini (EEAS, 2017):

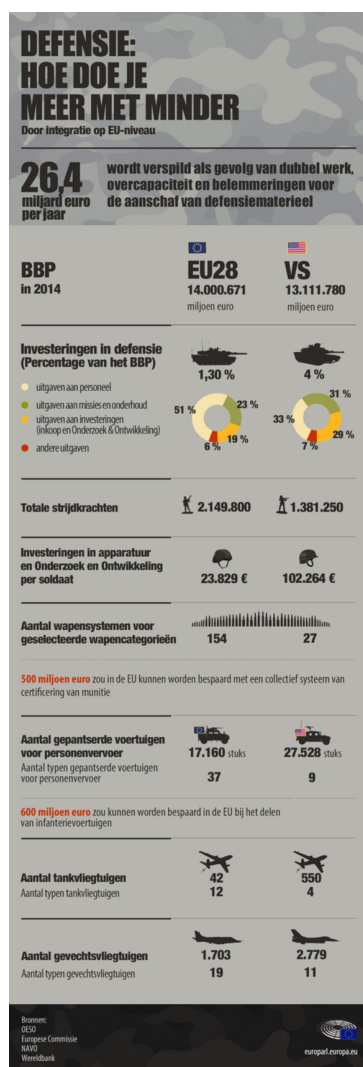
"The European Union has always prided itself on its soft power – and it will keep doing so, because we are the best in this field. However, the idea that Europe is an exclusively ‘civilian power’ does not do justice to an evolving reality. For Europe, soft and hard power go hand in hand."

¹² Art. 43 §1, Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 2009.

¹³ Art. 43 §2, Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 2009.

1.4 Europees Defensiefonds (EDF)

Het Europees Defensiefonds is de volgende stap in het ontwikkelingsproces rond defensiesamenwerking binnen de EU. Bij zijn aanstelling in 2014, beloofde Juncker al om werk te maken van de veiligheid van de Europese burgers (Europese Commissie, 2017). De lancering van het Europees Defensiefonds is een onderdeel van deze globale strategie van de Europese Commissie om de veiligheid op het Europese continent te verhogen. Het doel van dit fonds is om de overcapaciteit van defensie binnen de EU tegen te gaan en er direct voor te zorgen dat de inzetbare middelen verstandiger en efficiënter worden besteed (Europese Commissie, 2017). Aan de hand van onderstaande figuur moet duidelijk worden welke problematiek dient te worden verholpen door de creatie van het Europees defensiefonds:

In deze figuur wordt het defensiebeleid van de gehele Europese Unie vergeleken met dat van de Verenigde Staten (hierna: VS). Op deze manier wordt duidelijk dat er vandaag maar weinig uniformiteit is wat betreft defensie in Europa. Elke lidstaat heeft zijn eigen regels en procedures om aanbestedingen uit te vaardigen. Daarnaast heeft elke lidstaat andere voorkeuren en zijn de budgetten niet onderling te vergelijken. Dit leidt uiteindelijk tot een overcapaciteit en een verspilling van jaarlijks tussen de 25 en 100 miljard euro, volgens een studie van de Europese Commissie (2017). De gefragmenteerde aanpak op het gebied van defensie leidt eveneens tot onnodige overlapping en tast de inzetbaarheid van de strijdkrachten aan. Zo zijn er 178 verschillende wapensystemen in de EU, terwijl er dat in de VS slechts 30 zijn. Daarnaast zijn er nog eens 17 verschillende types gevechtstanks in de EU, vergeleken met slechts één in de VS. Voor bepaalde helikopterprogramma's zijn er meer helikoptertypes in Europa dan regeringen die helikopters kunnen kopen (Europese Commissie, 2017). Om de veiligheid van de Europese burgers te vergroten en een concurrerende en innovatieve industriebasis te bevorderen, heeft de Commissie (2017) op 30 november 2016 het Europees Defensiefonds voorgesteld. Ook andere maatregelen om de lidstaten te ondersteunen bij de efficiëntere besteding van middelen aan gezamenlijke defensievermogens werden aangekondigd.

Figuur 1: *Defensie: hoe doe je meer met minder* (Europees Parlement, 2017)

In het Verdrag van Lissabon werd ook al ruimte voorzien om tot een dergelijk fonds te komen in de toekomst. In artikel 41 wordt namelijk gewag gemaakt van het feit dat initiatieven ter uitvoering van het GVDB van de EU ten laste komen van de EU-begroting. Verderop in het artikel wordt dan vermeld dat hiervoor een fonds beschikbaar is dat werd gecreëerd met de bijdragen van de lidstaten. In het Verdrag zelf wordt dit als volgt verwoord:

“De administratieve uitgaven die voor de instellingen voortvloeien uit de uitvoering van dit hoofdstuk komen ten laste van de begroting van de Unie.”¹⁴

Het feit dat vandaag een dergelijk fonds reeds aanwezig is, is gunstig voor de idee van een Europees leger, vanwege twee redenen. Ten eerste toont het aan dat er niet alleen de politieke wil is om tot meer defensiesamenwerking te komen, maar ook dat de lidstaten bereid zijn initiatieven te nemen en uit te werken om deze wil concreet te maken. Mocht een Europees leger binnen afzienbare tijd daadwerkelijk het levenslicht zien, dan is er reeds een belangrijk fundament dat dit leger van uniformiteit en efficiëntie moet voorzien. Beide elementen zorgen ervoor dat het Europees defensiefonds zeker thuishoort in dit rijtje van beleidsinitiatieven die een significante invloed kunnen hebben op de ontwikkeling en/of vervolmaking van een Europees leger.

Met dit fonds blijkt de honger van Juncker en zijn Commissie echter niet gestild. Zoals eerder is vermeld, liet Juncker in 2014 duidelijk blijken dat defensie en de veiligheid van Europa en haar burgers een van de hoogste prioriteiten zou zijn tijdens deze legislatuur. Nu het einde van deze termijn bijna is bereikt, wordt duidelijk dat Juncker er alles aan heeft gedaan om deze belofte na te komen. Verschillende initiatieven werden genomen, sommige uit noodzaak als reactie op de aanhoudende dreiging van het terrorisme, maar anderen omdat het zo past in het traject naar meer Europese integratie. Het volgende en meteen ook laatste beleidsinitiatief dat zal worden besproken is een voorbeeld van hoe in Brussel wordt gezocht naar wegen om het Europese project nog meer te federaliseren.

¹⁴ Art. 41 §1, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

1.5 PESCO (Permanent Structured Cooperation)

1.5.1 Wat is PESCO?

Op 11 december 2017 keurde de Raad van de Europese Unie een besluit goed, waarmee een permanente gestructureerde samenwerking (Permanent Structured Cooperation, PESCO) wordt ontwikkeld. Dit komt er minder dan een maand na de gezamenlijke kennisgeving door de lidstaten van hun voornemen om deel te nemen (Europese Raad, 2018). Deze gestructureerde samenwerking is bedoeld voor het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid van de Europese Unie dat werd vastgelegd in het Verdrag van Lissabon. Over deze samenwerking stelt dit Verdrag het volgende:

“De lidstaten waarvan de militaire vermogens voldoen aan strengere criteria en die terzake verdergaande verbintenissen zijn aangegaan met het oog op de uitvoering van de meest veeleisende taken, stellen in het kader van de Unie een permanente gestructureerde samenwerking in. Deze samenwerking wordt beheerst door artikel 46. Zij laat de bepalingen van artikel 43 onverlet.”¹⁵

De 25 lidstaten die deelnemen aan PESCO zijn België, Bulgarije, Cyprus, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Kroatië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië en Zweden. De ministers van 23 lidstaten ondertekenden op 13 november 2017 een gezamenlijke kennisgeving inzake de permanente gestructureerde samenwerking (PESCO), die vervolgens aan de hoge vertegenwoordiger en de Europese Raad werd overhandigd. Op 7 december 2017 maakten ook Ierland en Portugal hun besluit om deel te nemen aan PESCO kenbaar (Europese Raad, 2018).

De drie afwezigen zijn Malta, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. De redenen hiervoor zijn uiteenlopend. Voor Malta bijvoorbeeld ligt deze structurele samenwerking op het vlak van defensie nogal moeilijk, omdat het land vanwege zijn neutrale status wil afwachten in welke richting PESCO zal evolueren. De eerste minister van Malta, Joseph Muscat, zei het volgende tijdens de Europese top naar aanleiding van PESCO (Costa, 2017): *“It needs to be seen whether PESCO is simply a system by which weapon purchases by European countries are more coordinated, or if it is going to take a more military form.”* Anders gezegd, Malta wil kijken en afwachten in hoeverre PESCO echt een militaire samenwerking wordt en niet enkel tot meer coördinatie moet leiden wat betreft de defensie-industrie binnen de EU.

¹⁵ Art. 42 §6, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

Verder liet de premier van Malta nog optekenen dat niets uitsluit dat Malta zich in een later stadium alsnog aansluit bij PESCO, aangezien het geen enkele ambitie heeft de eigen veiligheid in gevaar te brengen (Costa, 2017). In principe hoeft een niet-deelname aan PESCO geen gevaar te betekenen voor de lidstaat in kwestie. Er werd namelijk een solidariteitsclausule opgenomen in het Verdrag van Lissabon, die luidt:

“Indien een lidstaat op zijn grondgebied gewapenderhand wordt aangevallen, rust op de overige lidstaten de plicht deze lidstaat met alle middelen waarover zij beschikken hulp en bijstand te verlenen overeenkomstig artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties. Dit laat het specifieke karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van bepaalde lidstaten onverlet.”¹⁶

Ook Denemarken, dat net als Malta verkoos om niet deel te nemen aan PESCO, kan een beroep doen op bovenstaand artikel om alsnog bescherming te genieten. Denemarken koos namelijk voor een *opt-out* met betrekking tot alle defensiegerelateerde onderwerpen waarover onderhandeld wordt door de Europese Unie. Bijgevolg kan het zelfs niet deelnemen aan de gesprekken hierrond. Deze *opt-out* kwam er na een referendum in 1992 over het Verdrag van Maastricht. De Denen besloten toen dat het Verdrag enkel kon geratificeerd worden na het sluiten van een compromis. Dit compromis hield in dat de Denen voortaan een *opt-out* hebben op vier verschillende domeinen, waaronder dus defensie (Danish Ministry of Defence, 2018). Denemarken zal dan ook in de toekomst niet deelnemen aan PESCO of andere initiatieven van de EU rond defensie. Tot slot is er nog het Verenigd Koninkrijk dat geen lid is van PESCO. Gezien de exit van de Britten uit de Europese Unie spreekt het voor zich dat zij in de toekomst geen deel meer uitmaken van nieuwe initiatieven die uitgaan van de EU. Deze specifieke materie komt in het volgende hoofdstuk uitgebreider aan bod.

Concreet moet PESCO leiden tot specifieke projecten, waarbij de verschillende deelnemende lidstaten samenwerken. Deze projecten werden tegelijk met de aanneming van het besluit tot instelling van de PESCO door de deelnemende lidstaten voorgesteld. Bij de voorstelling ervan toonden zij zich verheugd over het politieke akkoord met een eerste lijst van 17 projecten die in het kader van de PESCO zullen worden uitgevoerd. De projecten betreffen gebieden als opleiding, vermogensontwikkeling en operationele paraatheid op het vlak van defensie (Europese Raad, 2018). PESCO blijkt dus in de eerste plaats te draaien om nog meer samenwerking tussen de lidstaten van de EU en niet meteen de eenmaking van de individuele legers waar sommigen op hoopten. En toch is het een positief signaal voor de voorstanders van een Europees leger.

¹⁶ Art. 42 §7, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

1.5.2 PESCO als wegbereider voor een Europees leger

PESCO is het resultaat van maandenlange of zelfs jarenlange politieke onderhandelingen en compromissen op het hoogst mogelijke niveau. Voor federalisten als Juncker en Verhofstadt, die een soort *Verenigde Staten van Europa*¹⁷ voor ogen hebben, is PESCO slechts een pleister op een houten been. De Eurofiële groep wil nog veel verder gaan dan wat thans met PESCO is bereikt. Om een federale superstaat te creëren, moet er echter nog meer macht van het nationale niveau worden overgedragen naar de Europese Unie. Een voorbeeld hiervan is defensie. Slechts weinig lidstaten willen nog meer soevereiniteit, hier in de vorm van defensie, overhevelen naar het Europese niveau. Collega-Europarlementslid van Verhofstadt bij OpenVLD, Hilde Vautmans (2018), zegt daar in haar interview het volgende over:

*“Bij de lidstaten is er dus beperkte steun voor de oprichting van een Europees leger, maar dit kan in de toekomst veranderen. Kijk bijvoorbeeld naar de creatie van PESCO. Twee jaar geleden leek het nog onmogelijk dat PESCO er zou komen. En het leek al helemaal onmogelijk dat maar liefst 25 van de 28 lidstaten zouden meedoen. Als PESCO goede resultaten oplevert, zou het kunnen dat meer en meer lidstaten overtuigd raken van het nut van Europese defensiesamenwerking. Op deze manier kan PESCO de wegbereider van een echt Europees leger worden.”*¹⁸

Het antwoord van Europarlementslid Vautmans is dubbel. Enerzijds is ze eerder negatief, wanneer ze het heeft over een Europees leger en de politieke steun hiervoor. Anderzijds zegt ze dat PESCO het bewijs is dat er vandaag in Brussel wel degelijk gehoor wordt gegeven aan de wens van de Eurofiële groep om nog intensiever te gaan samenwerken en dan vooral op defensievlak. Zo noemt ze PESCO “*de wegbereider van een echt Europees leger*”, of het heeft althans het potentieel om dit te zijn. Dit is dus een positief signaal voor haar partijgenoot en collega in het Europees Parlement, Guy Verhofstadt. In een ander interview met een stafmedewerker van het Estse ministerie van Defensie Thomas Mell (2017), viel een gelijkaardig dubbelzinnig antwoord te noteren omtrent PESCO en het potentieel om een Europees leger te creëren:

“It will be very interesting to see if this approach [PESCO] will work and if it can be expanded in the near future. But again, I think that this will be, regarding a European defense, the way it will go in the future. The problem is that in the EU you have to sit around the table with 28 countries and to find common ground in this situation is not always easy.”

¹⁷ Guy Verhofstadt op Twitter, 4 februari 2018 (<https://twitter.com/guyverhofstadt/status/960103430579777537>).

¹⁸ Volledig interview zie Bijlage 3.2.

“So, initiatives are always the result of political compromises and most of the time they will not bring dramatic change but rather small steps which take a long time. Something like PESCO can be seen as a victory for the people inside the EU who are supporting the idea of a European army or more defense cooperation.”¹⁹

Concreet zijn er twee zaken mee die ook de andere beleidsinitiatieven van de EU rond defensie reeds aan het licht brachten. Ten eerste toont PESCO dat er binnen de Europese Unie wel degelijk politici te vinden zijn voor meer politieke integratie en dat zelfs defensie in de toekomst tot het Europese beleidsniveau mag gaan behoren. Ten tweede gaat niemand zich echter wagen aan radicale en alles vernieuwende ideeën als het op defensie aankomt. Een Europees leger mag dan wel tot de dromen behoren van politieke zwaargewichten, deze ingreep is voor velen nog te definitief. Daarom is het meer dan waarschijnlijk dat de lidstaten in de nabije toekomst nog voor het huidige pad van rustige politieke vernieuwing kiezen. Ook zal er veel afhangen of PESCO een flop of een succesverhaal wordt. Een nieuw succesverhaal kan immers deuren openen die anders door velen hermetisch gesloten werden geacht. Hiermee eindigt het eerste deel, waarin een overzicht is gegeven van wat de EU reeds heeft bereikt op het vlak van defensie. Hierna kan de blik op de toekomst worden gericht.

Het volgende hoofdstuk bouwt verder op de informatie die in het eerste deel is beschreven en geanalyseerd. De volgende stap is dat wordt onderzocht waar nu juist de politieke steun zit voor een Europees leger en waar niet. En om nog verder te gaan, komen vragen aan de orde als hoe zo’n Europees leger er dan kan uitzien, welke landen zouden deelnemen en welke niet of dit leger levensvatbaar is of eerder gedoemd is om voor altijd een utopie te blijven. Er wordt ook verder gekeken dan enkel maar de Europese Unie. Zo zijn er namelijk enkele landen met een speciaal karakter die op een of andere manier belangrijk kunnen zijn voor een Europees leger.

¹⁹ Volledig interview zie Bijlage 3.1.

DEEL II

IN VERSCHEIDENHEID VERENIGD

2. In verscheidenheid verenigd

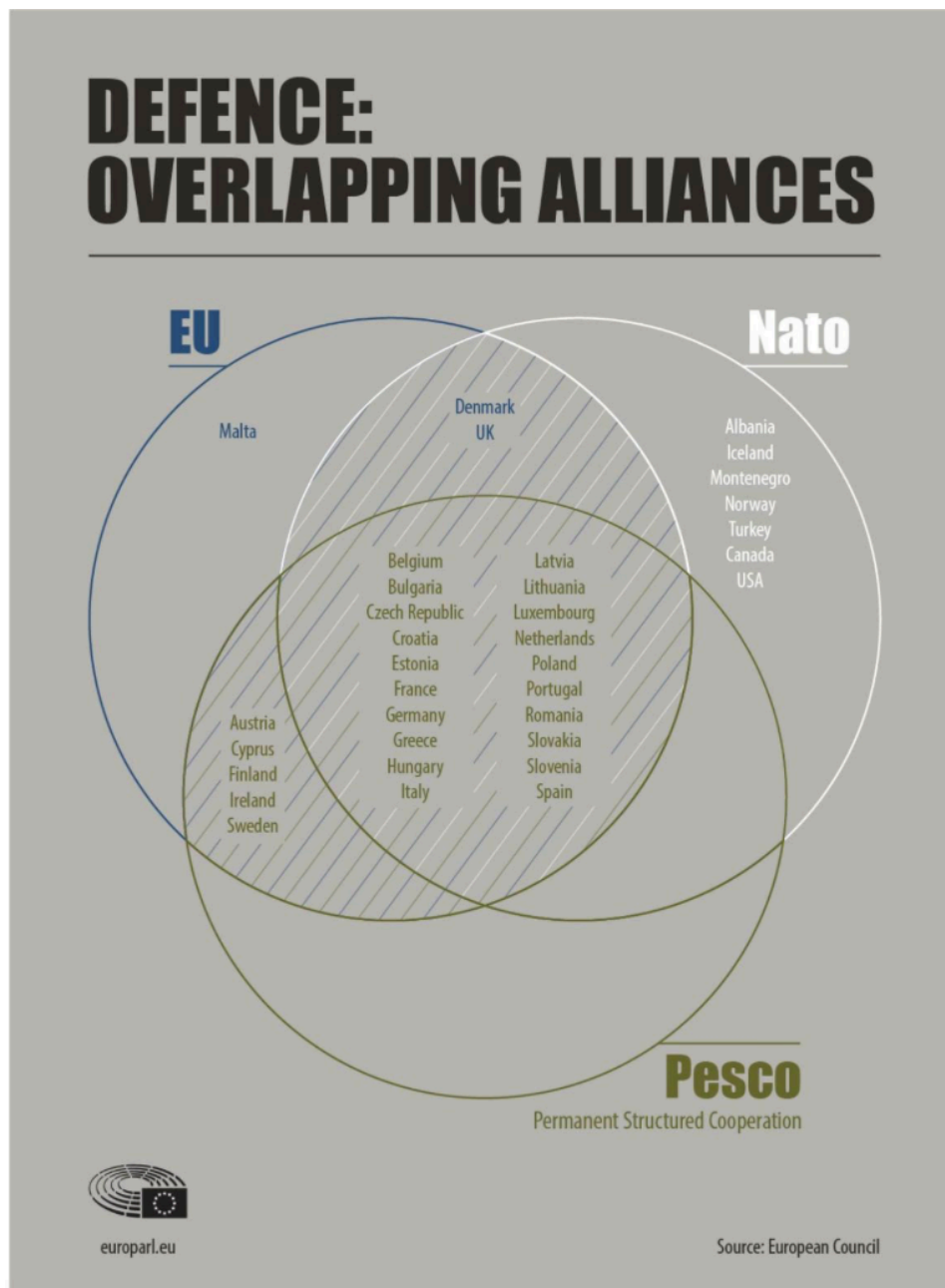
De Europese Unie hecht veel belang aan de verscheidenheid die het Europees continent zo definieert. Het is dan ook niet voor niets dat in 2000 de volgende leuze werd gekozen, waarmee de EU zich naar de rest van de wereld profileert (Europese Unie, 2018): *“In verscheidenheid verenigd.”* Waarom voor dit motto werd gekozen, staat op de website van de EU (Europese Unie, 2018):

“Het motto geeft aan dat de samenwerking in EU-verband en het Europese streven naar vrede en welvaart gevoed worden door de vele verschillende culturen, talen en tradities van ons continent.”

Deze leuze vormt de basis voor dit tweede luik in het onderzoek naar de mogelijkheid om een Europees leger te creëren. *In verscheidenheid verenigd* is hier de basis in de zin dat het een hypothese is die wordt getoetst aan de realiteit. In hoeverre zijn de lidstaten van de EU ook effectief verenigd als het op defensie aankomt. De afgelopen twee decennia zijn tal van initiatieven genomen om tot een meer intensieve samenwerking te komen rond defensie binnen de EU. Toch zijn de meningen over defensie nog steeds wat verdeeld en dat heeft zo zijn gevolgen voor de ontwikkeling van een Europees leger. Daarbij komt dat het Europees continent vele organisaties en instellingen kent, zodat het soms moeilijk is om door de bomen het bos nog te zien. Onderstaande figuur bijvoorbeeld toont op een goede manier de verscheidenheid aan meningen in Europa over defensie. Hierin komt aan de orde welke landen lid zijn van de EU en tegelijkertijd van PESCO en de NAVO, welke landen enkel kiezen voor de EU of enkel voor de NAVO. Deze figuur geeft al een eerste indruk van de moeilijkheden, waarmee een Europees leger te maken kan krijgen.

In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe de landen staan tegenover een Europees leger en of ze de voorkeur geven aan de NAVO, hoe belangrijk ze kunnen zijn voor een Europees op basis van de slagkracht van de eigen defensie, maar zeker ook op basis van hun geopolitieke ligging. Niet enkel de EU-lidstaten worden onder de loep genomen, het onderzoek wordt uitgebreid naar de landen met een link met de EU maar die geen lid (meer) zijn. Het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland, Noorwegen en IJsland passen in dit rijtje. Uiteindelijk wordt na de analyse van de 28 lidstaten²⁰ + 3 landen op basis van de eerder vermelde parameters bepaald of de hypothese standhoudt of niet. Het resultaat vertelt in hoeverre deze landen verenigd zijn of net verdeeld zijn rond defensie en hoe een Europees leger er bijgevolg kan uitzien. Met andere woorden, met welke landen kan zo'n leger gevormd worden, en zal dit dan ook levensvatbaar zijn of slechts een halfslachtige poging zijn om nog verder te gaan in de Europese integratie.

²⁰ Vanwege *Brexit* wordt het Verenigd Koninkrijk apart van de andere EU-lidstaten besproken.

Figuur 2: *Defence: overlapping alliances* (Europees Parlement, 2017)

Zoals eerder al is aangegeven, geeft deze figuur weer hoe complex de EU, en bij uitbreiding het gehele Europese continent in elkaar zitten. Vooraleer wordt onderzocht welke invloed de informatie in deze figuur heeft op de kansen van een Europees leger, worden eerst de argumenten voor en tegen een Europees leger op een rijtje gezet. Deze argumenten kunnen later namelijk waardevol zijn bij de analyse van de verschillende lidstaten en de redenen waarom ze bepaalde keuzes voor of tegen een Europees leger maken.

2.1 Economische schaalvoordelen ten koste van soevereiniteit

De idee om een Europees leger te creëren is niet nieuw, zoals eerder is vermeld. Er is dan ook de afgelopen jaren al de nodige aandacht aan besteed door politici en onderzoekers. Welke belangrijke argumenten voor en tegen daaruit voortvloeien, wordt hieronder besproken. Deze argumenten worden nadien verwerkt in de analyse van de lidstaten en hun standpunt en hun belang met betrekking tot een Europees leger. Allereerst komen de positieve argumenten aan bod, dat zijn de argumenten om een Europees leger op te richten. Daarna volgen dan de tegenargumenten.

2.1.1 Argumenten voor een Europees leger

- Economische schaalvoordelen:

Vandaag geven de EU-lidstaten samen jaarlijks ongeveer 200 miljard euro uit jaarlijks aan defensie. Hier zit weinig coördinatie in, waardoor deze budgetten niet op een efficiënte manier worden aangewend. Overcapaciteit en verspilling zijn de kernwoorden hier. Een Europees leger kan ervoor zorgen dat deze 200 miljard euro in een gezamenlijke pot komt, waardoor het geld verstandiger besteed kan worden (Biscop, 2017). Het moet ook toelaten om dit budget in zijn geheel zelfs nog te kunnen optrekken. Tegelijkertijd zou dit budget ook meteen het tweede grootste defensiebudget ter wereld zijn, na de Verenigde Staten (Matthijs, 2017). Ook Europarlementslid voor OpenVLD, Hilde Vautmans (interview, 2018), heeft nog enkele cijfers toe te voegen aan dit verhaal:

“Enkele cijfers ter illustratie: in heel Europa zijn er 178 verschillende wapensystemen tegenover 30 in de VS. Het totale Europese defensiebudget bedraagt ongeveer 50% van dat van de VS, maar resulteert in slechts 15% van de capaciteiten van de Amerikaanse defensie. Volgens schattingen verliest de EU jaarlijks 26,4 miljard euro als gevolg van dubbele defensiebestedingen, overcapaciteit en belemmeringen voor aanbestedingen. Dit cijfer komt overeen met de jaarlijkse defensiebegrotingen van Frankrijk en Nederland samen.”

- Grotere slagkracht:

Het samenbrengen van alle Europese defensiebudgetten levert het tweede grootste defensiebudget ter wereld op. Dit budget kan een Europees leger een grotere slagkracht bezorgen dan nu het geval is bij alle individuele kleine legers (Matthijs, 2017). Niet enkel in de vorm van manschappen maar zeker ook in de vorm van een moderne wapenuitrusting.

- **Afhankelijkheid van de VS terugdringen:**

Het was reeds de insteek van de Fransen bij de ontwikkeling van het Pleven Plan in 1950 toen de idee van een Europees leger voor het eerst het daglicht zag, om de afhankelijkheid van de VS te verkleinen. Voornamelijk Charles de Gaulle was geen fan van de Amerikaanse invloed op het Europese continent. Daarom worden vandaag de tegenstanders van de Amerikaanse hegemonie ook wel *Gaullisten* genoemd (Zon, 2016). De Amerikaanse dominantie bij de NAVO roept wrevel op bij de Europese leiders en dan kan een eigen Europees leger een uitweg bieden (Biscop, 2017). In het interview met Hilde Vautmans (2018) kwam de zelfstandigheid van de EU ook naar voren als een van de beweegredenen om een Europees leger op poten te zetten. Zij zei hierover het volgende:

“Tegelijkertijd denk ik dat enkel een echt Europees leger kan zorgen voor optimale efficiëntie en de grootst mogelijke militaire output. Voor mij blijven een Europees leger en een Europese defensie-unie dus het einddoel. Enkel op die manier kan de Europese Unie beschikken over strategische autonomie. De defensie-unie zou dan een geïntegreerde Europese pijler van de NAVO worden. Daarnaast moet een Europees leger onze Unie in staat stellen om op zelfstandige basis operaties in het buitenland uit te voeren en de stabiliteit van onze grensregio's te garanderen.”

- **Eenheid creëren op het continent, nieuwe Europese oorlog vermijden:**

Als alle lidstaten hun soevereiniteit over een eigen leger afstaan ter creatie van een gezamenlijk Europees leger, wordt logischerwijs de kans op een nieuwe oorlog op het continent zo goed als onbestaande (Juncker, 2015). In theorie zouden er namelijk geen legers meer zijn die tegen elkaar kunnen vechten, zoals gebeurde in de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Een permanente vrede zoals we die nu heerst, zou op die manier kunnen worden gegarandeerd in de toekomst.

- **Vervolmaking Europese integratie:**

Dent en Greup (2012) beschrijven de relatie tussen een Europees leger en de vervolmaking van de Europese integratie als volgt: *“De roep om een Europese krijgsmacht komt grofweg van drie verschillende kanten. Allereerst zijn daar de “idealisten” zij zien in een Europese krijgsmacht de vervolmaking van het Europese integratieproject inclusief een belangrijke rol voor Europa op het wereldtoneel.”* Dit is bijvoorbeeld de argumentatie die federalisten als Verhofstadt en Juncker ook zullen hanteren in hun queeste naar de *Verenigde Staten van Europa*.

2.1.2 Argumenten tegen een Europees leger

- Een Europees leger ondermijnt de NAVO:

Tegenstanders van een Europees leger halen het argument dat een Europees leger de NAVO ondermijnt stelselmatig als een van de eerste aan om hun standpunt te verdedigen. Een Europees leger betekent volgens hen immers dat een aanzienlijk deel van de faciliteiten van de NAVO naar de EU vloeit, niet enkel in termen van geld, maar ook van materieel. Op deze manier wordt de NAVO verzwakt en dat kan volgens de tegenstanders niet de bedoeling zijn. Secretaris-Generaal van de NAVO Jens Stoltenberg gelooft niet dat de EU in staat is zichzelf te verdedigen en begrijpt dan ook niet goed waarom de EU per se op eigen benen wil staan (Koenis, 2018). Op de Münchner Sicherheitskonferenz gaf Stoltenberg de volgende opsomming (Koenis, 2018): *“Het risico van een verzwakking van de trans-Atlantische band, het risico van het dupliceren wat de NAVO al doet en het risico van het discrimineren van niet-leden van de Europese Unie van de NAVO-alliantie.”*

Ook aan de andere kant van de Atlantische Oceaan worden de ambities van Juncker wat betreft defensie binnen de Europese Unie met argusogen bekeken (Biscop, 2018).

- Afstaan van belangrijk deel van soevereiniteit:

Europese integratie heeft er reeds voor gezorgd dat de lidstaten aanzienlijk hebben ingeboet aan soevereiniteit doorheen de jaren. Dat ze vandaag nog beschikken over een eigen leger mag dan wel in veel gevallen slechts een illusie van soevereiniteit zijn (Biscop, 2017), toch blijkt het een houvast dat ze liever niet wensen op te geven. Het is ook een van de redenen waarom het proces rond diepere en intensievere defensiesamenwerking zo moeizaam en traag vooruitgaat. Mell (interview, 2017), stafmedewerker op het Estse ministerie van Defensie merkte dit ook op, zoals blijkt uit de volgende woorden:

“As always, the European Union is taking baby steps towards more military cooperation between the member states but not in the strict sense that there will be a unified army with a centralized command somewhere in the EU. Politically this issue is very sensitive. It is the European Parliament that decides on this matter but of course they are guided by their own governments, and today I cannot really see that there are a lot of countries who are willing to give up the power of having their own army.”

- Bij wie ligt het commando: de Europese Commissie?

De vraag is wie de leiding zal hebben over het Europees leger en vanwaar het geleid zal worden. De onzekerheid die heerst rond deze cruciale vraag maakt dat het vandaag politiek niet zo aantrekkelijk is het onderwerp aan te snijden, concludeert Mell (interview, 2017) in de volgende bewoordingen:

“I think that the European army currently is not on the table as an issue to discuss. It is more as a metaphor to talk about different issues. For example, there was Juncker talking about a European army a couple of years ago, at the start of his tenure as president of the European Commission. But as you may know, this caused some very ‘allergic’ reactions, especially by the Brits who are not very fond of this idea. But there were a lot of other countries as well who didn’t react in a positive way to say the least. This is why I would say that currently we are still far away from a European army.”

- Wat te doen met de neutrale landen in de EU:

De Europese Unie telt een aantal leden dat historisch gezien een neutrale status heeft en dus liever geen deel uitmaakt van defensie-initiatieven of toch niet wanneer ze uitgaan van de Europese Unie. Tegenstanders zouden kunnen stellen dat landen als Oostenrijk, Finland, Zweden en Ierland worden benadeeld en in een penibele situatie worden gedrongen wanneer een EU-leger zou worden opgericht. Deze landen zijn vanwege hun neutrale status immers niet zo happig op deelname aan een Europees leger. De solidariteitsclausule in het Verdrag van Lissabon heeft ervoor gezorgd dat alle EU-lidstaten de plicht hebben om een andere lidstaat met alle mogelijke middelen te helpen wanneer zij zou worden aangevallen.²¹ Toch valt het genoemde argument niet zomaar te negeren en kan het een belangrijk struikelpunt vormen bij de eventuele oprichting van een Europees leger.

2.1.3 Conclusie argumenten

Beide kampen beschikken over valide en sterke argumenten om al of niet een Europees leger te steunen. Deze argumenten vormen de fundamenteën voor het eerste deel van de conclusie aan het einde van deze masterproef. Zowel de argumenten voor een Europees leger als tegen een Europees leger maken deel uit van de analyse. Het is echter niet noodzakelijk alle argumenten aan bod te laten komen en er kunnen ook zaken spelen die niet zozeer rechtstreeks te maken hebben met een Europees leger maar toch het standpunt op een of andere manier kunnen beïnvloeden. Hoe dit juist in elkaar zit en in welke mate de Europese Unie nu net verenigd of verdeeld is rond defensie moet duidelijk worden in het volgende hoofdstuk. Zoals eerder is gezegd, ook andere landen dan de landen van de Europese Unie komen aan de orde. Deze argumenten kunnen namelijk ook een rol spelen in de analyse van de standpunten rond een Europees leger van het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zwitserland en IJsland.

²¹ Art. 42 §7, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

2.2 Parameters voor een levensvatbaar Europees leger

Vooraleer kan worden bepaald hoe een Europees leger er kan uitzien of met andere woorden, uit welke lidstaten het zou kunnen bestaan, moet geanalyseerd worden in welke mate deze lidstaten willen en kunnen bijdragen aan een dergelijk project. Er zijn vier parameters die uiteindelijk leiden tot een overzichtstabel, waaruit moet blijken met welke landen er aan de slag kan worden gegaan voor een Europees leger. Deze tabel is niet limitatief, aangezien er ook nog gekeken wordt naar het potentieel van het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zwitserland en IJsland. Deze landen zijn echter geen lid (of bijna geen lid meer) van de EU en daarom worden ze apart behandeld.

Aangezien in deze masterproef wordt onderzocht in welke mate er politieke steun is, wordt in de eerste plaats onderzocht in welke lidstaat er reeds politieke steun aanwezig is of mag verwacht worden in de toekomst. Daarom worden de vier parameters in de eindconclusie opgesplitst in twee groepen. De eerste parameter spreekt namelijk rechtstreeks over de politieke steun aanwezig in de lidstaten, terwijl de overige drie eerder de potentiële waarde van een lidstaat voor een Europees leger aantonen. In de eindconclusie (zie 4.2) worden deze twee groepen in een tabel gegoooid voor elke lidstaat.

Om dit mogelijk te maken zal elke EU-lidstaat in de analyse per parameter ingedeeld worden in een van drie groepen. Aan deze drie groepen wordt een waarde en een kleur gekoppeld die aangeven hoe waardevol het land is voor een Europees leger in die bepaalde parameter. De drie groepen zijn als volgt:

- **GROEP 1:** Zeer waardevol voor een Europees leger
- **GROEP 2:** Gemiddeld waardevol voor een Europees leger
- **GROEP 3:** Verwaarloosbare waarde voor een Europees leger

Om dan na de analyse van de vier parameters tot een eindresultaat te komen per lidstaat, wordt gekeken naar het aantal keer dat een lidstaat in Groep 1, 2 en 3 is beland. Per parameter zal de lidstaat een kleur toegewezen krijgen, waaruit blijkt in welke groep zij valt voor deze parameter. De ultieme tabel biedt een overzicht van alle parameters en geeft per parameter per land nog eens weer in welke groep het land zat. Uiteindelijk krijgt elke lidstaat dan een laatste keer een groep toegewezen om definitief de waarde aan te geven dat dit land heeft voor een Europees leger. Onderstaande tabel geeft de redenering weer rond het classificatiesysteem en welk eindresultaat verbonden is aan de resultaten die een lidstaat behaalde voor elke parameter:

CLASSIFICATIE PARAMETERS (excl. Parameter 2.2.1 m.b.t. politieke steun)	EINDRESULTAAT
2 maal Groep 1	GROEP 1
Elke parameter heeft een andere groep toegewezen gekregen	Resultaat parameter 2.2.2 geeft doorslag
2 maal Groep 2	GROEP 2
Elke parameter heeft een andere groep toegewezen gekregen	Resultaat parameter 2.2.2 geeft doorslag
2 maal Groep 3	GROEP 3
Elke parameter heeft een andere groep toegewezen gekregen	Resultaat parameter 2.2.2 geeft doorslag

Interpretatie van deze tabel:

De score die de lidstaten krijgen voor de eerste parameter (2.2.1) staat los van de overige drie. Parameters twee, drie en vier bepalen de eindscore van een lidstaat wat betreft de waarde voor een Europees leger. In het geval dat een lidstaat drie verschillende scores eenmaal krijgt toegewezen, geeft het relatieve gewicht van de parameters de doorslag. Het is namelijk zo dat deze drie parameters gerangschikt zijn naarmate hun belang en invloed bij de creatie van een Europees leger. Zo is parameter 2 belangrijker dan 3, en parameter 3 ook belangrijker dan parameter 4.

Concreet voorbeeld: België behoort voor parameter twee in Groep 1, maar voor de volgende parameters in Groep 2 en Groep 3. Bijgevolg zal voor België het eindresultaat zijn dat het thuishoort in Groep 1.

2.2.1 Standpunt lidstaten inzake Europees leger en NAVO

Een eerste belangrijke parameter is hoe de lidstaten staan tegenover een mogelijk Europees leger in de toekomst en tegenover de bestaande samenwerking met de NAVO. De wil en motivatie om in de toekomst een Europees leger op te richten zijn cruciaal om dit project een eerlijke kans op slagen te geven. Daarnaast heeft de houding jegens de NAVO een sterke invloed op de slaagkansen van een Europees leger. Hoe meer de lidstaten belang hechten aan de NAVO, hoe kleiner de kans zal zijn dat een Europees leger het levenslicht zal zien in de toekomst. De leuze van de Europese Unie is *In verscheidenheid verenigd* en deze parameter zal al meteen een sterke indicatie zijn om te weten in hoeverre de Europese Unie eerder verenigd of verdeeld is rond dit onderwerp. Zoals hierboven reeds is aangegeven, wordt elk land toegewezen aan een groep op basis van zijn standpunten inzake een Europees leger en de NAVO. Deze groepstoewijzing wordt in 4.2 vergeleken met de eindscore van elke lidstaat voor de volgende drie parameters. De landen worden in alfabetische volgorde behandeld. De volgorde heeft dus verder niets te maken met hun respectievelijke belang bij een Europees leger.

Tabel 1: Standpunt lidstaten inzake Europees leger en NAVO

LIDSTATEN	STANDPUNT T.A.V. EUROPEES LEGER	STANDPUNT T.A.V. NAVO
BELGIË	Op basis van de interviews met de Vlaamse politieke partijen, die in de meerderheid zitten zowel op het Vlaamse, Federale als Europese niveau, kan geconcludeerd worden dat België een voorstander is van meer samenwerking tussen de EU-lidstaten op het vlak van defensie. Het oprichten van een Europees leger mag zeker tot de ambitie behoren, maar de meerderheidspartijen realiseren zich ook dat dit op korte termijn onhaalbaar is (Stevens, Vautmans & Vandenkendelaere, 2018).	Een Europees leger mag volgens de meerderheidspartijen geen duplicaat worden van de NAVO. Wat betreft defensie is en blijft de NAVO een monument, aldus Europarlementslid voor CD&V Tom Vandenkendelaere (2018) ²² in zijn interview. Wat wel moet kunnen, is een sterke defensie-unie creëren met de nodige strategische autonomie, die binnen de NAVO ook onafhankelijk kan functioneren. De NAVO heeft daar ook baat bij (Stevens, 2018) ²³ .

²² Volledig interview zie Bijlage 3.3.

²³ Zie *Standpunt N-VA m.b.t. een Europees leger*, Bijlage 2.

BULGARIJE	De lidstaat neemt deel aan PESCO en vaart onder leiding van premier Boyko Borissov een koers die steeds verder weg leidt van Poetins Rusland. In een duo gesprek met de president van de Europese Commissie Juncker pleit Borissov voor een audit van de gehele militaire samenwerkingsstructuur in de EU. Hij denkt dat het efficiënter kan dan vandaag het geval is. Verder is hij van mening dat er wel degelijk vandaag een militaire dreiging is van buiten de EU en dat de EU daarnaar zou moeten handelen (Gotev, 2017). Dit wijst op mogelijke politieke steun voor een Europees leger vanuit Bulgarije.	Bulgarije, onder leiding van Borissov, hecht veel belang aan de verdediging van het eigen land en kijkt daarvoor naar de bondgenoten op basis van de gemeenschappelijke vijanden. Borissov wil een eigen, Westerse koers varen weg van Rusland. Als lid van de NAVO is het dan logisch dat er gekeken wordt naar de VS in de eerste plaats. Toch beseft Borissov ook dat door de ligging van Bulgarije aan de Zwarte Zee, vooral de EU een belangrijke rol kan en moet spelen (Kaloyanova, 2017).
CYPRUS	Cyprus ging snel over tot het ratificeren van het PESCO-initiatief omdat het veel belang hecht aan militaire steun afkomstig van de EU. Op het eiland zijn namelijk ook Turkse troepen aanwezig, maar nu heeft de Cypriotische overheid voor het eerst het gevoel dat Cyprus over verdediging beschikt (Chrysostomou, 2017). In dat opzicht kan dus gesteld worden dat Cyprus de evolutie naar meer integratie of op termijn zelfs een Europees leger een warm hart toedraagt.	Wat betreft de NAVO, waar Cyprus ook lid van is (zie Figuur 2, p. 19) is de situatie nogal ingewikkeld. De grootste dreiging voor Cyprus en zijn burgers is afkomstig van de Turkse bezetting op een deel van het eiland. Probleem daarbij is dat Turkije ook lid is van de NAVO, dus vanuit de NAVO hoeft het geen steun te verwachten. Cyprus hoopt dus op een Europees leger of iets wat daarop lijkt om zich meer beschermd te voelen ten opzichte van Turkije.
DENEMARKEN	Denemarken heeft gekozen voor een <i>opt-out</i> voor alles wat defensiegerelateerd is binnen de Europese Unie (Danish Ministry of	Denemarken is lid van de NAVO en door de <i>opt-out</i> voor alle militaire aangelegenheden van de EU, is het duidelijk waar de prioriteit van de Denen

	Defence, 2018). Op die manier is het voor de Denen reeds een uitgemaakte zaak dat het land niet warmloopt voor een Europees leger. Het neemt ook al geen deel aan PESCO omwille van diezelfde <i>opt-out</i> (Europese Raad, 2018).	ligt. Zij kiezen voor wat vandaag reeds aanwezig is en operationeel is, namelijk de NAVO.
DUITSLAND	Vanwege zijn historische achtergrond (WOI en WOII) neemt Duitsland nogal een pacifistische houding aan als het aankomt op defensiesamenwerking. Sterke uitspraken rond een Europees leger zijn niet te verwachten. Het land zal kiezen voor een meer stapsgewijs proces zoals met PESCO, aldus Portugees Europarlementslid Ana Gomes in haar interview (2018). ²⁴	Duitsland is vanwege zijn geschiedenis steeds een waardevol lid geweest van de NAVO. Het investeert na de VS het tweede meeste van alle leden (NAVO, 2017). Echter, sinds de verkiezing van Trump en zijn kritiek op de andere NAVO-lidstaten, wordt ook in Duitsland beter nagedacht over de eigen Europese bescherming, vandaar ook PESCO. Dit vertelde professor EU-studies aan TTÜ, Ramiro Troitiño (2018) in een interview. ²⁵
ESTLAND	In Estland verwelkomt men alle maatregelen die meer en diepere defensiesamenwerking betekenen. Het land wil echter geen tweede NAVO creëren, want dat is onnodig en te duur (Mell, interview, 2017).	De NAVO is een van de twee pijlers waarop het defensiebeleid is gebaseerd en voor Estland is en blijft de NAVO de nummer 1 op het vlak van bescherming tegen militaire dreiging van buitenaf (Mell, interview, 2017).
FINLAND	Finland wenst deel te nemen aan het PESCO-initiatief, omdat het zich bewust is van het feit dat na de Brexit de EU meer moet doen op het gebied van defensie. Het kiest wel voor een meer pragmatische weg en wil niet zo ver gaan als Frankrijk, dat echt een	Finland is vandaag geen lid van de NAVO (zie Figuur 2 op p. 19). Toch werkt het actief samen met de NAVO op tal van terreinen. Dit wijst op de wil van Finland om neutraal te blijven en niet deel te nemen aan militaire allianties zoals de NAVO of een Europees leger

²⁴ Volledig interview zie Bijlage 3.5.

²⁵ Volledig interview zie Bijlage 3.4.

	Europees leger wil creëren (Rettman, 2016). Finland mag dan wel bekend staan als een neutraal land, het heeft die neutraliteit nooit verankerd in de grondwet (Aunesluoma & Rainio-Niemi, 2016).	(Aunesluoma & Rainio-Niemi, 2016). Finland is in deze materie wel pragmatisch en beseft het dat met de dreiging vanuit Rusland (NAVO, 2017), een samenwerking met de NAVO een 'noodzakelijk kwaad' is.
FRANKRIJK	Begin dit jaar gaf president Macron van Frankrijk een speech waarin hij zijn plannen voor een <i>European Intervention Initiative</i> ontvouwde (Wood, 2018). Het is geen geheim dat president Macron een Europees leger een warm hart toedraagt. Hij wil met zijn Frankrijk voor meer politieke integratie zorgen binnen de EU en gebruikt het militaire aspect om dat te bewerkstelligen. Onder hem is Frankrijk uitgegroeid tot de grootste voorvechter van een Europees leger.	Historisch gezien is Frankrijk geen fan van te grote Amerikaanse invloed op het Europese continent (Arnold, 1970). De NAVO is belangrijk maar sinds Trumps verkiezing wordt de tegenkanting groot vanuit Frankrijk, zeker na de kritiek die Trump uitte op Frankrijk en de andere leden bij de opening van het nieuwe NAVO-hoofdkwartier in Brussel (BBC News, 2017).
GRIEKENLAND	De Hellenistische Republiek pleit voor een volledige militaire samenwerking binnen de Europese Unie. De lidstaat is van mening dat de EU al het potentieel met betrekking tot defensie moet aanwenden en enkel op die manier vooruit kan gaan (Ministry of Foreign Affairs, Hellenic Republic, 2018). Hieruit kan worden afgeleid dat Griekenland een Europees leger zou steunen, en zelfs aan het promoten is.	Op de website van het Griekse ministerie van Buitenlandse Zaken staat dat Griekenland zich verder zal blijven inzetten voor de NAVO in alle mogelijke domeinen (Ministry of Foreign Affairs, Hellenic Republic, 2017). De realiteit is echter vergelijkbaar met die van Cyprus. Dit eiland bestaat uit een Grieks en Turks deel. De rivaliteit tussen Griekenland en Turkije is dus steeds aanwezig. Bijgevolg lijkt het realistisch dat bij een opportuniteit als een Europees leger, Griekenland eerder dit Europees leger zal steunen dan de NAVO.

HONGARIJE	Naar aanleiding van het bewerkstelligen van PESCO, sprak de Hongaarse minister van Buitenlandse Zaken, Péter Szijjártó, zijn steun uit voor een Europees leger. Hij gaf daarbij aan dat hij het belangrijk vindt dat de EU toewerkt naar een Europees leger dat zelf, onafhankelijk van derden, kan ingrijpen in crisissituaties die de EU betreffen (Permanent Representation of Hungary to the EU, 2018).	In diezelfde toespraak zei de Hongaarse minister van Buitenlandse Zaken over NAVO het volgende: <i>“The European Union must provide a rational response to the security policy situation that has developed by reinforcing NATO’s European ‘legs’, because conflicts that develop in the neighbourhood of Europe have a very serious and immediate effect on the security of Europe”</i> (Permanent Representation of Hungary to the EU, 2018). Daarmee geeft hij aan dat hij pleit voor een sterke Europese militaire arm die ook de NAVO sterker zal maken.
IERLAND	Vanwege de neutraliteit, die overigens door de Europese Raad officieel werd erkend in 2009, zal Ierland als gevolg niet deelnemen aan welk initiatief dan ook dat uitgaat van de EU, waarbij potentieel de inzet van Ierse troepen is vereist (Irish Department of Foreign Affairs and Trade, 2017). Het Ierse standpunt inzake een Europees leger is dus duidelijk.	Wat voor een Europees leger geldt, geldt ook voor de NAVO: de historische neutraliteit die Ierland koste wat het kost wil behouden, belet het land om lid te worden van de NAVO (Irish Department of Foreign Affairs and Trade, 2017).
ITALIË	Sinds de Italiaanse Federica Mogherini de nieuwe Hoge Vertegenwoordiger werd van de EU, voert Italië meer en meer het hoge woord als het op defensie aankomt en tracht het de andere lidstaten mee te krijgen in dat	Italië is lid van de NAVO en een gewaardeerd lid, hoewel het tot de slechtsten van de klas behoort wat betreft de 2%-norm van de NAVO²⁶. Het zet zich vooral in voor de illegale migrantenstroom in de Middellandse Zee (Braw, Europe’s

²⁶ Art. 14, *Wales NATO Summit Declaration*, Newport (UK), 4 september 2014.

	verhaal. Italië was een van de drijvende krachten achter PESCO en is ambitieus om nog verder te gaan wat defensie betreft (Marrone, 2017). Italië kan worden gezien als de ideale partner voor Frankrijk om een Europees leger op te richten.	military maestros: Italy, 2017). Deze problematiek is echter meer een Europese aangelegenheid, waardoor Italië zich sterker geneigd voelt om het Europese defensieverhaal te gaan promoten.
KROATIË	Tijdens een informele meeting in Bratislava in 2016 tussen de verschillende defensie ministers van de EU, zei de minister van Defensie van Kroatië het volgende: “ <i>We will continue to oppose any idea of a European army</i> ” (Pavlic, 2016). Deze uitspraak laat weinig aan de verbeelding over wat de mogelijke politieke steun van Kroatië voor een Europees leger betreft.	In datzelfde interview gaf minister van Defensie Josip Buljevic ook nog aan dat de creatie van een Europees leger een duplicaat zou zijn van de NAVO en daarbij ook de werking van de NAVO zou ondermijnen. Dit vindt hij onaanvaardbaar, aangezien de NAVO reeds operationeel is en bewijst dat zij goed werkt (Pavlic, 2016).
LETLAND	Vanwege het kleine nationale leger wordt elke vorm van hechtere defensiesamenwerking op het Europese continent toegejuicht (Mell, interview, 2017).	Letland hecht veel waarde aan de slagkracht van de NAVO en vindt de Amerikaanse steun van doorslaggevend belang. De focus ligt wat defensie betreft op de NAVO in de nabije toekomst (Mell, interview, 2017).
LITOUWEN	Net als de andere twee Baltische staten, die dreiging vanuit Rusland voelen, is defensie uiterst belangrijk en wordt meer samenwerking op Europees niveau toegejuicht (Mell, interview, 2017).	De VS staan lijnrecht tegenover Rusland en hebben doorheen de geschiedenis veel steun geboden aan de Baltische staten. Litouwen voelt zich daarom ook, net als de andere Baltische staten, verplicht vast te houden aan de NAVO, waarin de VS de leiding heeft (Mell, interview, 2017).
LUXEMBURG	Twee Luxemburgse politieke zwaargewichten zijn openlijk	Luxemburg hecht veel belang aan de deelname in militaire allianties, aangezien

	voorzitter en voorvechter van een Europees leger. Naast de president van de Europese Commissie Juncker, draagt ook de eerste minister van het Groothertogdom Luxemburg, een Europees leger een warm hart toe. Eerste minister Etienne Schneider vertelde in een interview dat Luxemburg absoluut zal deelnemen wanneer een Europees leger zou worden opgericht (Luxembourg Times, 2015).	het zelf niet over de nodige capaciteiten beschikt om zich te verdedigen. Zo besloot het in 1949 het Verdrag van de NAVO te ondertekenen en de historische neutraliteit van het Groothertogdom te beëindigen. Het had namelijk die status sinds het zogenoemde <i>Treaty of London</i> van 11 mei 1867 (Grand Duchy of Luxembourg, 2018).
MALTA	Bij de oprichting van PESCO verklaarde de premier van Malta dat het land wenst af te wachten hoe militair het karakter zou worden van PESCO. Malta wenst niet deel te nemen aan PESCO als het sterk neigt naar een Europees leger, wel als het gewoon dient om de samenwerking te verbeteren en de Europese defensie-industrie te optimaliseren (Costa, 2017).	Malta is vandaag geen lid van de NAVO en het lidmaatschap staat niet op de agenda in de nabije toekomst. In de grondwet van Malta staat dat het een neutrale staat is die niet wenst deel te nemen aan een militaire alliantie van welke aard dan ook.²⁷
NEDERLAND	De Nederlandse premier, Mark Rutte is geen federalist en liet in een speech over de toekomst van Europa duidelijk weten dat de EU het alleen kan waarmaken als de verschillende lidstaten hun eigen identiteit kunnen behouden. Met betrekking tot PESCO gaf hij in diezelfde speech aan dat deze gecreëerd werd met het oog op meer	Ondanks de verkiezing van Trump en diens kritiek op de NAVO en zijn leden, behoudt de NAVO nog steeds een cruciale positie in het Nederlandse defensiebeleid. Wel beseft Nederland, net als andere Europese landen, dat de EU ook meer zal moeten doen voor de eigen bescherming (Zandee, 2017). Daar staat Nederland ook achter, maar een vervanging van de

²⁷ Art. 1 § 3, *Constitution of the Republic of Malta*, 21 september 1964.

	militaire samenwerking en niet om meteen tot een Europees leger te komen. En zo hoort het ook te zijn, vindt hij (Benthin, 2018).	NAVO door een Europees leger behoort niet meteen tot de Nederlandse ambities. Samenwerken zoals bij de NAVO, ja graag, maar spreken over een leger is ridicuul, zo stelt voormalig Nederlands Minister van Defensie Jeanine Hennis in <i>NRC Handelsblad</i> (2016).
OOSTENRIJK	Figuur 2 op pagina 19 leert dat Oostenrijk deelneemt aan PESCO, terwijl Malta dat niet doet en beide landen hebben in hun grondwet opgenomen dat ze neutraal zijn. Oostenrijk werkt toch mee, omdat het volgens dit land niet kan leiden tot een deelname van het Oostenrijkse leger aan een oorlog en dus niet in strijd is met de grondwet (Pinnington, 2017). Dit betekent meteen ook dat de oprichting van een Europees leger wel in strijd zou zijn met de grondwet.	Oostenrijk is momenteel geen lid van de NAVO. Dit is een rechtstreeks gevolg van de permanente neutraliteit die Oostenrijk heeft verankerd in de grondwet in 1955. Daarin verklaart het dat het niet zal deelnemen aan militaire allianties van welke aard dan ook.²⁸
POLEN	De voorzitter van de regerende PiS-partij in Polen, Jaroslaw Kaczynski, pleit voor een confederalistisch Europa met een president die de leiding heeft over een gemeenschappelijk leger (Visegradpost, 2017). Het probleem is echter dat Polen in een tweestrijd met zichzelf verkeert. Het is van nature een anti-federalistische natie, terwijl een Europees leger een serieuze stap richting federalisme betekent.	Net als de andere Visegrad²⁹ landen is Polen een voorstander van de NAVO en de VS, maar dit veranderde na de verkiezing van Trump en de Brexit. Waar het Verenigd Koninkrijk nog een bondgenoot was van de Visegradgroep inzake anti-federalisme, blijkt nu dat de Visegradgroep aangewezen is op een nauwere samenwerking met de EU (Szczurbiak, 2017).

²⁸ Art. 1 § 1-2, *Constitutional Law on the Neutrality of Austria*, 26 oktober 1955.

²⁹ De Visegradgroep is een structurele samenwerking tussen Hongarije, Polen, Slowakije en Tsjechië, www.visegradgroup.eu.

	Polen beseft echter ook dat een diepere defensiesamenwerking absoluut noodzakelijk is. Na de aanstelling van de nieuwe premier in 2017, Mateusz Morawiecki, kan gesteld worden dat Polen absoluut voorstander is van een Europees leger, maar wel via een stapsgewijs proces (The Chancellery of the Polish Prime Minister, 2018).	
PORTUGAL	Portugees Europarlementslid Ana Gomes (interview, 2018) zei het volgende over haar thuisland: <i>“Portugal heeft niet meteen het grootste en sterkste leger, maar kan bij de creatie van een Europees leger wel profiteren van de schaalvoordelen en de verhoogde efficiëntie van de aanwending van de defensiebudgetten. Meer defensiesamenwerking is een must. If you want peace, you have to prepare for war.”</i>	Wat betreft de NAVO zei Gomes (interview, 2018) het volgende: <i>“De NAVO is belangrijk en werkt goed maar dat hoeft niet te betekenen dat de EU niet zelf iets kan doen. Een sterke defensieunie kan bijdragen aan een sterkere NAVO. Een Europees leger kan fungeren als een onafhankelijke afdeling binnen de NAVO, wat ook de VS moet toestaan meer afstand te nemen.”</i>
ROEMENIË	Roemenië pleit voor een sterke militaire samenwerking tussen de EU-lidstaten. Het initiatief tussen Duitsland, Tsjechië en Roemenië, waarbij troepen van deze drie landen geïntegreerd gaan samenwerken, getuigt hiervan (Braw, 2017). Daarnaast pleit Roemenië voor een sterke EU-poot binnen de NAVO, wat beide organisaties sterker kan maken (Romania's Permanent Delegation to NATO, 2017).	De NAVO is nog steeds een belangrijk onderdeel van het defensiebeleid van Roemenië. Op de website van de Permanente delegatie bij de NAVO staat dat Roemenië er alles aan doet om een waardevol lid te zijn dat aan alle vereisten voldoet. Toch wil het land ook een inspanning leveren om de EU meer verantwoordelijkheid te geven wat defensie betreft, in een nauwe samenwerking met de NAVO (Romania's Permanent Delegation to NATO, 2017).

SLOVENIË	Slovenië beschikt niet over de benodigde militaire capaciteit om zichzelf te verdedigen in echte oorlogssituaties. Uit een rapport dat is uitgegeven door het Sloveense ministerie van Defensie uit 2016 blijkt dat daarom bijzonder veel aandacht wordt geschonken aan de militaire samenwerking met de EU. Slovenië pleit voor een diepere integratie wat betreft defensie, uiteraard omdat het land daar ook baat bij heeft (Ministry of Defence Slovenia, 2016).	Uit datzelfde rapport blijkt dat Slovenië niet enkel focust op de EU, maar vandaag ook nog steeds belang hecht aan de NAVO. Het is bereid meer inspanningen te leveren in de toekomst om te voldoen aan de NAVO-eisen (Ministry of Defence Slovenia, 2016).
SLOVAKIJE	Slovakije kiest een gelijkaardige visie als Polen met betrekking tot een Europees leger. Wat defensie betreft heeft het een pro-Europese en pro-Atlantische visie en juicht het meer defensiesamenwerking op het Europese continent toe (Spectator, 2017). Toch durft het zich niet meteen uit te spreken over een Europees leger.	Slovakije wil net als Polen op termijn wel dat er een Europees leger komt, maar in de tussentijd hecht het nog steeds veel belang aan de huidige bestaande samenwerking met de NAVO. Brexit veranderde dan wel de houding van de hele Visegradgroep, toch blijft de aanwezigheid van de VS in de NAVO belangrijk (Szczerbiak, 2017).
SPANJE	In een interview verklaarde professor in de EU-studies, Ramiro Troitiño (2018) het volgende over zijn geboorteland: <i>“De belangen van Europa en die van de VS zijn totaal verschillend. Vandaar dat de EU zelf moet kunnen instaan voor haar eigen verdediging. Een eigen leger betekent ook meer Europese integratie en daar is Spanje een groot voorstander van. Wel is het realistisch</i>	Spanje is lid van de NAVO en neemt ook actief deel aan missies. Het is zelfs de nummer twee in Europa qua deelnames aan buitenlandse missies (Ramiro Troitiño, interview, 2018). Toch geeft het de voorkeur aan een Europees leger vanwege de te sterke afhankelijkheid van de VS in de NAVO. De belangen zijn te verschillend en Spanje wil dat de EU zelf een rol kan spelen in conflicten, zoals dat

	<i>om te beseffen dat dit enkel kan werken als het stapsgewijs wordt aangepakt.”</i>	in Syrië (Ramiro Troitiño, interview, 2018).
TSJECHIË	De Tsjechische premier Sobotka sprak samen met de Hongaarse premier Orbán de uitdrukkelijke wens uit om over te gaan tot de creatie van een Europees leger. Volgens hen moet dit leger volledig onafhankelijk van de NAVO kunnen werken (Visegradpost, 2017).	De mening met betrekking tot de NAVO is dat het voor de Europese landen gevaarlijk wordt om afhankelijk te blijven van deze organisatie, zeker na de verkiezing van Trump, die door velen als <i>gravedigger</i> van de NAVO wordt gezien. Daarom kiest Tsjechië voor een Europese beschermer (Visegradpost, 2017).
ZWEDEN	Officieel is Zweden neutraal, toch neemt het deel aan PESCO. Volgens de Zweedse regering is dit om een grotere invloed te kunnen uitoefenen op het EU-beleid rond buitenlandse zaken en defensie. Deze deelname is niet in strijd met zijn neutraliteit, omdat PESCO geen directe inzet van Zweedse troepen vergt (Government Offices of Sweden, 2017). Dit vertelt dan meteen wel dat Zweedse steun, voor een echt Europees leger, uitgesloten is vanwege de neutraliteit.	Net als de andere neutrale staten binnen de Europese Unie is ook Zweden geen lid van de NAVO (zie Figuur 2, p.19). Dat lijkt niet te zullen veranderen in de nabije toekomst, aangezien Zweden liever zelf bepaalt op welke manier het deelneemt aan internationale peacekeeping-missies en dergelijke meer (Government Offices of Sweden, 2015).

Groep 1: Deze lidstaten promoten actief de creatie van een Europees leger en zien het als een sterke poot binnen de NAVO die er alleen maar baat bij heeft.

Tot deze groep behoren: **Bulgarije, Cyprus, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Italië, Luxemburg, Portugal, Roemenië, Spanje en Tsjechië.**

Groep 2: Meer defensiesamenwerking wordt toegejuicht door deze lidstaten, maar ze kijken liever de kat uit de boom en vertrouwen in de tussentijd op de bestaande allianties, zoals NAVO.

Tot deze groep behoren: **België, Duitsland, Estland, Finland, Letland, Litouwen, Nederland, Polen, Slovenië en Slovakije.**

Groep 3: Deze groep gelooft niet in het verhaal van een Europees leger, is niet bereid nog meer soevereiniteit op te geven aan het Europese niveau en verkiest de NAVO wat betreft defensie. Een andere mogelijkheid voor deze groep is dat de lidstaat vanwege de neutraliteit niet kan of wil deelnemen aan dergelijke militaire verbonden.

Tot deze groep behoren: **Denemarken, Ierland, Kroatië, Malta, Oostenrijk en Zweden.**

Zowel de politieke wil als de steun vanuit Duitsland en Frankrijk zijn absoluut noodzakelijk om iets te realiseren op het Europese niveau (Gomes, interview, 2018). De pacifistische houding van Duitsland zorgt ervoor dat de weg naar een Europees leger, politiek gezien, als de *processie van Echternach* dreigt te worden. Gelukkig krijgt Frankrijk wel de nodige steun vanuit Spanje en Italië, en dat zijn toch geen onbeduidende spelers op het Europese toneel. Italië, Spanje en Portugal willen dat de EU zelf de verantwoordelijkheid kan opnemen om een grotere rol te spelen in de toekomst in conflicten die de EU beïnvloeden. Zo is het voor professor Ramiro Troitiño (interview, 2018) en Europarlementslid Gomes (interview, 2018), onaanvaardbaar dat een conflict als 'Syrië' uitsluitend wordt beïnvloed door de VS en Rusland, terwijl de gevolgen voor de EU duidelijk voelbaar zijn. De Baltische staten hebben in de geschiedenis veel steun gekregen van de VS en houden daarom vast aan de NAVO. Tegelijkertijd juichen ze wel meer defensiesamenwerking op Europees niveau toe.

Vanuit het kamp met de neutrale landen hoeft niet te veel steun verwacht te worden voor de creatie van een Europees leger. Oostenrijk, Malta, Zweden en Ierland willen hun soevereiniteit en vooral neutraliteit niet opgeven ten behoeve van een Europees leger. De enige uitzondering is misschien Finland dat zich wel realiseert dat een diepere defensiesamenwerking binnen de EU vandaag nodig is.

De Visegradgroep (Hongarije, Polen, Slowakije en Tsjechië) staat erom bekend meestal een gezamenlijk standpunt in te nemen wat betreft de Europese Unie en nieuwe initiatieven. Dit is niet anders voor wat betreft een Europees leger. De groep wil op termijn tot een Europees leger komen, alleen zijn de meningen wel verdeeld over de tijdlijn. Waar Tsjechië en Hongarije zo snel als mogelijk tot een Europees leger willen komen, prediken Polen en Slowakije eerder voorzichtigheid en stellen dat eerst andere zaken moeten worden afgehandeld vooraleer een Europees leger ontwikkeld kan worden.

Tot slot wordt een algemene opmerking bij deze eerste en belangrijkste parameter gemaakt. Het merendeel van de lidstaten ziet een diepere defensiesamenwerking op Europese niveau wel zitten, zoals te zien is aan het succes van PESCO (zie paragraaf 1.5). Maar tegelijkertijd wagen slechts enkele lidstaten zich aan ambitieuze uitspraken wat betreft defensie en de mogelijkheid van een Europees leger.

2.2.2 Slagkracht nationaal leger lidstaten

De tweede parameter is de individuele slagkracht van de nationale legers van elke EU-lidstaat. Om te bepalen wat nu de individuele slagkracht is, worden echter niet de wapens geanalyseerd, want dit is zeer technisch en moeilijk uit te voeren. Wat wel mogelijk is, is kijken naar de budgetten van de lidstaten en naar de aantallen actieve manschappen waarover de lidstaten beschikken. De cijfers over de budgetten zijn afkomstig uit 2016, dit zijn de meest actuele cijfers waarover Eurostat beschikt. De budgetten in absolute cijfers zijn louter informatief, voornamelijk omdat ze noodzakelijk zijn om het budgetaandeel van een lidstaat te berekenen in het totale defensiebudget van de EU. Dit procentueel aandeel is de basis voor de beoordeling in van de mate waarin een lidstaat waardevol kan zijn voor de creatie van een Europees leger. Hetzelfde gebeurt bij het aantal manschappen waarover de lidstaten beschikken. Belangrijk detail hier is dat het gaat om actief militair personeel, dus het militair personeel dat gevechtssklaar zou moeten zijn wanneer een conflict losbarst. De reserves waarover de lidstaten beschikken worden hier dus buiten beschouwing gelaten. Gezien het feit dat beide elementen sterk met elkaar verband houden, leveren ze samen een enkel resultaat op voor de lidstaat.

Tabel 2: Slagkracht nationaal leger lidstaten

LIDSTATEN	DEFENSI E- BUDGET IN % VAN BBP	DEFENSIE- BUDGET IN ABSOLUTE BEDRAGEN	% VAN TOTAAL EU BUDGET	AANTAL MAN- SCHAPP EN	% MAN- SCHAPP EN VAN EU
BELGIË	0,80%	€ 3.463.000.000	2,28%	32.300	2,19%
BULGARIJE	1,10%	€ 524.082.500 *	0,34%	33.150	2,24%
CYPRUS	1,50%	€ 275.000.000	0,18%	12.750	0,86%
DENEMARKEN	1,10%	€ 3.150.541.251 *	2,07%	20.800	1,41%
DUITSLAND	1,00%	€ 32.607.000.000	21,45%	178.641	12,09%
ESTLAND	2,40%	€ 511.000.000	0,34%	5.000	0,34%
FINLAND	1,30%	€ 2.822.000.000	1,86%	29.350	1,99%

FRANKRIJK	1,80%	€ 40.661.000.000	26,75%	205.000	13,87%
GRIEKENLAND	2,10%	€ 3.706.000.000	2,44%	161.500	10,93%
HONGARIJE	0,70%	€ 808.580.082 *	0,53%	23.250	1,57%
IERLAND	0,30%	€ 852.000.000	0,56%	7.300	0,49%
ITALIË	1,30%	€ 21.551.000.000	14,18%	247.500	16,74%
KROATIË	1,20%	€ 577.055.142 *	0,38%	18.525	1,25%
LETLAND	1,60%	€ 411.000.000	0,27%	9.155	0,62%
LITOUWEN	1,60%	€ 603.000.000	0,40%	16.015	1,08%
LUXEMBURG	0,40%	€ 222.000.000	0,15%	900	0,06%
MALTA	0,60%	€ 61.000.000	0,04%	1.692	0,11%
NEDERLAND	1,20%	€ 8.253.000.000	5,43%	42.705	2,89%
OOSTENRIJK	0,60%	€ 2.173.000.000	1,43%	25.000	1,69%
POLEN	1,60%	€ 7.140.279.965 *	4,70%	109.650	7,42%
PORTUGAL	0,90%	€ 1.752.000.000	1,15%	35.000	2,37%
ROEMENIË	0,90%	€ 1.467.462.438 *	0,97%	72.750	4,92%
SLOVENIË	0,90%	€ 361.000.000	0,24%	7.500	0,51%

SLOVAKIJE	1,00%	€ 803.000.000	0,53%	14.675	0,99%
SPANJE	1,00%	€ 10.904.000.000	7,17%	124.100	8,40%
TSJECHIË	0,70%	€ 1.370.169.996 *	0,90%	22.000	1,49%
ZWEDEN	1,20%	€ 4.996.676.000 *	3,29%	21.875	1,48%
TOTAAL	-	€ 152.025.847.374	100%	1.478.083	100%

Bron: Eurostat (2018) en GlobalFirePower (2018)

*Wisselkoersdatum 18 april 2018 (tijd.be)

Groep 1: > 5% budgetaandeel en/of > 5% manschappenaandeel

Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Nederland, Polen en Spanje.

Groep 2: > 1,75% budgetaandeel en/of > 1,75% manschappenaandeel

België, Bulgarije, Denemarken, Finland, Portugal, Roemenië en Zweden.

Groep 3: < 1,75% budgetaandeel en < 1,75% manschappenaandeel

Cyprus, Estland, Hongarije, Ierland, Kroatië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Oostenrijk, Slovenië, Slowakije en Tsjechië.

Deze tabel moet op basis van de volgende vraag geïnterpreteerd worden: welke landen hebben op basis van hun defensiebudget en hun aantal actieve manschappen een grote waarde voor een potentieel Europees leger? Het antwoord is dat zeven landen (Groep 1) over meer dan voldoende financiële middelen en manschappen beschikken om een grote meerwaarde te zijn voor een Europees leger. Anders gezegd, een Europees leger waar deze zeven landen, of enkele ervan, niet zouden deelnemen, heeft een grotere kans op mislukking of een kleinere slagkracht. Deze groep van zeven landen is van vitaal belang voor het slagen van een Europees leger als het aankomt op de financiële middelen en de troepen die ter beschikking kunnen gesteld worden van een Europees leger. Kort samengevat, een Europees leger zonder bijvoorbeeld de troepen van Griekenland en het Franse en Duitse geld, heeft maar weinig bestaansredenen.

2.2.3 Geopolitiek belang van de lidstaten

De voorlaatste parameter beoordeelt de landen op basis van hun geopolitieke waarde voor een Europees leger. Anders gezegd, gaat het om de mate waarin de ligging van de landen strategisch een meerwaarde is voor een Europees leger. Ligt de lidstaat aan de buitengrenzen van de Europese Unie en zo ja, wat zijn dan de buurlanden die geen deel uitmaken van de EU? Is er een directe toegang tot een zee? Maakt de lidstaat aanspraak op natuurlijke energiebronnen? Heeft de lidstaat overzeese gebieden die ook van strategische waarde zouden kunnen zijn op militair gebied? Al deze vragen spelen een rol in de analyse van de lidstaten en hun strategisch belang voor een Europees leger.

Tabel 3: Geopolitiek belang van de lidstaten

LIDSTATEN	STRATEGISCHE WAARDE
BELGIË	- Rechtstreekse toegang tot de Noordzee, maar klein en ingesloten karakter - Waardevolle natuurlijke energiebronnen ontbreken - Geen overzeese gebieden van strategische waarde
BULGARIJE	- Rechtstreekse toegang tot de Zwarte Zee (potentiële buffer voor Rusland) - Ligt aan de buitengrenzen van de EU en in nabijheid van Rusland - De Donau stroomt door het land
CYPRUS	- Ligt in de strategisch belangrijke Middellandse Zee - Turks deel en nabijheid van het Turkse vasteland zijn belangrijk voor de EU en de NAVO
DENEMARKEN	- Biedt een directe toegang tot de Noordzee en de Oostzee - Heeft met Groenland een directe toegang tot de Atlantische Oceaan en de strategisch belangrijke Noordpool (vanwege de energiebronnen)
DUITSLAND	- Toegang tot de Noordzee, Baltische Zee en de Alpen - Industriële hart van Europa met het Ruhrgebied en de Rijn
ESTLAND	- Rechtstreekse toegang tot de Baltische Zee - Klein land maar grenst onmiddellijk aan Rusland waarmee het strategisch gelegen is vanuit een militair oogpunt
FINLAND	- Directe toegang tot de Baltische Zee - Bijna over de volledige lengte van het land grenst het aan Rusland - In het noorden directe toegang tot de strategisch belangrijke Noordpool
FRANKRIJK	- Heeft directe toegang tot drie zeeën (Middellandse Zee, Atlantische Oceaan en Noordzee) en twee bergketens (Alpen en Pyreneeën) - Overzeese gebieden in het Caraïbische gebied, Stille Oceaan en Indische oceaan
GRIEKENLAND	- Neemt een groot deel van het oostelijke deel van de Middellandse Zee in met de talloze eilanden - Grenst direct aan Turkije en vormt dus een belangrijke buffer in dit gebied voor de EU
HONGARIJE	- Gelegen in Centraal-Europa en bijna uitsluitend omgeven door bevriende EU-lidstaten. Grenst wel aan Oekraïne, maar strategisch gezien is dat voorlopig weinig significant

IERLAND	- Biedt een directe toegang tot de Atlantische Oceaan - Grenst aan het Verenigd Koninkrijk (Noord-Ierland) en kan gezien de Brexit strategisch interessant worden in de toekomst
ITALIË	- Bijna de gehele oppervlakte biedt toegang tot de Middellandse Zee, maar ook de Adriatische Zee is van belang gezien de nabijheid van de Balkan - Het land grenst ook aan de Alpen, wat belangrijk is
KROATIË	- Toegang tot de Middellandse Zee (Adriatische Zee) - Buffer tussen de Europese Unie en de Balkanlanden die geen lid zijn van de EU maar wel sluimerende conflicten herbergen
LETLAND	- Rechtstreekse toegang tot de Baltische Zee - Strategisch zeer belangrijk voor de Europese Unie, omdat het land direct grenst aan Rusland
LITOUWEN	- Net als de andere Baltische staten is er een directe toegang tot de Baltische Zee - Grenst aan Rusland door de Russische provincie Kaliningrad
LUXEMBURG	- Volledig ingesloten door bevriende EU-lidstaten - Zeer kleine territoriale oppervlakte en net als België geen noemenswaardige natuurlijke energiebronnen of strategische landschappen
MALTA	- Een van de kleinste EU-lidstaten, dus weinig territoriale meerwaarde - Ligt wel in de Middellandse Zee en nabij het Afrikaanse continent, biedt een buffer voor onder meer de vluchtelingenstroom
NEDERLAND	- Toegang tot de Noordzee maar net als België biedt dit niet meteen een meerwaarde vanuit militair oogpunt - Heeft wel overzeese gebieden in het Caribisch gebied - Kleine EU-lidstaat zonder strategische, natuurlijke landschappen
OOSTENRIJK	- Gelegen in Centraal-Europa en heeft bijgevolg alleen maar bevriende burens - Heeft toegang tot de Alpen
POLEN	- Een van de grootste EU-landen (op basis van de oppervlakte) - Grenst aan de Russische provincie, Kaliningrad - Onmiddellijke toegang tot de Oostzee
PORTUGAL	- Ligt wat afgelegen op het Iberische schiereiland, maar ligt wel aan de Atlantische Oceaan - Heeft ook potentieel belangrijke overzeese gebieden in de Atlantische Oceaan (Madeira en de Azoren)
ROEMENIË	- Directe toegang tot de strategisch belangrijke Zwarte Zee - Een van de grootste EU-landen qua oppervlakte - Grenst aan Oekraïne en ervaart wel de nabijheid van Rusland
SLOVENIË	- Kleine EU-lidstaat omgeven door andere lidstaten - Grenst aan de Middellandse Zee, maar deze kustlijn is eerder klein en verwaarloosbaar
SLOVAKIJE	- Ingesloten door EU-lidstaten in Centraal-Europa - Grenst wel voor een heel klein en verwaarloosbaar deel aan Oekraïne
SPANJE	- Heeft directe toegang tot twee strategisch belangrijke zeeën (Middellandse Zee en Atlantische Oceaan), daarnaast ook overzeese gebieden (Canarische Eilanden) - Aanwezigheid op het Afrikaanse continent (Ceuta en Melilla), bewaker van de toegang tot de Middellandse Zee en Europa in het algemeen - Pyreneeën kunnen ook als noemenswaardig bestempeld worden

TSJECHIË	- Gelegen in Centraal-Europa en bijgevolg volledig ingesloten door bevriende EU-lidstaten
ZWEDEN	- Biedt toegang tot de Noordpool in het noorden - Aanzienlijke omvang van het land - Heeft ook direct toegang tot de Oostzee

Groep 1: Cyprus, Denemarken, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Letland, Litouwen, Polen en Spanje.

Groep 2: Bulgarije, Duitsland, Ierland, Kroatië, Malta, Portugal, Roemenië en Zweden.

Groep 3: België, Hongarije, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Slovakije en Tsjechië.

De politieke wil om een Europees leger op te richten moet voornamelijk komen vanuit een aantal strategisch gelegen landen. Op basis van bovenstaande tabel 3 blijkt dat de strategische waarde, geopolitiek gezien, van bijvoorbeeld Luxemburg niet dezelfde is als die van bijvoorbeeld Denemarken. Voor deze parameter is het dan ook belangrijk dat de noodzaak van een Deense deelname aan een Europees leger groter is dan wat betreft Luxemburg. De landen die voor deze parameter in groep 1 zijn beland, zijn wat deze parameter betreft van belang voor de potentiële strategische spreiding van een Europees leger. Net als bij de voorgaande parameter blijken Frankrijk, Italië en Griekenland zeer waardevol te zijn. De kleine, centraal gelegen of ingesloten landen, zoals Luxemburg en Oostenrijk, hebben eerder een geringe waarde op geopolitiek vlak.

2.2.4 Directe militaire dreiging van buiten de EU

De mening van de lidstaten over een Europees leger zal ook sterk afhangen van de mate waarin de lidstaat een directe dreiging voelt van buiten de Europese Unie. Landen die gelegen zijn aan de buitengrenzen van de EU zullen hier gevoeliger voor zijn dan de landen die volledig omringd worden door bevriende EU-lidstaten. Op die manier wordt het belangrijk voor de ontwikkeling van een Europees leger om te weten welke lidstaten meer kans hebben om aangevallen te worden van buitenaf. Indien deze landen niet zouden wensen deel te nemen aan een Europees leger, wordt het moeilijk om het project te laten slagen. Het is namelijk cruciaal in de verdediging van de EU dat de landen, waarin een verhoogde kans op een militair conflict heerst, wensen deel te nemen aan het project zodanig dat de verdediging van de gehele Unie niet onnodig gevaar loopt. In onderstaande tabel wordt per land bekeken welke potentiële militaire dreiging is. Deze dreiging is niet voor elke lidstaat dezelfde, daarnaast is het ook mogelijk dat er geen militaire dreiging aanwezig is.

Tabel 4: Directe militaire dreiging van buiten de EU

LIDSTATEN	DIRECTE MILITAIRE DREIGING VAN BUITEN DE EU
BELGIË	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
BULGARIJE	Ligt aan de strategische Zwarte Zee waar Rusland onder Poetin sterk zijn zinnen op heeft op gezet. Voorlopig is de Krim (Oekraïne) al opnieuw geannexeerd door Rusland, maar niets zegt dat het daar stopt. Gezonde bezorgdheid voor Bulgarije is niet abnormaal gezien het imperialisme van Poetin.
CYPRUS	Land bestaat uit een Grieks-Cypriotisch deel en een Turks deel. Bijgevolg kan een potentiële dreiging vanuit Turkije als reëel worden gezien, al is deze eerder gering gezien het NAVO-lidmaatschap van Turkije.
DENEMARKEN	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
DUITSLAND	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
ESTLAND	Maakte, tot en met de val in 1991, deel uit van de Sovjet-Unie. Vandaag verhuult Poetin niet dat hij het huidige Rusland wil herstellen in al zijn glorie zoals ten tijde van de Sovjet-Unie (hij heeft reeds de Krim geannexeerd). Grenst direct aan Rusland.
FINLAND	Deelt een groot deel van de grens met Rusland en was ook begin vorige eeuw nog een deel van het tsarenrijk. Heeft sinds de onafhankelijkheid wel geen Russische dreiging meer gekend en het land heeft net als buurland Zweden een neutrale status. Toch is Finland op zijn hoede voor het imperialisme van Poetin.
FRANKRIJK	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.

GRIEKENLAND	Ligt aan de buitengrenzen van de EU en heeft als buurland Turkije. Dit brengt een verhoogd risico op terrorisme met zich mee als gevolg van de grote toestroom van vluchtelingen. Turkije is vandaag niet de beste vriend van de EU, maar hoeft geen directe militaire bedreiging te vormen gezien zijn NAVO-lidmaatschap.
HONGARIJE	Ligt aan de buitengrenzen van de EU, maar Oekraïne als enige buur buiten de EU vormt geen directe militaire dreiging. De verhoogde aanwezigheid van Rusland in Oekraïne en de burgeroorlog die er woedt, vraagt wel verhoogde waakzaamheid van Hongarije.
IERLAND	Ierland is een eiland en heeft als naaste buur een bevriende natie. Daarom hoeft het land niet onmiddellijk een militair conflict te vrezen.
ITALIË	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf. Maar gezien de grote toestroom aan vluchtelingen op de eilanden en de aanhoudende dreiging van het terrorisme, is een verhoogde waakzaamheid zeker op zijn plaats.
KROATIË	Gezien de voorgeschiedenis en de bloedige oorlog in Joegoslavië eind vorige eeuw, zijn er enkele risico's. De regio is vandaag wel relatief stabiel, toch blijft het een broeihaard van frustraties en kleine conflicten die snel kunnen escaleren.
LETLAND	Maakte, tot en met de val in 1991, deel uit van de Sovjet-Unie. Vandaag verhuult Poetin niet dat hij het huidige Rusland wil herstellen in al zijn glorie zoals ten tijde van de Sovjet-Unie (hij heeft reeds de Krim geannexeerd). Grenst direct aan Rusland.
LITOUWEN	Maakte, tot en met de val in 1991, deel uit van de Sovjet-Unie. Vandaag verhuult Poetin niet dat hij het huidige Rusland wil herstellen in al zijn glorie zoals ten tijde van de Sovjet-Unie (hij heeft reeds de Krim geannexeerd). Grenst ook direct aan Rusland, aan de afgelegen Russische provincie Kaliningrad.
LUXEMBURG	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
MALTA	Omringd door de Middellandse Zee, waardoor er op zich niet direct een militaire dreiging is. Toch is de nabijheid van de Noord-Afrikaanse kust potentieel wel gevaarlijk door het aanhoudende terrorisme en de vluchtelingenstroom die het terrorisme kan voeden.
NEDERLAND	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
OOSTENRIJK	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
POLEN	Was tot 1989 een zogenoemde satellietstaat van de Sovjet-Unie en grenst ook vandaag nog aan het huidige Rusland (Kaliningrad). Voelt zich bedreigd door het groeiende imperialisme van Poetin.
PORTUGAL	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
ROEMENIË	Ondanks de status van <i>vazalstaat van de Sovjet-Unie</i> tot 1989, trachtte Roemenië zich steeds af te zetten tegen het beleid van de Sovjet-Unie. Vandaag grenst het land net als Bulgarije aan de strategisch belangrijke Zwarte Zee. Sinds de annexatie van de Krim door Poetin wordt er met verscherpte aandacht gekeken naar de nieuwe ontwikkelingen in de Zwarte Zee.

SLOVENIË	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
SLOVAKIJE	Grenst aan Oekraïne maar hoeft daar niet meteen een militair conflict mee te vrezen. De aanwezigheid van Russische troepen en de burgeroorlog in Oekraïne vragen op zijn minst wel verhoogde waakzaamheid van Slowakije. Voor de rest wordt het omringd door EU-lidstaten en is er dus weinig tot geen reden tot paniek.
SPANJE	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf. Toch is de nodige waakzaamheid vereist, gezien de aanwezigheid van Spanje op het Afrikaanse continent: vluchtelingen en terroristen proberen via de Spaanse enclaves, Ceuta en Melilla, Europa binnen te komen.
TSJECHIË	Wordt volledig omringd door bevriende EU-lidstaten, geen directe militaire dreiging aanwezig van buitenaf.
ZWEDEN	Rusland ligt in de buurt, maar heeft geen directe grens ermee en er is ook geen directe voorgeschiedenis die wijst op een militaire invasie door Rusland. Tegelijkertijd is Zweden een neutraal land en worden mogelijke conflictsituaties met alle mogelijke middelen liever vermeden.

Groep 1: Bulgarije, Estland, Finland, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië en Zweden.

Groep 2: Cyprus, Griekenland, Hongarije, Italië, Kroatië, Malta, Slowakije en Spanje.

Groep 3: België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slovenië en Tsjechië.

Deze parameter toont aan vanuit welke landen er eerder politieke steun zal komen vanwege de directe dreiging die zij voelen van buitenaf. Opvallend hier is dat de landen die grenzen aan Rusland de voornaamste kandidaten zijn om een Europees leger een warm hart toe te dragen, gevolgd door de landen die rechtstreeks en als eerste in aanraking komen met de toestroom aan vluchtelingen. De West-Europese landen, zoals de Benelux en de Centraal-Europese landen, hoeven zich het minst bedreigd te voelen, militair gezien. De Baltische staten en de landen grenzend aan de Zwarte Zee voelen een directe dreiging vanuit Rusland. Dit heeft alles te maken met de annexatie van de Krim (Oekraïne) door Poetin. Voor het eerst zijn de militaire grootmachten, zoals Italië en Frankrijk, niet van de partij in Groep 1. Wat betreft deze parameter zullen zij niet geneigd zijn om politieke steun voor een Europees leger te verlenen.

2.2.5 Welke lidstaten zijn nu bruikbaar voor een Europees leger?

Nu de vier parameters een resultaat hebben opgeleverd, worden ze in onderstaande tabel geanalyseerd om tot een globaal resultaat per lidstaat te komen. De laatste kolom, de *totaalscore*, geeft weer of de lidstaat nu wel of niet (politiek) waardevol wordt geacht in de mogelijke creatie van een Europees leger. Zoals eerder al is vermeld, wordt de eerste parameter buiten beschouwing gehouden om tot de totaalscore te komen. De belangrijkste parameter wat betreft de totaalscore is de tweede parameter. Deze kan namelijk de doorslag geven bij de uiteindelijke toewijzing van een groep aan de lidstaten wanneer de lidstaat driemaal in een verschillende groep zou terechtgekomen zijn. Concreet worden bij de conclusie in hoofdstuk 4.2 parameter 1 en de totaalscore in een tabel met elkaar vergeleken om te kijken welke lidstaten nu werkelijk een significante meerwaarde bieden wanneer men tot de creatie van een Europees leger wil overgaan.

Onder de tabel worden de resultaten verder besproken. Het eindresultaat (= totaalscore) is de combinatie van landen die potentieel een Europees leger kunnen vormen, oftewel Groep 1. Groep 2 kan een interessante meerwaarde betekenen voor een Europees leger, indien deze landen eraan mee willen werken, maar tegelijkertijd is het geen verlies indien ze dat niet wensen. Groep 3, ten slotte, zijn de lidstaten die absoluut niet noodzakelijk zijn voor het slagen van een Europees leger.

Tabel 5: Overzicht verschillende parameters

LIDSTATEN	Parameter 1	Parameter 2	Parameter 3	Parameter 4	TOTAAL SCORE
BELGIË	Groep 2	Groep 2	Groep 3	Groep 3	Groep 3
BULGARIJE	Groep 1	Groep 2	Groep 2	Groep 1	Groep 2
CYPRUS	Groep 1	Groep 3	Groep 1	Groep 2	Groep 3
DENEMARKEN	Groep 3	Groep 2	Groep 1	Groep 3	Groep 2
DUITSLAND	Groep 2	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 2
ESTLAND	Groep 2	Groep 3	Groep 1	Groep 1	Groep 1

FINLAND	Groep 2	Groep 2	Groep 1	Groep 1	Groep 1
FRANKRIJK	Groep 1	Groep 1	Groep 1	Groep 3	Groep 1
GRIEKENLAND	Groep 1	Groep 1	Groep 1	Groep 2	Groep 1
HONGARIJE	Groep 1	Groep 3	Groep 3	Groep 2	Groep 3
IERLAND	Groep 3	Groep 3	Groep 2	Groep 3	Groep 3
ITALIË	Groep 1	Groep 1	Groep 1	Groep 2	Groep 1
KROATIË	Groep 3	Groep 3	Groep 2	Groep 2	Groep 2
LETLAND	Groep 2	Groep 3	Groep 1	Groep 1	Groep 1
LITOUWEN	Groep 2	Groep 3	Groep 1	Groep 1	Groep 1
LUXEMBURG	Groep 1	Groep 3	Groep 3	Groep 3	Groep 3
MALTA	Groep 3	Groep 3	Groep 2	Groep 2	Groep 2
NEDERLAND	Groep 2	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 1
OOSTENRIJK	Groep 3	Groep 3	Groep 3	Groep 3	Groep 3
POLEN	Groep 2	Groep 1	Groep 1	Groep 1	Groep 1
PORTUGAL	Groep 1	Groep 2	Groep 2	Groep 3	Groep 2
ROEMENIË	Groep 1	Groep 2	Groep 2	Groep 1	Groep 2

SLOVENIË	Groep 2	Groep 3	Groep 3	Groep 3	Groep 3
SLOVAKIJE	Groep 2	Groep 3	Groep 3	Groep 2	Groep 3
SPANJE	Groep 1	Groep 1	Groep 1	Groep 2	Groep 1
TSJECHIË	Groep 1	Groep 3	Groep 3	Groep 3	Groep 3
ZWEDEN	Groep 3	Groep 2	Groep 2	Groep 1	Groep 2

Definitieve groepsindeling (op alfabetische volgorde) na analyse van de vier vooropgestelde parameters³⁰:

Groep 1: Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Letland, Litouwen, Polen en Spanje.

Groep 2: Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Kroatië, Malta, Portugal, Roemenië en Zweden.

Groep 3: België, Cyprus, Hongarije, Ierland, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Slovaakse en Tsjechië.

De analyse van deze tabel is tweeledig. Enerzijds is bij de eerste parameter gekeken naar de rechtstreekse politieke steun die er in elke lidstaat is voor een Europees leger. Anderzijds is bij de volgende drie parameters gekeken naar de waarde van een lidstaat voor een Europees leger, onrechtstreeks speelt dit ook een rol bij de politieke steun in die lidstaat voor een Europees leger. Deze tweeledigheid is belangrijk voor de conclusie in hoofdstuk 4.2.

Groep 1 is hier de groep van landen die samen een Europees leger kunnen of zouden moeten vormen. Het is namelijk zo dat een lidstaat, waar politieke steun aanwezig is, niet noodzakelijk nodig is om een Europees leger te laten slagen. Ook een absoluut noodzakelijke lidstaat beschikt misschien niet over de nodige politieke steun voor de idee. Deze potentiële contradictie vormt de basis voor de conclusie of een Europees leger nu mogelijk is of niet. Vooraleer de conclusies worden getrokken, komen vier landen alsook de NAVO aan bod, te beginnen met het Verenigd Koninkrijk.

³⁰ Deze groepsindeling is op basis van de totaalscore. Parameter 1 werd dus buiten beschouwing gelaten voor deze definitieve groepsindeling, aangezien dit iets anders meet.

2.3 Verenigd Koninkrijk

2.3.1 *Brexit*

Op 23 juni 2016 werd in het Verenigd Koninkrijk een referendum gehouden om uit te maken of het land in de EU moest blijven of niet. Het resultaat was de zogenoemde *Brexit* en sindsdien lopen de onderhandelingen rond de uittocht van het Verenigd Koninkrijk (hierna: VK) uit de Europese Unie. Op 29 maart 2017 lichtte de Britse premier Theresa May officieel de Europese Unie in dat het land Artikel 50³¹ wenste te activeren (Europese Raad, 2018). Vanaf nu was er geen weg meer terug voor het VK. Momenteel wordt onderhandeld tussen het VK en de EU over de manier waarop de scheiding zich zal voltrekken: een ‘*soft Brexit*’ of ‘*hard Brexit*’. Met betrekking tot de mogelijke uitbouw van een Europees leger is de volgende beslissing van de Europese Raad (2018) belangrijk. Deze beslissing werd kenbaar gemaakt door Bulgars viceminister-president Jekaterina Zacharieva:

“De EU-ministers geven de Commissie een duidelijk mandaat over het type overgangsperiode dat wij voor ogen hebben: de bestaande EU-wetgeving blijft in haar geheel van toepassing in het VK, en het VK neemt niet deel aan de instellingen en de besluitvorming van de EU. De EU-27 hebben de tekst vandaag met grote spoed goedgekeurd en wij hopen dat het akkoord hierover met het VK ook spoedig kan worden gesloten.”

Concreet betekent deze beslissing betreffende de wetgeving die betrekking heeft op de ruimte van vrijheid, veiligheid en recht, dat het VK op dit moment voor elk wetgevingsvoorstel een recht van *opt-in* en *opt-out* geniet. Voor wetgeving die tijdens de overgangsperiode wordt goedgekeurd en waaraan het VK gebonden is voor zijn terugtrekking, zullen de huidige regels blijven gelden. Het VK zal echter niet meer de keuze hebben om deel te nemen aan andere nieuwe maatregelen dan aan maatregelen tot wijziging, vervanging, of verdere ontwikkeling van die waaraan het voor zijn terugtrekking is gebonden (Europese Raad, 2018).

Aangezien vandaag een Europees leger nog niet bestaat en het dus een eventuele beslissing betreft na de *Brexit*, zal het VK bijgevolg niet toegelaten worden om deel te nemen aan de onderhandelingen hieromtrent. De *Brexit* heeft dus concreet tot gevolg dat een deelname van het Britse leger aan een Europees leger uitgesloten is. Toch blijft de analyse van het VK met betrekking tot een Europees leger noodzakelijk. De vraag kan namelijk gesteld worden of een Europees leger wel een reële kans van slagen heeft nu het Britse leger er geen deel van zal uitmaken.

³¹ Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 2009.

Hoe sterk is dit Britse leger en hoe waardevol is het VK vanuit een strategisch en geopolitiek oogpunt? Het standpunt met betrekking tot een Europees leger en de NAVO speelt hier in mindere mate een rol, aangezien het niet mag deelnemen aan eventuele onderhandelingen rond een Europees leger.

2.3.2 Slagkracht Brits leger

Net zoals de analyse van de nationale legers, wordt de slagkracht van het Britse leger beoordeeld op basis van de geïnvesteerde budgetten en het aantal gevechtssklare troepen. Beide worden dan vergeleken met de globale EU-cijfers, wat een percentage oplevert voor beide parameters.

Tabel 6: Slagkracht Brits leger

LAND	DEFENSIE -BUDGET IN % VAN BBP	DEFENSIE- BUDGET ABSOLUTE CIJFERS	% VAN TOTAAL EU BUDGET	# MAN- SCHAPP EN	% MAN- SCHAPP EN VAN EU
VERENIGD KONINKRIJK	2,20%	€ 40.356.195.500	20,98%	138.840	8,60%

Bron: British Ministry of Defence (2017)

Uit een rapport van september 2017 van het Britse ministerie van Defensie blijkt dat voor 2016-2017 2,20% van het bruto binnenlands product (hierna: BBP) werd uitgegeven aan defensie. Dit komt overeen met 40 miljard euro.³² Als dit defensiebudget wordt opgeteld bij het totaal van de Europese Unie, kan het relatieve gewicht van dit budget worden berekend en kan worden bepaald in welke categorie het VK thuishoort. Het nieuwe totaalbudget van de EU wordt nu 192. 382.042.874 euro. Het relatief gewicht van het VK is bijna 21%. Daarmee moet het enkel Frankrijk laten voorgaan in de Europese Unie. Indien het Britse leger deel zou uitmaken van een Europees leger, komt het nieuwe totaal van gevechtssklare manschappen in de EU op 1.616.703. Op dit nieuwe totaal wordt het relatieve gewicht van de Britse troepen berekend. Dit levert een relatief gewicht van 8,60% op, waarmee het duidelijk bij de grootste legers in Europa hoort.

³² 35,3 miljard GBP tegen een wisselkoers van 1 GBP = 1,1427 EUR op maandag 23 april 2018 (tijd.be).

Beide parameters tonen duidelijk aan dat het Brits leger een meerwaarde zou betekenen voor een Europees leger. Zowel op het vlak van budget als van gevechtssklare troepen hoort het VK thuis in de hoogste categorie wat betreft de potentiële meerwaarde voor een Europees leger. De *Brexit* laat echter niet toe dat deze troepen ter beschikking zullen staan van de EU en een eventueel Europees leger in de toekomst. Tot slot wordt stilgestaan bij het strategisch belang van het Verenigd Koninkrijk met betrekking tot een Europees leger.

2.3.3 Geopolitiek belang

Er kan op twee manieren gekeken worden naar het Verenigd Koninkrijk: het is in enge zin te beschouwen als Groot-Brittannië en in brede zin is het VK veel meer dan enkel het eiland voor de kust van West-Europa. De Britse *Queen* is tot op vandaag namelijk ook het staatshoofd van bijvoorbeeld Canada en Australië, maar ook de Falklandeilanden voor de kust van Argentinië behoren tot het VK. Op die manier wordt het strategisch belang van het VK een stuk groter dan wanneer enkel Groot-Brittannië wordt opgenomen in de analyse. In brede zin beschikt het VK over een uitgestrekte territoriale invloed verspreid over de hele wereld. Het is aanwezig in bijna elke strategisch belangrijke zee/oceaan en kan troepen sturen naar alle uithoeken van de wereld. Op die manier valt het belang van het VK voor een Europees leger ook voor deze parameter niet te onderschatten. Ook in enge zin levert Groot-Brittannië een meerwaarde op als verbinding tussen de *Oude* en *Nieuwe Wereld*, met zijn ligging in de Atlantische Oceaan en de koloniale voorgeschiedenis.

2.3.4 Conclusie

De focus in de conclusie met betrekking tot het Verenigd Koninkrijk ligt op de mate waarin er politieke steun is om het Brits leger te laten participeren in een Europees leger. Dit onderzoek is namelijk gericht op de mate waarin er politieke steun is voor een Europees leger. De analyse van het VK heeft twee belangrijke resultaten opgeleverd.

Ten eerste bestaat er op dit moment geen politieke steun voor een Britse participatie in een Europees leger. Belangrijker nog is dat deze politieke steun vanwege de *Brexit* zowel op het Europese vasteland als op het Britse eiland ontbreekt. Het invoeren van Artikel 50 laat namelijk niet meer toe dat de Britten zouden deelnemen aan de onderhandelingen over de eventuele oprichting van een Europees leger. De Britten hebben over dit lot beslist in het referendum van 2016. Ten tweede is uit de analyse gebleken dat een Britse participatie in een Europees leger wel degelijk een meerwaarde zou betekenen. Bijgevolg is een niet-participatie vanwege het ontbreken van politieke steun hiervoor, een absolute aderlating voor een Europees leger.

2.4 Noorwegen

Noorwegen vormt een moeilijke maar interessante oefening met betrekking tot een Europees leger. Het is namelijk geen lid van de Europese Unie maar maakt wel deel uit van enkele Europese projecten zoals de Europese Economische Ruimte (hierna: EER) en de Schengenruimte (Bartczak & Garcés de los Fayos, 2018). Deze connectie met de Europese Unie en het feit dat het land een deel is van het Europese continent, maken dat de mogelijkheden van Noorwegen moeten worden onderzocht.

2.4.1 NAVO of Europees leger?

De huidige Secretaris-Generaal van de NAVO Jens Stoltenberg is de voormalige premier van Noorwegen. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat Noorwegen resoluut kiest voor de NAVO en niet voor een potentieel Europees leger. Dit hoeft echter niet noodzakelijk te betekenen dat Noorwegen vandaag geen interesse heeft in een Europees leger. Wat wel een sterke indicator is, is het NAVO-lidmaatschap van Noorwegen en het uitblijven van de toetreding tot de EU van Noorwegen. Vandaag heeft Noorwegen enkel een economische band met de EU en wenst het voor de rest zo zelfstandig mogelijk te blijven. Een militaire samenwerking met de EU in de vorm van een Europees leger is dus niet aan de orde. Wel wil het verder blijven samenwerken wat betreft het GVDB van de EU (Norway and the EU, 2018). Toch was de leider van de Conservatieve Partij en minister-president van Noorwegen Erna Solberg vorig jaar duidelijk over de plannen van Juncker om een Europees leger op te richten (Stromme, 2017):

“For Norway as a non-member of the EU, it is important that NATO remains the main place for conversations about security policies. We have chosen to stand on the outside of the EU, despite participating in European security work, so it is natural for Norway to want NATO to be the main organisation for security which involves Norway as long as we don’t have EU membership. That is why we have always underlined that we want NATO to be the main body for that [work].”

Duidelijker kan het standpunt van de huidige Noorse regering niet zijn met betrekking tot de NAVO en een eventuele Europese tegenhanger. De uitgesproken steun voor de NAVO toont dat Noorwegen niet denkt aan een samenwerking met de EU die verder gaat dan vandaag het geval is op het vlak van veiligheid en defensie. Noorwegen wenst zich niet te isoleren, maar wil ook niet verder gaan dan de huidige samenwerking.

2.4.2 Slagkracht Noors leger

Tabel 7: Slagkracht Noors leger

LAND	DEFENSIE- BUDGET IN % VAN BBP	DEFENSIE- BUDGET ABSOLUTE CIJFERS	% VAN TOTAAL EU BUDGET	# MAN- SCHAPP EN	% MAN- SCHAPP EN VAN EU
NOORWEGEN	1,60%	€ 3.543.092.300	2,28%	11.596	0,78%

Bron: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (2017) en Noors Ministerie van Defensie (2018)

Uit een rapport uit 2017 van het SIPRI blijkt dat in 2016 1,60% van het BBP werd uitgegeven aan defensie door de Noorse regering. Dit komt overeen met 3,5 miljard euro.³³ Het nieuwe totaalbudget van de EU wordt nu 155.568.939.674 euro. Het relatief gewicht voor Noorwegen is 2,28% wat betreft het defensiebudget. Indien het Noorse leger een deel zou uitmaken van een Europees leger, komt het nieuwe totaal van gevechtssklare manschappen in de EU op 1.489.679. Dit levert een relatief gewicht van 0,78% op voor de Noorse troepen. Op basis van de beide bovenstaande parameters zou Noorwegen worden ingedeeld in Groep 2 en heeft het dus een gemiddelde waarde voor een Europees leger. Deze waarde vloeit voort uit het bestede budget in 2016, want wat betreft het aantal manschappen behoort het Noors leger eerder tot de kleinere legers van de Europese Unie.

2.4.3 Geopolitiek belang

Noorwegen heeft een strategische positie. Het land grenst niet alleen direct aan Rusland, voor velen de belangrijkste bedreiging voor de vrede op het Europese continent, maar Noorwegen heeft ook toegang tot de Noordpool. Denemarken, Zweden en Finland bieden ook toegang tot de Noordpool maar met Svalbard heeft Noorwegen toch net iets meer potentieel.

2.4.4 Conclusie

De conclusie is dat de slagkracht van het Noors leger en het geopolitieke belang er maar weinig toe doen. Het standpunt omtrent de NAVO en het ontbreken van politieke steun voor een Europees leger maken van Noorwegen een onmogelijke partner voor de EU als het aankomt op de creatie van een Europees leger.

³³ 34,1 miljard NOK tegen een wisselkoers van 1 NOK = 0,1040 EUR op maandag 23 april 2018 (tijd.be).

2.5 Zwitserland

De relatie tussen de Europese Unie en Zwitserland is beperkt. Anders dan het feit dat Zwitserland deel uitmaakt van het Europese continent is er maar weinig dat beide partijen gemeenschappelijk hebben. In tegenstelling tot Noorwegen, maakt Zwitserland geen deel uit van de EER. Wel is het lid van de Europese Vrijhandelsassociatie en heeft het bilaterale akkoorden met de EU (Bartczak & Garcés de los Fayos, 2018). De militaire samenwerking tussen Zwitserland en de EU wordt beïnvloed door de historische neutraliteit van Zwitserland.

2.5.1 Historische neutraliteit

In 1815, na de nederlaag van Napoleon in Waterloo, werd het Congres van Wenen gehouden (Chapman, 1998). De toenmalige Europese staten die hadden gezegevierd, besloten dat het een en ander moest veranderen om nieuwe oorlogen in Europa in de toekomst te voorkomen. Een van de vele beslissingen die de vijf grote Europese mogendheden van die tijd, Pruisen, Frankrijk, Oostenrijk, Groot-Brittannië en Rusland, namen, was dat vanaf nu de neutraliteit van Zwitserland werd erkend (Chapman, 1998). De neutraliteit werd vastgelegd in het Verdrag van Parijs, maar zou pas officieel erkend worden in 1920 door de Volkenbond (Chapman, 1998). Sindsdien is Zwitserland niet meer betrokken geweest bij een Europese oorlog, zelfs niet bij de beide wereldoorlogen. Als gevolg daarvan wordt Zwitserland in de hele wereld geassocieerd met neutraliteit en deze neutraliteit vormt de basis van het buitenlandse beleid van de Alpenstatie. Het departement voor Buitenlandse Zaken van Zwitserland stelt het volgende met betrekking tot zijn neutraliteit (Federal Department of Foreign Affairs, 2017):

“The Federal Constitution provides that the Federal Council and the Federal Assembly must take measures to safeguard Switzerland’s neutrality. As the Constitution’s authors intended, neutrality is not designated as a purpose of the Federation or as a foreign policy principle. It is represented as a means to an end.”

Het mag dan wel volgens deze tekst geen principe zijn van het buitenlands beleid, neutraliteit speelt een grote rol in het beleid van de Zwitserse regering. Uit een rapport van de Zwitserse regering over neutraliteit blijkt dat dit beleid niet te verzoenen is met een NAVO-lidmaatschap. Wel is het verzoenbaar met een EU-lidmaatschap, zolang de EU geen wederzijdse militaire alliantie creëert die bindend is voor alle lidstaten (Swiss Federal Department of Defence, 2004). Dit betekent dat een eventuele Zwitserse deelname aan een Europees leger uitgesloten is. Het land is geen lid van de EU, maar belangrijker is dat een EU-leger in strijd is met de constitutionele verplichting van de Zwitserse regering om de neutraliteit van het land te waarborgen.

2.5.2 Slagkracht Zwitsers leger

Tabel 8: Slagkracht Zwitsers leger

LAND	DEFENSIE- BUDGET IN % VAN BBP	DEFENSIE- BUDGET ABSOLUTE CIJFERS	% VAN TOTAAL EU BUDGET	# MAN- SCHAPP EN	% MAN- SCHAPP EN VAN EU
ZWITSERLAND	0,70%	€ 3.827.748.600	2,46%	21.000	1,40%

Bron: *Stockholm International Peace Research Institute* (2017) en *GlobalFirePower* (2018)

Uit een rapport uit 2017 van het SIPRI blijkt dat in 2016 0,70% van het BBP werd uitgegeven aan defensie door de Zwitserse *Bundesrat*. Dit komt omgerekend neer op 3,8 miljard euro.³⁴ Het nieuwe totaalbudget van de EU wordt zo 155.853.595.974 euro. Bijgevolg is het relatief gewicht voor Zwitserland 2,46% wat betreft het defensiebudget. Indien het Zwitserse leger een deel zou uitmaken van een Europees leger, komt het nieuwe totaal van gevechtsklare manschappen in de EU op 1.499.083. Dit levert een relatief gewicht van 1,40% op voor de Zwitserse troepen. Op basis van de beide bovenstaande parameters zou Zwitserland worden ingedeeld in Groep 2 en heeft het land dus een gemiddelde waarde voor een Europees leger. Deze waarde vloeit voort uit het bestede budget in 2016, want wat betreft het aantal manschappen behoort het Zwitsers leger, net als het Noors leger, eerder tot de kleinere legers van de Europese Unie.

2.5.3 Geopolitiek belang

Zwitserland is gelegen in Centraal-Europa en wordt volledig omgeven door bevriende naties die tevens allemaal lid zijn van de EU. Dat het land bijna uitsluitend gelegen is in de Alpen kan een strategisch pluspunt betekenen maar dit zorgt ook voor een isolement. Bijgevolg kan het strategisch belang van Zwitserland eerder als gering beschouwd worden.

³⁴ 4,56 miljard CHF tegen een wisselkoers van 1 CHF = 0,8378 EUR op maandag 23 april 2018 (tijd.be).

2.5.4 Conclusie

De conclusie omtrent Zwitserland met betrekking tot een mogelijke deelname en de mogelijke politieke steun voor een Europees leger is duidelijk. Het waarborgen van de neutraliteit is constitutioneel verankerd en lijkt niet te veranderen in de toekomst. Daarbij komt dat het eerder over een klein leger beschikt en een gering strategisch belang heeft voor een Europees leger. Zwitserland staat zeker open voor samenwerking met de Europese Unie. Dat blijkt uit zijn deelname aan de Vrijhandelsassociatie en de bilaterale akkoorden met de EU. Tegelijkertijd toont deze manier wel dat Zwitserland zijn zelfstandigheid koste wat het kost wil behouden en dat er dus enkel zal worden samengewerkt op zijn voorwaarden. Zo heeft het land het altijd gedaan. Op die manier kan vanuit Zwitserland dus geen steun verwacht worden voor een Europees leger. Defensiesamenwerking met de Europese Unie stuit op geen absoluut 'nee', maar vanwege zijn neutraliteit kan Zwitserland geen steun bieden aan een geïntegreerd Europees leger.

2.6 IJsland

2.6.1 Vredevolle natie

IJsland is het buitenbeentje in dit lijstje, zowel op geografisch vlak als op militair vlak. Over de militaire capaciteit van het eiland in de Atlantische Oceaan is weinig te melden. IJsland is dan wel lid van de NAVO sinds de oprichting in 1949 (NAVO, 2018), het heeft geen eigen leger. Het is geen lid van de EU, wel van de EER (Bartczak & Garcés de los Fayos, 2018) en dus ligt de focus van zijn defensiebeleid volledig op de NAVO. Daarin gaat het land verder dan enkel zijn NAVO-lidmaatschap, het draagt daar namelijk zelf weinig tot niets aan bij. Om dan toch de nodige bescherming te genieten, werden er in 1951 bilaterale akkoorden genegotieerd tussen IJsland en de VS over de verdediging van het eiland. Tot op de dag van vandaag vormen deze akkoorden een van de twee pilaren van de landsverdediging. De andere pilaar wordt gevormd door de NAVO (Government Offices of Iceland, 2018). IJsland is dus volledig afhankelijk van de NAVO en meer bepaald van de VS, als het op defensie aankomt.

2.6.2 Slagkracht IJslands leger

Tabel 9: Slagkracht IJslands leger

LAND	DEFENSIE-BUDGET IN % VAN BBP	DEFENSIE-BUDGET ABSOLUTE CIJFERS	% VAN TOTAAL EU BUDGET	# MANSCHAPPEN	% MANSCHAPPEN VAN EU
IJSLAND	0,10%	€ 12.465.070	0,01%	0	0,00%

Bron: Eurostat (2018)

Volgens de cijfers van Eurostat besteedde IJsland in 2016 slechts 0,10% van het BBP aan defensie. Dit is het laagste van de hele groep die deel uitmaakt van de cijfers in het rapport van Eurostat. Dit heeft te maken met het feit dat IJsland niet beschikt over een zogenaamd 'staand leger'. Deze 0,10% komt omgerekend overeen met slechts 12 miljoen euro.³⁵ Het nieuwe totaalbudget van de EU wordt nu 152.038.312.444 euro. Het relatief gewicht van IJsland is slechts 0,01% wat betreft het defensiebudget. Aangezien IJsland een land is zonder leger, beschikt het niet over manschappen die kunnen worden toegevoegd aan een eventueel Europees leger.

³⁵ 1,5 miljard ISK tegen een wisselkoers van 1 ISK = 0,0081 EUR op maandag 23 april 2018 (tijd.be).

2.6.3 *Geopolitiek belang*

Geopolitiek gezien heeft IJsland meer te bieden dan op militair vlak. IJsland ligt in de Atlantische Oceaan en vormt de ideale verbinding tussen de VS en het Europese continent. Belangrijker nog, is de strategische ligging in de oceaan. IJsland is namelijk een van de acht landen die geografisch gezien met hun grondgebied (of tenminste een deel ervan) op de Noordpool liggen. De Noordpool is al langer een bron van conflicten tussen de landen die eraan grenzen. Het is namelijk een onontgonnen bron van natuurlijke rijkdommen waar elk land zo veel mogelijk van wenst te profiteren (Van de Graaf, 2009). Hierdoor is het duidelijk dat hoe meer landen in de Europese Unie, of specifiek in een Europees leger, aanspraak maken op de natuurlijke rijkdommen van de Noordpool, hoe sterker de onderhandelingspositie van de EU wordt. In die zin kan een IJslandse deelname aan een eventueel Europees leger een meerwaarde betekenen voor de EU.

2.6.4 *Conclusie*

De militaire slagkracht, of net het gebrek eraan, van IJsland zal niet meteen leiden tot politieke steun vanuit Brussel voor een eventuele IJslandse deelname aan een Europees leger. Tegelijkertijd lijkt de kans ook eerder klein dat de IJslandse regering in de toekomst geneigd zal zijn in te stappen in een dergelijk project. Sinds de toetreding tot de NAVO in 1949 heeft IJsland zijn defensiebeleid steeds gebaseerd op twee pijlers, de NAVO en de bilaterale akkoorden met de VS. Het zou bijgevolg niet verstandig zijn van de IJslandse regering om deze essentiële partners op enigerlei wijze te bruuskeren. Wat wel pleit voor een participatie van IJsland in een Europees leger, is de strategische ligging en de bijhorende claim op de Noordpool. Toch weegt dit niet op tegen de eerder vermelde argumenten waarom IJsland waarschijnlijk geen deel zal uitmaken van een Europees leger.

2.7 Conclusie Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zwitserland en IJsland

Hierboven werd nagegaan in welke mate het VK, Noorwegen, Zwitserland en IJsland geïnteresseerd zouden kunnen zijn in de ontwikkeling van een Europees leger. Hiermee wordt bedoeld of er politieke steun te vinden is in deze landen (= parameter 1). Daarnaast werd voor elk van deze vier landen bekeken hoe het nationale leger ervoor staat, wat de manschappen en het budget betreft (= parameter 2). Tot slot werd het geopolitiek belang van de landen geanalyseerd (= parameter 3). Parameter 4 is voor deze landen niet van toepassing, aangezien deze landen zich buiten de EU bevinden en er dus moeilijk kan bepaald worden wat de militaire bedreiging van buiten de EU is voor deze landen. Op basis van wat hierboven is geschreven voor elk van deze vier, krijgen ze stuk voor stuk een groep toegewezen voor de eerste drie parameters. Wat betreft het bepalen van de totaalscore, wordt dezelfde methode gehanteerd als bij de EU-lidstaten. Parameter 2 en 3 bepalen deze score, bij tweemaal een verschillende score, geeft parameter 2 de doorslag.

Deze groespindeling is belangrijk om de conclusies te kunnen maken op het einde. Ze worden namelijk betrokken in de tabel met de 27 andere landen die bestudeerd werden. De eindtabel in hoofdstuk 4.2 dient om na te gaan welke landen nu geschikt zijn voor een Europees leger op basis van twee factoren: de politieke steun voor een Europees leger en de meerwaarde die een land kan betekenen als lid van zo'n leger. Net zoals bij de landen onder hoofdstuk 2.2 worden ook voor deze vier landen in hoofdstuk 4.2 de resultaten voor parameter 1 en de totaalscore, in onderstaande tabel, gebruikt voor de conclusie.

Tabel 10: Overzicht verschillende parameters voor VK, N, CH en IS

LAND	Parameter 1	Parameter 2	Parameter 3	Parameter 4	TOTAAL SCORE
VERENIGD KONINKRIJK (VK)	Groep 3	Groep 1	Groep 1	N.V.T.	Groep 1
NOORWEGEN (N)	Groep 3	Groep 2	Groep 1	N.V.T.	Groep 2
ZWITSERLAND (CH)	Groep 3	Groep 2	Groep 3	N.V.T.	Groep 2
IJSLAND (IS)	Groep 3	Groep 3	Groep 1	N.V.T.	Groep 3

DEEL III

EUROPEES LEGER VERSUS NAVO

3. Europees leger versus NAVO

De NAVO is een niet te onderschatten factor in het debat over de mogelijke ontwikkeling van een Europees leger. Maar liefst 22 leden³⁶ van de NAVO maken ook deel uit van de Europese Unie en komen dus potentieel in aanmerking om bij te dragen aan de creatie van een Europees leger. Daarnaast zijn er enkele belangrijke bondgenoten van de Europese Unie die een grote rol spelen binnen de NAVO, zoals het VK, de VS en Turkije. Het bondgenootschap van de EU met deze drie landen staat vandaag echter onder druk. De uitspraken van Amerikaans president Trump die schade hebben berokkend aan de NAVO, Turks president Erdoğan die toenadering zoekt tot Rusland en tot slot de *Brexit* hebben ervoor gezorgd dat de EU zelfbewuster werd en nadenkt over hoe zij zichzelf beter kan beschermen. De NAVO is dan wel het grootste en sterkste militaire verbond ter wereld (Vandenkendelaere, interview, 2018), toch klinken hier en daar enkele bange stemmen wanneer de term *Europees leger* uitgesproken wordt. In 2015 ontstond de nodige argwaan bij de NAVO toen Juncker voor het eerst sinds lang opnieuw de idee te berde bracht. Vandaag heeft deze argwaan ruimte gemaakt voor begrip en wederzijds respect (Mell, interview, 2017).

De meeste specialisten en politici zijn het er tegenwoordig over eens dat een Europees leger geen duplicaat mag zijn van de NAVO en haar huidige structuren (Mell, interview, 2017). Dat zou de NAVO ondermijnen en ook niet in goede aarde vallen bij de Britten en Amerikanen. Hoe sterk een Europees leger ook kan zijn, de Europeanen kunnen de VS en het VK maar beter te vriend houden. Wat de EU vandaag doet, en waar de NAVO mee kan leven, is het verzamelen van financiële middelen en het efficiënter proberen inzetten van deze middelen. Volgens Thomas Mell (interview, 2017), NAVO-expert op het Estse ministerie van Defensie, is dit iets waar de NAVO namelijk ook baat bij heeft.

In dit hoofdstuk wordt in de eerste plaats gekeken naar de huidige samenwerking tussen de NAVO en de EU. Meer bepaald wordt geanalyseerd welke rol de drie bovengenoemde belangrijke bondgenoten spelen in de wisselwerking tussen de NAVO en de EU. Beïnvloeden zij het debat? In welke mate oefenen zij druk uit op de EU en haar lidstaten? Het is namelijk zo dat, wanneer het VK, de VS en Turkije de samenwerking tussen de NAVO en de EU trachten te wijzigen, zij mede de discussie rond een potentieel Europees leger beïnvloeden, al dan niet bewust. Verder loont het zeker ook de moeite om te onderzoeken wat nu het standpunt van de NAVO is inzake een Europees leger. In de algemene conclusie op het einde van deze masterproef, wordt teruggeblikt op de relatie tussen de EU en de NAVO. Kunnen ze naast elkaar bestaan? Zo ja, in welke vorm kunnen zij dit dan?

³⁶ Zie Figuur 2 op pagina 19.

3.1 Huidige samenwerking tussen EU en NAVO

De samenwerking die vandaag bestaat tussen enerzijds de EU en anderzijds de NAVO is belangrijk, omdat in tabel 1 (p. 26-36) duidelijk is geworden dat bepaalde lidstaten nog veel belang hechten aan de NAVO en geen duplicaat wensen te creëren. Wat houdt deze samenwerking in? En wat kan daaruit worden opgemaakt met betrekking tot de politieke steun, of net het ontbreken daarvan, voor een Europees leger? Zoals hierboven is aangegeven, spelen ook het VK, de VS en Turkije een significante rol in de samenwerking en daarmee beïnvloeden ze, al dan niet gewild, het debat.

Onderstaande figuur is overgenomen van de website van de European External Action Service (hierna: EEAS) en geeft een gestructureerd overzicht van hoe de samenwerking vandaag tussen de EU en de NAVO verloopt:

Figuur 3: EU-NAVO Samenwerking (Kocijancic & Osorio, 2018)

Zoals de figuur toont, wordt er op drie manieren samengewerkt: het delen van informatie, gecoördineerde planning en concrete samenwerking. Deze samenwerking gebeurt vervolgens in de verschillende domeinen. Hieruit blijkt dat deze samenwerking al vrij uitgebreid is en dat heeft zo zijn weerslag op de standpunten van sommige lidstaten rond een Europees leger.

Kroatië liet bijvoorbeeld duidelijk blijken dat het geen behoefte heeft aan een kopie van de NAVO en ook Nederland heeft zo zijn twijfels.³⁷ Deze samenwerking roept de nodige vragen op over de noodzaak van een Europees leger. En toch zijn er EU-lidstaten die een voorstander zijn van een combinatie NAVO-EU-leger. Waaraan ligt dit dan?

Een vaak gebruikt argument is dat een sterke defensie-unie (lees: Europees leger) kan bijdragen aan de versterking van de NAVO. Voormalig Ests minister van Buitenlandse Zaken, nu lid van het Europees Parlement, Urmas Paet zegt daar het volgende over (Banks, 2017):

“It is absolutely crucial that [the] EU and NATO cooperate and make the maximum out of that cooperation. Stronger European defence cooperation will not weaken NATO. On the contrary, both organisations will strengthen each other.”

Een Europees leger zou idealiter moeten functioneren met de nodige strategische autonomie (Gomes, interview, 2018) en over de mogelijkheid moeten beschikken verantwoordelijk te zijn voor het aanpakken van conflicten die de EU rechtstreeks aangaan. Op die manier opereert een onafhankelijk Europees leger als een sterke poot binnen de NAVO. Lidstaten en politici die voorstanders van een Europees leger zijn, stellen niet dat de NAVO geen bestaansreden meer heeft. Wat ze wel zeggen is dat beide baat hebben bij een sterkere positie van de EU op het vlak van defensie.

Waarom is dit allemaal pas mogelijk na de *Brexit*? Volgens Portugees Europarlementslid Gomes (interview, 2018) hebben de Britten steeds Europese defensiesamenwerking zo veel als mogelijk geboycot. Nu de Britten uit de EU stappen, hebben de andere lidstaten, zoals Frankrijk, opeens de nodige beleidsruimte om werk te maken van defensie. Ook Europarlementslid voor CD&V Tom Vandenkendelaere (2018) haalde deze situatie aan in zijn interview:

“Naast de verdeeldheid tussen de politieke fracties is er ook nog de geografische breuklijn. De Britten stonden ook meer achter de NAVO dan achter een Europese defensie, doordat ze hard rekenden op hun speciale band met de VS. Frankrijk daarentegen is historisch gezien al van bij het ontstaan van de NAVO een rebel in de club.”

³⁷ Zie hoofdstuk 2.2.1 op pagina 26-36.

De militaire superioriteit van de Britten is een van de weinige drukmiddelen die ze nog hebben om het EU-beleid te beïnvloeden. Met de creatie van een Europees leger zou ook dat wegvallen. Via de NAVO kunnen de Britten nog een zekere invloed uitoefenen, zolang er dus geen onafhankelijke EU-poot komt binnen de Verdragsorganisatie.

Hetzelfde geldt voor de VS die vanwege hun militaire capaciteiten en hun rol als Europese beschermer steeds een sterke invloed hadden. President Trump ondermijnt echter deze invloed door zelf de noodzaak van de NAVO of de werking ervan openlijk in twijfel te trekken. Hij wil niet dat de VS nog langer politieagent van de wereld spelen (Goldfarb, 2016). Daarnaast schoffeerde hij ook de Europese regeringsleiders door de defensiebudgetten van de NAVO-leden aan te vallen, deze waren immers ontoereikend volgens hem. Slechts enkele staten, waaronder de VS slagen er in de 2%-norm³⁸ te halen en te handhaven.

Dit maakt dat de EU, of toch de meeste lidstaten, liever niet te sterk afhankelijk wil zijn van de VS. Enkelen blijven wel de meerwaarde van de VS als lid van de NAVO erkennen. Bijvoorbeeld de Baltische Staten³⁹ appreciëren sterk de Amerikaanse steun, met de nabijheid van Rusland. Europarlementslid Tom Vandenkendelaere (2018), had daar in zijn interview ook nog iets over te zeggen:

“De Baltische staten vrezen toenemend militair spierballengerol van Poetin en staan heel afkeurend tegenover Europese defensie, omdat ze heel hard rekenen op de NAVO als militair weerwerk tegen Rusland. De term Europees leger is een groot taboe voor mijn Letse, Estse en Litouwse collega's.”

Tot slot zijn er ook nog het NAVO-lidmaatschap van Turkije en de vertroebelde relatie met de EU die een rol spelen. Bijvoorbeeld Griekenland en Cyprus⁴⁰ hebben, zoals eerder is vermeld, moeite om te moeten samenwerken met Turkije binnen de NAVO en dus willen zij liever een onafhankelijk Europees leger binnen de NAVO. De samenwerking tussen EU en NAVO is dus niet rozengeur en maneschijn. Daarnaast is ook de recente machtsuitbreiding van Erdoğan problematisch. De NAVO rust meer dan ooit op de gedeelde democratische waarden die het Westen binden. Turkije past niet langer in dat plaatje en dat kan voor de nodige wrijvingen zorgen binnen de NAVO (Dempsey, 2018). De drie actoren die om uiteenlopende redenen de EU dwingen om zelf meer verantwoordelijkheid op te nemen, zijn aan bod gekomen. Het echte standpunt van de NAVO met betrekking tot een Europees leger komt in de volgende paragraaf aan de orde.

³⁸ Art. 14, *Wales NATO Summit Declaration*, Newport (UK), 4 september 2014.

³⁹ Zie hoofdstuk 2.2.1 op pagina 26-36.

⁴⁰ Zie hoofdstuk 2.2.1 op pagina 26-36.

3.2 Standpunt NAVO inzake een Europees leger

De *Brexit*, een vertroebelde relatie met Turkije en Trump die geen politieagent (meer) wil zijn, zorgen alle drie voor een groeiend Europees bewustzijn als het op defensie aankomt. Ook bij de NAVO zorgen deze zaken voor een groeiend bewustzijn. Dit bewustzijn is nodig als de NAVO wil overleven als organisatie. Zij moet inzetten op samenwerking met de EU en deze niet langer tegenwerken (Gomes, interview, 2018). Een mooi bewijs van dit bewustzijn is de evolutie die het standpunt inzake een Europees leger van NAVO Secretaris-Generaal Jens Stoltenberg heeft doorgemaakt. Bij zijn aanstelling en na de aankondiging van Juncker dat de EU een Europees leger nodig heeft, stelde Stoltenberg zich nog als een absolute tegenstander op. Vandaag is zijn mening over de Europese defensiesamenwerking gematigder. Naar aanleiding van PESCO en de Europese Raad daarrond, verklaarde hij het volgende op de NAVO-website (Stoltenberg, 2017):

“It has been clearly stated from the European leaders, from both the Prime Minister, President, but also from the EU leaders here in Brussels, that stronger European defence is not about establishing competing structures. It’s not about duplicating what NATO is doing. It’s not about competing with NATO. The aim is to complement NATO, and that is extremely important because NATO is key for European defence. We know that 80% of defence spending will be from non-EU Allies, and 3 of the 4 battlegroups we have in the eastern part of the Alliance are led by non-EU Allies.”

Op basis van wat de Secretaris-Generaal hier zegt, kan gesteld worden dat de NAVO de huidige ontwikkelingen op het vlak van defensiesamenwerking zeker niet afschiet. Stoltenberg vertelt namelijk dat hij persoonlijk garanties heeft gekregen dat de diepere defensiesamenwerking binnen de EU er niet op gericht is de NAVO te dupliceren of te ondermijnen. Daarmee hebben ze niet gezegd dat er op termijn geen Europees leger komt. Wat ze zeggen is dat ze er wel degelijk naar streven om beide naast elkaar te laten bestaan, omdat ze elkaar kunnen versterken. Het standpunt van Stoltenberg geeft aan dat de visie van de NAVO is dat de NAVO uiterst belangrijk is voor Europa’s defensie en veiligheid. De Europese leiders zijn eerder geneigd deze redenering om te draaien: een sterke defensiesamenwerking binnen de EU, komt de NAVO ten goede.

Stoltenberg juicht dan wel meer defensiesamenwerking toe, toch blijft de idee van een echt Europees leger iets waar hij koude rillingen van krijgt. Hij durft de EU zelfs als *loser* te omschrijven, wanneer ze de stap naar een Europees leger ook echt zou zetten (Smith, 2018). Deze uitspraak diende als een niet mis te verstane waarschuwing aan het adres van de EU, meer bepaald Juncker, die een notoir voorvechter is van een Europees leger.

DEEL IV

ALGEMEEN BESLUIT

4. Algemeen besluit

Het gevoerde onderzoek is voornamelijk gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie, aangevuld met enkele interviews afgenomen bij experts en politici die van dichtbij betrokken zijn. De literatuurstudie leverde drie domeinen op die elk op een andere manier de politieke steun voor een Europees leger in kaart konden brengen. Ten eerste is er Deel 1 dat een overzicht biedt van wat er op dit moment aanwezig is binnen de Europese Unie op het vlak van militaire samenwerking. Deze initiatieven tonen aan dat de Europese Unie zich inzet voor een gemeenschappelijk defensiebeleid.

Vervolgens wordt in Deel 2 dieper ingegaan op wat de verschillende lidstaten denken over een Europees leger. Niet enkel het standpunt van de lidstaten kwam daarbij aan bod, ook de waarde die de lidstaten kunnen hebben voor een Europees leger werd geanalyseerd. Dit levert in hoofdstuk 4.2 een tabel op die moet tonen welke landen zowel een meerwaarde hebben voor een Europees leger als volledig achter de idee staan. Beide zijn namelijk niet noodzakelijk samen aanwezig bij elke lidstaat. Het ging ook verder dan de EU-lidstaten. Noorwegen, Zwitserland en IJsland werden ook in het onderzoek betrokken. Zij maken dan ook een deel uit van deze tabel. Het VK dat op dit moment nog niet volledig uit de EU is, werd apart van de overige EU-lidstaten besproken.

Tot slot is er nog Deel 3 waar de rol van de NAVO van naderbij wordt bekeken. Zoals Figuur 2⁴¹ aantoonde, bevat de NAVO maar liefst 22 leden die ook lid zijn van de Europese Unie. Dit maakt dat het lot van de NAVO onlosmakelijk verbonden is met de potentiële wensen en ambities van de EU om tot een Europees leger te komen in de toekomst. Militaire grootmachten als de VS, het VK en Turkije maken deel uit van de NAVO maar niet (meer) van de EU. Dit heeft een invloed op de creatie van een Europees leger, of de EU dat graag heeft of niet.

Deze drie deelconclusies worden in hoofdstuk 4.5 samengebracht om tot het uiteindelijke antwoord te komen op de onderzoeksvraag: *Is een Europees leger mogelijk?* Alvorens dit antwoord te formuleren, is het niet onbelangrijk om even stil te staan bij de mogelijke gebreken in het onderzoek. Deze worden kort besproken in hoofdstuk 4.4 en zijn belangrijk bij de interpretatie van de algemene conclusie achteraf. Elk onderzoek heeft specifieke beperkingen die tevens belangrijk zijn om tot een genuanceerd en realistisch resultaat te komen. Dit uiteindelijke resultaat wordt besproken in hoofdstuk 4.5. Zoals eerder is vermeld, wordt nu eerst deel per deel een conclusie gemaakt.

⁴¹ Zie Deel 2, op pagina 18.

4.1 Meer samenwerking of diepere integratie

Deel 1 van deze masterproef diende als inleiding maar had tegelijkertijd ook een boodschap voor het onderzoek. Vandaag zijn er verschillende initiatieven rond defensie aanwezig in de Europese Unie, die zoals Europarlementslid Hilde Vautmans (interview, 2018) het stelde “*een wegbereider kunnen zijn voor een Europees leger*”. De basis van de huidige defensiesamenwerking binnen de EU is het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB). Sindsdien volgden nog de creatie van het Europees Defensieagentschap, de EU Battlegroups en het Europees Defensiefonds. Betreffende het onderzoek naar een Europees leger echter, blijft de uitrol van PESCO de belangrijkste mijlpaal. Velen zien hierin de laatste fase voorafgaand aan de creatie van een Europees leger. Toch is dit nog niet voor morgen, aldus Europarlementslid Gomes (interview, 2018).

PESCO mag dan wel als een overwinning onthaald worden door de Europese leiders die een defensie-unie als ambitie hebben, het is slechts een nauwere vorm van samenwerking. De oprichting van een Europees leger houdt daarentegen meer in dan een nauwere samenwerking, in deze context worden eerder termen als *soevereiniteit*, *strategische autonomie* en *Europese integratie* in de mond genomen (Gomes, interview, 2018). Het probleem is echter dat deze termen voor veel lidstaten nog steeds taboe zijn (Mell, interview, 2017). Op enkele pioniers als Frankrijk en Italië na, zijn maar weinig lidstaten te vinden voor het opgeven van nog meer nationale soevereiniteit. Europese integratie is een mooie verpakking, maar de inhoud, het opgeven van soevereiniteit in de vorm van defensie, is veel minder aantrekkelijk. Vandaar dat op dit moment de meerderheid van de lidstaten, met grootmacht Duitsland voorop⁴², meer geneigd is te kiezen voor meer samenwerking eerder dan diepere Europese integratie.

Volgens Europarlementslid Hilde Vautmans, kan een Europees leger een positieve wending geven aan het Europese integratie verhaal. In haar interview (Vautmans, 2018) zegt ze daar het volgende over:

“Een Europees leger zou een zeer grote stap zijn voor de Europese integratie. Bovendien zou het ook op andere gebieden de Europese integratie kunnen bevorderen, bijvoorbeeld op het vlak van buitenlands beleid. De oprichting van een Europees leger zou er toe kunnen leiden dat lidstaten hun buitenlands beleid nog nauwer op elkaar moeten afstemmen. Enkel als Europa met één stem spreekt en ook de middelen heeft om haar woorden kracht bij te zetten, zal het voldoende druk kunnen uitoefenen op het internationale toneel.”

⁴² Zie 2.2.1 op pagina 28.

Uit dit citaat kunnen twee belangrijke argumenten voor en tegen een Europees leger worden gehaald. Het opgeven van soevereiniteit onder het mom van diepere Europese integratie wordt door veel landen als een belangrijk tegenargument gezien. Daarnaast wordt door Hilde Vautmans aangegeven dat wanneer de EU op het vlak van defensie en buitenlands beleid met één stem spreekt, dit veel meer zou kunnen teweegbrengen op het internationale toneel. Dit is de *strategische autonomie* waar zowel Frans president Macron als Portugees Europarlementslid Gomes (interview, 2018) het over hebben.

Wat is nu de overheersende mening binnen de EU? Kiezen voor meer samenwerking met initiatieven zoals PESCO? Of toch volop gaan voor meer Europese integratie met de creatie van een Europees leger? Het antwoord blijkt uit wat onderzocht werd in Deel 2. In welke mate zijn de lidstaten te vinden voor de idee van een Europees leger? En in welke mate kiezen ze voor de huidige gang van zaken met initiatieven zoals PESCO en het militaire bondgenootschap NAVO, dat reeds garanties biedt op het vlak van defensie? 28 EU-lidstaten en nog eens 3 landen die (on)rechtstreeks een belang hebben bij de ontwikkelingen binnen de EU, maken dat er geen unanimiteit heerst binnen de EU over een Europees leger. Dat wordt duidelijk in de volgende conclusie die gebaseerd is op Deel 2.

4.2 Een Europees leger: wie doet mee?

Onderstaande tabel geeft de conclusies weer voortkomend uit Deel 2. Zoals eerder is vermeld, leveren de resultaten uit Deel 2 een tweeledige conclusie op. Elk land is geanalyseerd met als doel de politieke steun van dat land voor een Europees leger te achterhalen. Daarnaast is bepaald wat de meerwaarde is van datzelfde land voor een Europees leger. In Tabel 11 wordt de eindconclusie (= resultaat) per land vermeld in de laatste kolom. Dit resultaat laat toe om nadien te bepalen hoe een Europees leger er potentieel zou kunnen uitzien. De samenstelling van dit Europees leger is puur hypothetisch en in de eerste plaats om na te gaan of het project wel een serieuze slaagkans heeft.

Tabel 11: Verhouding politieke steun-meerwaarde

LANDEN	PARAMETER 1	TOTAAL-SCORE	RESULTAAT
BELGIË	Groep 2	Groep 3	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
BULGARIJE	Groep 1	Groep 2	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
CYPRUS	Groep 1	Groep 3	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
DENEMARKEN	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
DUITSLAND	Groep 2	Groep 2	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
ESTLAND	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
FINLAND	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
FRANKRIJK	Groep 1	Groep 1	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
GRIEKENLAND	Groep 1	Groep 1	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
HONGARIJE	Groep 1	Groep 3	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.

IERLAND	Groep 3	Groep 3	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
ITALIË	Groep 1	Groep 1	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
KROATIË	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
LETLAND	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
LITOUWEN	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
LUXEMBURG	Groep 1	Groep 3	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
MALTA	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
NEDERLAND	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
OOSTENRIJK	Groep 3	Groep 3	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
POLEN	Groep 2	Groep 1	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
PORTUGAL	Groep 1	Groep 2	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
ROEMENIË	Groep 1	Groep 2	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
SLOVENIË	Groep 2	Groep 3	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
SLOVAKIJE	Groep 2	Groep 3	- Gemiddelde politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.
SPANJE	Groep 1	Groep 1	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
TSJECHIË	Groep 1	Groep 3	- Grote politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.

ZWEDEN	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
VERENIGD KONINKRIJK	Groep 3	Groep 1	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Grote meerwaarde.
NOORWEGEN	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
ZWITSERLAND	Groep 3	Groep 2	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Gemiddelde meerwaarde.
IJSLAND	Groep 3	Groep 3	- Geen politieke steun voor een Europees leger. - Beperkte meerwaarde.

Tabel 11 toont aan dat slechts vier landen uitgesproken voorstander zijn van een Europees leger en tegelijkertijd een meerwaarde zouden zijn. Deze landen zijn Frankrijk, Griekenland, Italië en Spanje. Samen goed voor een totaal defensiebudget van 76,8 miljard euro in 2016, oftewel 50,53% van het totale defensiebudget in de Europese Unie. Daarnaast beschikken deze vier landen samen over 738.100 manschappen. Afgerond komt dit neer op exact 50% van de totale troepenmacht in de EU. Hieruit kan worden afgeleid dat wat de slagkracht betreft, de cruciale landen aanwezig zijn.

De grote afwezigen hier zijn Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Deze twee landen zijn samen goed voor een defensiebudget dat bijna even groot is als dat van de vorige vier landen samen, namelijk 72,9 miljard euro in 2016. De manschappen van het VK en Duitsland komen op 317.481, wat ook een grote meerwaarde voor een Europees leger zou kunnen zijn. Dat de politieke steun voor een Europees leger ontbreekt in het VK is misschien wel normaal (lees: *Brexit*) en kan geplaatsd worden. Wat betreft Duitsland is dat toch moeilijker. Eerder werd al vermeld dat voor Europese initiatieven zowel Duitse als Franse steun van vitaal belang is (Gomes, interview, 2018). Niet alleen het ontbreken van de Duitse politieke steun is een harde klap voor een Europees leger, ook het geld en de manschappen vormen een significant verlies.

Er zijn ook landen die vanwege hun strategisch belang nog een meerwaarde kunnen betekenen. Hier valt op hoe beperkt de toegevoegde waarde van deze landen zou zijn wat de slagkracht betreft. Ook de politieke steun ontbreekt in Nederland en de Baltische staten. Landen die wel nog een rol van betekenis zouden kunnen spelen, zijn Polen en Finland. Alleen is het daar, net als in Duitsland, de afwachtende houding die een Europees leger parten speelt.

A map of Europe showing the distribution of the three main language families. The map uses three colors to represent different language groups: red for Indo-European languages, orange for Uralic languages, and green for Kartvelian languages. The red area covers most of Western and Central Europe, including the British Isles, France, Germany, and Italy. The orange area covers Eastern Europe, including Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, and parts of the Baltic states. The green area covers the Caucasus region, including Georgia, Armenia, and Azerbaijan. The map also shows the outlines of the major landmasses of Europe and Asia.

De eerste conclusie is dat de kaart van de Europese Unie allesbehalve volledig ingekleurd is, het merendeel van de landen denkt liever niet aan een Europees leger. De landen in het groen (Frankrijk, Griekenland, Italië en Spanje) nemen het voortouw wat betreft een Europees leger en zijn bereid daar de nodige initiatieven voor te nemen. Dit is echter niet voldoende om de idee te laten slagen. Om dit te bewerkstelligen zijn minimaal de landen in het rood ook nog nodig (Duitsland, Finland, Polen en het VK). In deze landen ontbreekt het echter aan (voldoende) politieke steun om deel te nemen aan een Europees leger. Tot slot zijn er de landen in het oranje. Deze laatste groep is wel te vinden voor de idee maar kan weinig waardevolle input aanleveren in vergelijking met de landen in het groen en het rood. Wat dat nu concreet betekent voor de slaagkansen van een Europees leger, wordt besproken in hoofdstuk 4.5.

⁴³ 611,19 miljard USD tegen een wisselkoers van 1 USD = 0,8372 EUR op vrijdag 11 mei 2018 (tijd.be).

4.3 Aanvulling of vervanging van NAVO

In Deel 3 werd besproken hoe de huidige samenwerking tussen de NAVO en de EU een invloed uitoefent op het debat over een Europees leger. Deze samenwerking zorgt ervoor dat de NAVO een bepaald standpunt inneemt wanneer de Europese regeringsleiders het hebben over een Europees leger. Concreet is de NAVO, onder impuls van de VS en het VK, niet erg happig om de idee van een Europees leger te aanvaarden, laat staan aan te moedigen. In de ogen van de huidige Secretaris-Generaal is er maar één mogelijk pad dat de EU kan bewandelen. De EU moet meer doen op vlak van defensiesamenwerking en tegelijkertijd beseffen dat de NAVO de nummer 1 organisatie blijft als het op defensie aankomt.

De redenering kan ook omgekeerd worden en vanuit het standpunt van de EU worden bekeken. Dit biedt twee mogelijkheden. Ten eerste kan de EU via een Europees leger een sterke en onafhankelijke Europese poot binnen de NAVO creëren. Deze keuze moet ook de NAVO sterker maken. Ten tweede kan de EU kiezen om een Europees leger de taken en bevoegdheden van de NAVO te laten overnemen. Dit laatste stoot echter op zodanig veel tegenkanting, zowel binnen de NAVO als binnen de EU, dat enkel optie 1 haalbaar lijkt voor een Europees leger. Deel 2 toonde immers aan dat bepaalde landen, zoals de Baltische staten, maar ook Nederland, Duitsland, Kroatië, IJsland en Noorwegen, de NAVO nog steeds zien als het belangrijkste platform rond defensie. Verder maken ook de militaire capaciteiten van de VS en het VK nog steeds indruk op het Europese continent.

Buitenbeentje binnen de Verdragsorganisatie is Frankrijk. De Fransen stonden doorheen de geschiedenis steeds afkerig tegenover de Amerikaanse overheersing binnen de NAVO en de invloed die het daarmee uitoefent op het Europese continent (Vandenkendelaere, interview, 2018). In dat opzicht is het niet geheel onlogisch dat de Fransen vandaag samen met Italië en Spanje de voortrekkers zijn van meer defensiesamenwerking (lees: een Europees leger). Hoe ambitieus de plannen van president Macron ook mogen zijn, zonder de politieke steun vanuit Duitsland zal hij moeten accepteren dat de realistische weg voorwaarts, er een is van meer samenwerking tussen de EU-lidstaten binnen de NAVO.

Samengevat kan worden gesteld dat de NAVO niet zelf rechtstreeks het debat kan beïnvloeden. Wat het wel kan, is via leden als Duitsland en het VK die cruciaal zijn voor de slaagkansen van een Europees leger, laten blijken welk pad een Europees leger of Europese defensiesamenwerking moet volgen. Hierin is de NAVO duidelijk. Een Europees leger heeft enkel een reden van bestaan binnen de NAVO, als aanvulling. Beide kunnen complementair zijn en moeten elkaar versterken.

4.4 Kritische kijk op het onderzoek

Het centrale thema in deze masterproef is de politieke steun voor een Europees leger. Politieke steun of politiek in het algemeen is de kern van deze kritiek op het onderzoek. Politiek is per definitie veranderlijk en is moeilijk om als basis te gebruiken voor lange termijn uitspraken. Politici leven en werken meestal van verkiezing tot verkiezing en dat is op het Europese niveau niet anders. Twee elementen zijn hierbij belangrijk: de verschillende ambtstermijnen van de Europese regeringsleiders en de politieke breuklijnen. Deze twee factoren spelen een grote rol in het besluitvormingsproces van de EU.

De eerste factor is belangrijk omdat het aantoont hoe moeilijk het soms werken is voor de Europese regeringsleiders. Niet elke ambtstermijn van de Europese regeringsleiders loopt namelijk gelijk. Het is perfect mogelijk dat de Franse president Macron, verkozen in 2017, slechts een deel van zijn ambtstermijn samenwerkt met zijn Spaanse collega, waar de parlementsverkiezingen in 2016 werden gehouden. Dit bemoeilijkt het besluitvormingsproces binnen de EU aanzienlijk. Het belangrijkste wetgevende orgaan binnen de EU is nog steeds de Europese Raad en in mindere mate de Raad van de Europese Unie. Hier zitten respectievelijk de verschillende regeringsleiders samen en de ministers per specifiek deeldomein. Om tot een duurzaam beleid te komen is het niet altijd even makkelijk dat er plots een collega met een andere politieke visie tegenover jou komt te zitten aan de onderhandelingstafel.

Dit laatste leidt de tweede factor in, de politieke breuklijnen. Tom Vandenkendelaere (2018) gaf al aan in zijn interview dat er binnen het Europees Parlement duidelijk een breuklijn zichtbaar is tussen de verschillende fracties als het op defensie aankomt. Ook Ana Gomes (interview, 2018), Europarlementslid voor Portugal, gaf aan dat de mening rond defensie van de rechtse partijen totaal verschillend is aan die van de linkse partijen. Daarbij komt dat de EU ook met het fenomeen *Eurosceptis* te maken krijgt. Tijdens de Franse presidentsverkiezingen in 2017 was Macrons belangrijkste tegenstander Marine Le Pen. Zij wou een anti-Europees beleid uittekenen, compleet tegenovergesteld aan dat wat Macron voor ogen had. Deze breuklijnen en de verkiezingen die het politieke landschap door mekaar kunnen schudden, zorgen voor een kritische kanttekening in dit onderzoek. Wat vandaag zwart is, kan morgen wit zijn en vice versa.

Deze masterproef is bijgevolg een momentopname van het huidige politieke klimaat rond defensie. Tot slot is het niet onbelangrijk dat de Europese verkiezingen er zitten aan te komen. Dit betekent dat het Europees Parlement en de Europese Commissie grotendeels zullen worden vervangen. Het blijft maar zeer de vraag of de voorvechters van een Europees leger, zoals Juncker en Verhofstadt, dan op post blijven. Dit zal een significante impact hebben op het beleid dat tot vandaag werd gevoerd.

4.5 Is een Europees leger mogelijk?

De slotconclusie van deze masterproef brengt de noodzakelijke informatie samen die werd vergaard in de voorgaande delen. Deze informatie moet leiden tot een genuanceerd antwoord op de onderzoeksvraag: *Is een Europees leger mogelijk?* De subtitel geeft aan dat het doel is om het politieke draagvlak ervan in kaart te brengen. Het is namelijk zo dat op basis van het *Verdrag van Lissabon* ⁴⁴ wettelijk gezien alles aanwezig is om de Europese Unie een Europees leger te laten oprichten en aan te voeren. Er is daarnaast ook politieke steun nodig om een dergelijk idee tot uitvoering te laten komen. Deze politieke steun is op dit moment niet overal aanwezig zoals reeds duidelijk werd. Dit betekent dat de EU vandaag of morgen niet de stap zal zetten naar een Europees leger. Met andere woorden, is een Europees leger eigenlijk wel mogelijk? Het antwoord, op basis van alle informatie, is volmondig: nee. Verschillende factoren liggen aan de basis van dit finale antwoord.

De eerste factor die aan bod kwam is de nationale soevereiniteit die de lidstaten moeten opgeven en overhevelen naar het Europese niveau. Defensie is voor de meeste lidstaten vandaag een heikel onderwerp, zeker wanneer hen de vraag wordt gesteld of ze bereid zijn deze vorm van soevereiniteit op te geven, aldus Hilde Vautmans (interview, 2018). Dit is een van de hoofdredenen waarom vandaag door de meerderheid van de lidstaten bewust wordt gekozen voor het pad van meer samenwerking en niet diepere Europese integratie. Als de EU ooit toch tot een Europees leger wil komen, zal het in de eerste plaats de twijfelaars moeten overtuigen dat het opgeven van dit soort nationale soevereiniteit een goede zaak is voor iedereen. Vandaag zijn de (meeste) lidstaten daar niet klaar voor en dat vormt een obstakel op de weg naar een Europees leger. Wat betreft deze factor is de boodschap duidelijk: meer defensiesamenwerking is goed, maar te weinig om tot een Europees leger te komen.

Vervolgens werd onderzocht welke landen nu specifiek achter de idee van een Europees leger staan en of dat voldoende is om over de nodige slagkracht en strategische autonomie (Gomes, interview, 2018) te beschikken. Ook dit blijkt problematisch te zijn voor het oprichten van een Europees leger. Liefst 27 + 4 landen werden onder de loop genomen en daaruit kwamen slechts een tiental landen die achter de idee van een Europees leger staan.⁴⁵ Bijkomend probleem was dat van deze tien landen slechts vier ook effectief een meerwaarde betekenen wat betreft strategisch belang en slagkracht. Een Europees leger heeft meer nodig dan enkel Frankrijk, Griekenland, Italië en Spanje om de voet naast die van militaire grootmachten als de VS en Rusland te kunnen plaatsen.

⁴⁴ Art. 42, *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Lissabon, 2009.

⁴⁵ Zie Figuur 4 op pagina 74.

Het feit dat landen zoals het VK, Duitsland, Polen en Finland, landen die absoluut een meerwaarde zouden betekenen, vandaag niet wensen deel te nemen of twijfelachtig staan tegenover de idee betekent een serieuze mokerslag voor het Europees leger. De boodschap hier naar de Europese beleidsmakers en voorstanders van een Europees leger toe, zoals Juncker en de Franse president Macron, is om zeker Duitsland, Polen en Finland aan boord te krijgen. Indien Duitsland overtuigd kan worden, lijkt de kans reëel dat dit een soort sneeuwbal effect in gang kan zetten waarbij snel meerdere lidstaten te vinden zullen zijn voor de idee van een Europees leger. Het VK blijft echter een belangrijk pijnpunt. Voor de *Brexit* waren de Britten steeds de belangrijkste saboteurs van Europese defensiesamenwerking. Logischerwijs zou dit kunnen betekenen dat vandaag de weg naar een Europees leger openligt (Gomes, interview, 2018). Niets is minder waar, aangezien het wegvallen van de militaire capaciteiten van de Britten een serieuze aderlating betekent voor een potentieel Europees leger.

Ook de NAVO heeft belang bij de ontwikkelingen rond defensiesamenwerking in de EU en de eventuele wens om een Europees leger op te richten. Het standpunt van de NAVO laat weinig aan de verbeelding over. Samenwerking op vlak van defensie binnen de EU wordt toegejuicht. De huidige Secretaris-Generaal van de NAVO voegt er wel aan toe dat het (lees: de EU) maar beter de wens om een Europees leger te creëren, kan opbergen. Uiteraard spreekt hier voornamelijk het eigenbelang van de NAVO, meer bepaald de vrees om overbodig te worden. Toch is deze opmerking niet onbelangrijk voor de Europese Unie. De EU heeft zelf alle belang bij een goede verstandhouding met de NAVO en haar sterkste leden: de VS, het VK en Turkije. Militair en geopolitiek gezien blijven deze landen immers van onschatbare waarde voor de EU. Dit biedt wel een mogelijkheid voor de EU om toch voor een Europees leger te gaan. Misschien niet als een volledig onafhankelijke entiteit dat naast de NAVO opereert of in concurrentie met, maar eerder als een sterke poot binnen de NAVO met de nodige strategische autonomie. Op die manier zouden beiden complementair zijn en in staat moeten zijn elkaar efficiënter en sterker te maken.

Als conclusie kan gesteld worden dat een Europees leger vandaag niet mogelijk is ondanks enkele signalen die wel in die richting lijken te wijzen. In de kritische kijk op dit onderzoek werd al aangegeven dat wat vandaag zwart is, morgen wit kan zijn. Verkiezingen loeren om de hoek en dat kan het politieke landschap aanzienlijk door elkaar schudden. Niets sluit dus uit dat volgend jaar Duitsland of Polen bijvoorbeeld wel achter de idee staat van een Europees leger. In deze context is PESCO ook een indicatie dat er binnen de EU wel degelijk een groeiend bewustzijn is rond defensie. Voor velen leek dit initiatief ook absoluut onmogelijk een aantal jaar geleden en al zeker niet met de participatie van zo veel lidstaten, zo stelt Hilde Vautmans (interview, 2018). Een Europees leger mag dan vandaag niet mogelijk zijn, toch hoeft de idee niet meteen begraven te worden.

Referentielijst

Constitutional Law on the Neutrality of Austria, Wenen, 26 oktober 1955.

Constitution of the Republic of Malta, Valletta, 21 september 1964.

NATO Summit Declaration, Newport (UK), 4 september 2014.

Verdrag betreffende de Europese Unie, Maastricht, 7 februari 1992.

Verdrag betreffende de Europese Unie, Lissabon, 3 november 2009.

Arnold, K. (1970). The European Defense Community in the French National Assembly: A Roll Call Analysis. *Comparative Politics*, 203-228.

Atlantic Council of Bulgaria. (2017). *Bulgaria in NATO and the European defense*. Sofia: Atlantic Council of Bulgaria.

Aunesluoma, J., & Rainio-Niemi, J. (2016). Neutrality as Identity? Finland's Quest for Security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, 51-78.

Banks, M. (2017, september 11). *A NATO versus EU defense system? German forces reignite the debate*. Opgehaald van defensenews.com: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/dsei/2017/09/11/a-nato-versus-eu-defense-system-german-forces-reignite-the-debate/>

Bartczak, K., & Garcés de los Fayos, F. (2018, januari 1). *De Europese Economische Ruimte (EER), Zwitserland en het Noorden*. Opgehaald van europarl.europa.eu: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.5.3.html

BBC News. (2017, mei 25). *Donald Trump tells Nato allies to pay up at Brussels talks*. Opgehaald van bbc.com: <http://www.bbc.com/news/world-europe-40037776>

- Benthin, L. (2018, maart 2). *Mark Rutte in EU speech: "Ik geloof niet in een federale EU en dat moeten we ook niet willen."*. Opgehaald van [dagelijksestandaard.nl](http://www.dagelijksestandaard.nl):
<http://www.dagelijksestandaard.nl/2018/03/mark-rutte-in-eu-speech-ik-geloof-niet-in-een-federale-eu-en-dat-moeten-we-ook-niet-willen/>
- Bershidsky, L. (2017, september 13). *Juncker Wants a U.S. of Europe. Does Anyone Else?* Opgehaald van Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-09-13/juncker-wants-a-u-s-of-europe-does-anyone-else>
- Biscop, S. (2017). Brexit zonder strategie en strategie zonder het VK. In S. Biscop, *Make Europe Great Again: Een nieuwe toekomst voor de oude grootmacht* (pp. 217-236). Gent: Lannoo.
- Biscop, S. (2017). Een Europese defensie en misschien zelfs een leger. In S. Biscop, *Make Europe Great Again: Een nieuwe toekomst voor de oude grootmacht* (pp. 195-216). Gent: Lannoo.
- Biscop, S. (2018, februari 14). *De VS maken zich zorgen over een Europees leger, en dat is goed nieuws.* Opgehaald van [demorgen.be](http://www.demorgen.be): <https://www.demorgen.be/opinie/de-vs-maken-zich-zorgen-over-een-europees-leger-en-dat-is-goed-nieuws-b62925e7/>
- Braw, E. (2017, augustus 23). *Europe's military maestros: Italy.* Opgehaald van [politico.eu](http://www.politico.eu):
<https://www.politico.eu/article/europes-military-maestros-italy-troops-mediterranean-migrants-libya-refugees/>
- Braw, E. (2017, mei 22). *Germany Is Quietly Building a European Army Under Its Command.* Opgehaald van foreignpolicy.com: <http://foreignpolicy.com/2017/05/22/germany-is-quietly-building-a-european-army-under-its-command/>
- C.N.J. (1954). The European Defence Community: Problems of Ratification. *The World Today*, 326-339.
- Chapman, T. (1998). The territorial settlement. In T. Chapman, *The Congress of Vienna 1814-1815* (pp. 33-59). New York: Routledge.
- Chrysostomou, A. (2017, november 13). *Greater protection as Cyprus joins EU defence pact.* Opgehaald van cyprus-mail.com: <http://cyprus-mail.com/2017/11/13/greater-protection-cyprus-joins-eu-defence-pact/>

Costa, M. (2017, december 15). Malta to 'wait and see' before deciding on PESCO defence pact, Muscat says. *MaltaToday*.

Council of the European Union. (2007). *Treaty of Lisbon*. Lissabon: European Union.

Danish Ministry of Defence. (2018, maart 8). *EU - The Danish Defence Opt-Out*. Opgehaald van fmn.dk: <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/TheDanishDefenceOpt-Out.aspx>

De Pelsmacker, P., & Van Kenhove, P. (2014). Inleidende begrippen en methodologische overwegingen. In P. De Pelsmacker, & P. Van Kenhove, *Marktonderzoek* (pp. 3-46). Amsterdam: Pearson.

Dempsey, J. (2018, januari 24). *Judy Asks: Is Turkey Damaging NATO?* Opgehaald van carnegieeurope.eu: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/75345>

Dent, M., & Greup, P.-P. (2012). *Europese krijgsmacht: noodzaak of rookgordijn?* Den Haag: Instituut Clingendael.

DW. (2018, maart 9). *How does Germany contribute to NATO?* Opgehaald van dw.com: <http://www.dw.com/en/how-does-germany-contribute-to-nato/a-38033967>

EEAS. (2017, oktober 9). *EU Battlegroups*. Opgehaald van eeas.europa.eu: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/33557/eu-battlegroups_en

Europees Parlement. (2017, maart 16). *EP wil Europese defensie impuls geven door bundelen van militaire capaciteit*. Opgehaald van europarl.europa.eu: <http://www.europarl.europa.eu/news/nl/headlines/eu-affairs/20180410STO01425/komende-week-macron-biologisch-voedsel-en-de-financiering-van-terrorisme>

Europees Parlement. (2017, december 11). *Pesco: EU countries sign off on plan for closer defence cooperation*. Opgehaald van europarl.europa.eu: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/security/20171208STO89939/pesco-eu-countries-sign-off-on-plan-for-closer-defence-cooperation>

Europese Commissie. (2017, juni 7). *Een Europees Defensiefonds: 5,5 miljard euro per jaar om de Europese defensievermogens te stimuleren*. Opgehaald van europa.eu: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1508_nl.html

Europese Commissie. (2017). *Witboek over de toekomst van Europa*. Brussel: Europese Commissie.

Europese Commissie. (2018, maart 22). *Een krachtiger rol op het wereldtoneel*. Opgehaald van ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/priorities/stronger-global-actor_nl

Europese Raad. (2018, april 17). *Brexit*. Opgehaald van consilium.europa.eu: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-uk-after-referendum/>

Europese Raad. (2018, januari 29). *Brexit: Raad (artikel 50) neemt onderhandelingsrichtsnoeren aan over overgangperiode*. Opgehaald van consilium.europa.eu: <http://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2018/01/29/brexit-council-article-50-adopts-negotiating-directives-on-the-transition-period/>

Europese Raad. (2018, maart 22). *De Europese Raad*. Opgehaald van consilium.europa.eu: <http://www.consilium.europa.eu/nl/european-council/>

Europese Raad. (2018, januari 3&). *Samenwerking inzake defensie: Raad zet permanente gestructureerde samenwerking (PESCO) op met deelname van 25 lidstaten*. Opgehaald van consilium.europa.eu: <http://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2017/12/11/defence-cooperation-pesco-25-member-states-participating/>

Europese Unie. (2018, April 13). *Europees Defensie Agentschap*. Opgehaald van europa.eu: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/eda_nl

Europese Unie. (2018, april 17). *Het motto van de EU*. Opgehaald van europa.eu: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_nl

Eurostat. (2018). *Government expenditure on defence*. Brussel: Europese Commissie.

Federal Department of Foreign Affairs. (2017, november 27). *Neutrality*. Opgehaald van eda.admin.ch: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/neutrality.html>

Forsvaret. (2018, april 10). *The Armed Forces In Numbers*. Opgehaald van forsvaret.no: <https://forsvaret.no/en/facts/the-armed-forces-in-numbers>

GlobalFirePower. (2018, maart 26). *European Powers Ranked by Military Strength*. Opgehaald van globalfirepower.com: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-europe.asp>

- Goldfarb, M. (2016, maart 30). *Donald Trump and Barack Obama agree: America cannot police the world anymore*. Opgehaald van telegraph.co.uk: <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/03/30/donald-trump-and-barack-obama-agree-america-cannot-police-the-wo/>
- Gomes, A. (2018, april 25). Is a European army possible? (L. Heymans, Interviewer)
- Gotev, G. (2017, november 9). *Borissov asks Juncker who are EU's enemies, gets compliments instead*. Opgehaald van euractiv.com: <https://www.euractiv.com/section/defence-policy/news/borissov-asks-juncker-who-are-eus-enemies-gets-compliments-instead/>
- Government Offices of Iceland. (2018, april 16). *National Security*. Opgehaald van government.is: <https://www.government.is/topics/foreign-affairs/national-security/>
- Government Offices of Sweden. (2015, maart 6). *International cooperation and relations*. Opgehaald van government.se: <http://www.government.se/government-policy/defence/objectives-and-visions/>
- Government Offices of Sweden. (2017, november 14). *EU's ministers for defence and foreign affairs discussed permanent structured cooperation*. Opgehaald van government.se: <http://www.government.se/press-releases/2017/11/eus-ministers-for-defence-and-foreign-affairs-discussed-permanent-structured-cooperation/>
- Grand Duchy of Luxembourg. (2018, maart 21). *NATO – North Atlantic Treaty Organisation*. Opgehaald van luxembourg.public.lu: <http://www.luxembourg.public.lu/en/le-grand-duche-se-presente/luxembourg-monde/organisations-internationales/otan/index.html>
- Herszenhorn, D. (2017, juni 9). *Juncker makes big call for EU defense push*. Opgehaald van politico.eu: <https://www.politico.eu/article/juncker-makes-big-call-for-eu-defense-push/>
- Heymans, L. (sd). Politieke steun voor een Europees leger. *Is een Europees leger mogelijk?* Universiteit Gent, Gent.
- Irish Department of Foreign Affairs and Trade. (2017, mei 3). *International Security Policy*. Opgehaald van Department of Foreign Affairs and Trade: <https://www.dfa.ie/our-role/policies/international-priorities/peace-and-security/international-security-policy/>

- Juncker, J.-C. (2015, maart 8). EU-Kommissionspräsident Juncker für europäische Armee. (W. a. Sonntag, Interviewer)
- Kaloyanova, M. (2017, juni 10). *Common European defence would help improve security*. Opgehaald van europost.eu: <http://www.europost.eu/article?id=20024>
- Kocijancic, M., & Osorio, E. (2018, maart 5). EU-NATO cooperation - Factsheet. *EU-NATO Cooperation*. European External Action Service, Brussel. Opgehaald van European External Action Service: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/28286/eu-nato-cooperation-factsheet_en
- Koenis, C. (2018, februari 17). *NAVO-baas tegen EU: eigen leger is een slecht idee*. Opgehaald van rtlz.nl: <https://www.rtlz.nl/algemeen/buitenland/navo-baas-tegen-eu-eigen-leger-is-een-slecht-idee>
- Legrand, J. (2018, januari 1). *Buitenlands beleid: doelstellingen, instrumenten en resultaten*. Opgehaald van europarl.europa.eu: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/nl/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.1.1.html
- Luxembourg Times. (2015, april 10). *Luxembourg would contribute to common European army*. Opgehaald van luxtimes.lu: <https://luxtimes.lu/archives/12235-luxembourg-would-contribute-to-common-european-army>
- Marrone, A. (2017, november 6). *Italy, a steady supporter of European defence*. Opgehaald van clingendael.org: <https://www.clingendael.org/publication/italy-steady-supporter-european-defence>
- Matthijs, H. (2017, mei 31). *Een Europese defensie, wat zal dat kosten aan de inwoners van de EU?* Opgehaald van knack.be: <http://www.knack.be/nieuws/belgie/een-europese-defensie-wat-zal-dat-kosten-aan-de-inwoners-van-de-eu/article-opinion-859597.html>
- Mell, T. (2017, december 15). Is a European army possible? (L. Heymans, Interviewer)
- Ministry of Defence. (2017). *UK Armed Forces Monthly Service Personnel Statistics 1 October 2017*. London: British Ministry of Defence.
- Ministry of Defence. (2017). *UK Defence in Numbers*. Londen: British Ministry of Defence.

Ministry of Defence Slovenia. (2016). *Strategic Defence Review 2016*. Ljubljana: Ministry of Defence Slovenia.

Ministry of Foreign Affairs, Hellenic Republic. (2017, april 28). *The North Atlantic Treaty Organization (NATO)*. Opgehaald van mfa.gr: <https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-international-organizations/the-north-atlantic-treaty-organization-nato.html?page=2>

Ministry of Foreign Affairs, Hellenic Republic. (2018, april 28). *Common Security and Defence Policy (CSDP)*. Opgehaald van mfa.gr: <https://www.mfa.gr/en/foreign-policy/greece-in-the-eu/eu-common-security-and-defence-policy-csdp.html>

NAVO. (2017, juni 2). *Funding NATO*. Opgehaald van nato.int: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm

NAVO. (2017, maart 30). *Relations with Finland*. Opgehaald van nato.int: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_49594.htm

NAVO. (2018, april 16). *Wat is de NAVO?* Opgehaald van nato.int: https://www.nato.int/nato-welcome/index_nl.html

Norway and the EU. (2018, april 22). *Foreign and security policy*. Opgehaald van Utenriksdepartementet: <https://www.norway.no/en/missions/eu/areas-of-cooperation/foreign-policy/>

NRC Handelsblad. (2016, november 18). *Praten over Europees leger is recept voor mislukking*. Opgehaald van nrc.nl: <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/11/18/praten-over-europees-leger-is-recept-voor-mislukking-5347788-a1532536>

Pavlic, V. (2016, september 28). *Defence Minister: EU Army should not duplicate NATO*. Opgehaald van total-croatia-news.com: <https://www.total-croatia-news.com/item/14230-defence-minister-eu-army-should-not-duplicate-nato>

Permanent Representation of Hungary to the EU. (2018, april 25). *HUNGARY SUPPORTS THE AFFIRMATION OF EUROPEAN DEFENCE COOPERATION*. Opgehaald van eu-brusszel.mfa.gov.hu: <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/eng/news/hungary-supports-the-affirmation-of-european-defence-cooperation>

- Pinnington, R. (2017, december 27). *EU Army - Neutral Austria's demands for fighting force revealed*. Opgehaald van [express.co.uk](https://www.express.co.uk/news/world/897233/EU-army-Austria-neutral-PESCO-cooperation-defence-security-strategy-mountain-training): <https://www.express.co.uk/news/world/897233/EU-army-Austria-neutral-PESCO-cooperation-defence-security-strategy-mountain-training>
- Raad van de Europese Unie. (2018, maart 9). *Tijddlijn: EU-samenweezking inzake veiligheid en defensie*. Opgehaald van [consilium.europa.eu](http://www.consilium.europa.eu/nl/policies/defence-security/defence-security-timeline/): <http://www.consilium.europa.eu/nl/policies/defence-security/defence-security-timeline/>
- Ramiro Troitiño, D. (2018, maart 23). Is a European army possible? (L. Heymans, Interviewer)
- Rettman, A. (2016, september 27). *Finland calls for 'pragmatic' EU defence*. Opgehaald van [euobserver.com](https://euobserver.com/foreign/135244): <https://euobserver.com/foreign/135244>
- Reulink, N., & Lindeman, L. (2005). *Dictaat kwalitatief onderzoek*. Nijmegen: Universiteit Nijmegen.
- Romania's Permanent Delegation to NATO. (2017, maart 1). *NATO-EU: A Strategic Partnership*. Opgehaald van [nato.mae.ro](http://nato.mae.ro/en/node/380): <http://nato.mae.ro/en/node/380>
- Rucker, P., & Costa, R. (2016, maart 21). *Trump questions need for NATO, outlines noninterventionist foreign policy*. Opgehaald van The Washington Post: https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2016/03/21/donald-trump-reveals-foreign-policy-team-in-meeting-with-the-washington-post/?noredirect=on&utm_term=.2b17d9320733
- Smith, O. (2018, februari 16). *NATO chief says Brussels could be 'LOSERS' with WARNING in showdown over EU army plans*. Opgehaald van [express.co.uk](https://www.express.co.uk/news/world/919855/NATO-Brussels-WARNING-EU-army-European-member-states-Juncker-Stoltenberg): <https://www.express.co.uk/news/world/919855/NATO-Brussels-WARNING-EU-army-European-member-states-Juncker-Stoltenberg>
- Spectator. (2017, oktober 4). *New strategy responds to current threats*. Opgehaald van [spectator.sme.sk](https://spectator.sme.sk/c/20665019/new-strategy-responds-to-current-threats.html): <https://spectator.sme.sk/c/20665019/new-strategy-responds-to-current-threats.html>
- Statista. (2017, april). *U.S. military spending from 2000 to 2016 (in billion U.S. dollars)*. Opgehaald van [statista.com](https://www.statista.com/statistics/272473/us-military-spending-from-2000-to-2012/): <https://www.statista.com/statistics/272473/us-military-spending-from-2000-to-2012/>
- Stevens, H. (2018, maart 19). Is een Europees leger mogelijk? (L. Heymans, Interviewer)

Stockholm International Peace Research Institute. (2017). *SIPRI Military Expenditure Database*.

Opgehaald van sipri.org: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-share-of-GDP.pdf>

Stoltenberg, J. (2017, december 14). *Doorstep statement*. Opgehaald van nato.int:

https://www.nato.int/cps/ic/natohq/opinions_150001.htm

Stromme, L. (2017, juni 20). *Norway snubs Juncker as PM pledges full support for Nato over EU army*.

Opgehaald van express.co.uk: <https://www.express.co.uk/news/world/819145/Norway-snubs-Juncker-PM-pledges-full-support-Nato-EU-army>

Swiss Federal Department of Defence. (2004). *Swiss Neutrality*. Bern: Communication DDPS.

Szczerbiak, A. (2017, maart 9). *Poland And Brexit*. Opgehaald van socialeurope.eu:

<https://www.socialeurope.eu/poland-and-brexit>

The Chancellery of the Polish Prime Minister. (2018, maart 8). *Prime Minister Mateusz Morawiecki: I believe in Europe and in a great future ahead of us*. Opgehaald van premier.gov.pl:

<https://www.premier.gov.pl/mobile/en/news/news/prime-minister-mateusz-morawiecki-i-believe-in-europe-and-in-a-great-future-ahead-of-us.html>

Van de Graaf, T. (2009). De wedloop om de Noordpool: dooi van een bevroren conflict? *Internationale Spectator*, 24-28.

Vandenkendelaere, T. (2018, maart 30). Is een Europees leger mogelijk? (L. Heymans, Interviewer)

Vautmans, H. (2018, februari 26). Is een Europees leger mogelijk? (L. Heymans, Interviewer)

Verhofstadt, G. (2015). *De Ziekte van Europa*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Visegradpost. (2017, maart 10). *Central Europe and the European Army*. Opgehaald van visegradpost.com:

<https://visegradpost.com/en/2017/03/10/central-europe-and-the-european-army/>

Wood, V. (2018, januari 14). *'We need YOU' France's Macron set to push UK into joining 'Army of Europe' after Brexit*. Opgehaald van express.co.uk:

<https://www.express.co.uk/news/uk/904467/France-UK-European-Army-EU-Emmanuel-Macron-Theresa-May-military-EU>

Zandee, D. (2017, juni 26). *For the Netherlands, NATO Participation Is as Important as Defense Spending*.
Opgehaald van worldpoliticsreview.com: <https://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/22553/for-the-netherlands-nato-participation-is-as-important-as-defense-spending>

Zon, H. v. (2016, september 16). *Strijd om EU-leger ontbrandt weer*. Opgehaald van ad.nl:
<https://www.ad.nl/binnenland/strijd-om-eu-leger-ontbrandt-weer~abc6886d/>

Bijlage 2 Standpunt N-VA m.b.t. een Europees leger

Aangeboden via mail op 19 maart 2018 door Helga Stevens, Europees Parlementslid voor N-VA

Relevantie van het N-VA standpunt t.a.v. een Europees leger voor het onderzoek: Via korte interviews werden al de standpunten van de Vlaamse liberalen en christendemocraten achterhaald, het interview met het Portugese Europarlementslid toonde het linke standpunt, en dus kan de rechtse kijk op de materie ter volledigheid niet ontbreken. Het geeft een ruimere kijk op hoe de Vlaamse partijen denken over een Europees leger en tegelijkertijd kan het standpunt ook gebruikt worden om een eventuele ideologische breuklijn binnen het Europees Parlement te achterhalen m.b.t. een Europees leger.

1. Onze hoofdlijnen:

· De N-VA is voorstander van de uitbouw van een Europese defensiegemeenschap. Europa moet de veiligheid van zijn burgers verzekeren. De EU moet dan ook een eigen defensiebeleid uitbouwen en niet langer afhankelijk zijn van de VS. Maar we moeten in de eerste plaats realistisch zijn: het zou al goed zijn als we eerst voor meer specifieke samenwerkingsverbanden tussen bepaalde lidstaten kunnen zorgen. Een Europees leger is pas haalbaar op lange termijn. De EU-lidstaten moeten in elk geval meer verantwoordelijkheid op het vlak van defensie opnemen, wat België met deze regering alvast doet. Het defensiebudget wordt tegen 2030 immers opgetrokken naar 1,3% van het BBP.

· We steunen de vraag van het Europees Parlement om de Europese inspanningen op het vlak van defensie op te drijven. Om de veiligheid van zijn burgers te verzekeren, kan Europa niet langer achterblijven en afhankelijk zijn van anderen. Maar het kan niet de bedoeling zijn dat bestaande structuren gedupliceerd worden. De meeste Europese landen, waaronder België, werken op vele vlakken al succesvol samen binnen het kader van de NAVO. Bovendien kiezen verschillende landen, waaronder België en Nederland, er al voor om rond specifieke thema's verregaand samen te werken. Laten we die bestaande samenwerkingsverbanden eerst verder uitdiepen voordat we de vlucht vooruit naar een Europees leger kiezen. Op korte termijn is dat simpelweg onhaalbaar.

2. N-VA collega MEP Mark Demesmaeker communiceerde als volgt:

"Er zijn wereldwijd meer conflicten die uitbreken of opflakkeren dan dat er beëindigd worden. Dat is een sombere en onrustwekkende realiteit. De Unie moet borg staan voor de veiligheid van haar burgers en waarden. Ik ben voorstander om het Europees Defensieagentschap te versterken àls de focus op de kerntaken komt en er -met de lidstaten- bottom up gewerkt wordt. Maar ik ben bezorgd om de bureaucratische risico's van de voluntaristische ideeën in het rapport: een Europese Defensie Gemeenschap en een permanent militair hoofdkwartier voor de EU.

We beschikken vandaag al over het EU Militair Comité, de EU Militaire Staf en de bijeenkomsten van de Chiefs of Defense. Waarom dan extra lagen bureaucratie creëren?

Ik loop ook niet warm voor het idee om de NAVO Response Force samen te voegen met de EU Battle Groups. De Response Force werkt op het terrein, de Battle Groups zijn slechts een papieren tijger! Of hun samenvoeging een win- win wordt, is hoogst twijfelachtig."

<http://www.markdemesmaeker.eu/nieuws/bureaucratisering-van-eu-defensie-nee-bedankt?pq=search/site&keyword=defensie&page=1#vr3>

3. Hiernaast schreven we een opiniestukje

Daaruit haal ik onder meer het volgende:

"The European Commission is working on a Defence Action Plan (EDAP), which will focus on strengthening the EU's defence industry.

And why wouldn't they? A study of the European Parliament Research Service from 2013 states that the cost of non-Europe in defence and security is estimated at €26.4 billion annually, as the result of duplication, overcapacity and barriers to defence procurement. It's a convincing argument in times of budgetary austerity.

Of course NATO should always remain the cornerstone of our collective defence and the forum for its implementation, but the EU can shape up its participation in the Alliance. Via Battlegroups, PESCO-forces or *ad hoc* regional cooperation between Member States. An EU army, as a long term project, can then arise from such a natural evolution based on trust."

Prinstscreen van de e-mail verzonden op 19 maart 2018:

STEVENS Helga

19 maart 2018 om 14:28

SH

Antw.: Onderzoek masterproef - Is een Europees leger mogelijk?

Aan: Lothar Heymans

Beste Lothar,

1. Onze hoofdlijnen:

- De N-VA is voorstander van de uitbouw van een Europese defensiegemeenschap. Europa moet de veiligheid van zijn burgers verzekeren. De EU moet dan ook een eigen defensiebeleid uitbouwen en niet langer afhankelijk zijn van de VS. Maar we moeten in de eerste plaats realistisch zijn: het zou al goed zijn als we eerst voor meer specifieke samenwerkingsverbanden tussen bepaalde lidstaten kunnen zorgen. Een Europees leger is pas haalbaar op lange termijn. De EU-lidstaten moeten in elk geval meer verantwoordelijkheid op het vlak van defensie opnemen, wat België met deze regering alvast doet. Het defensiebudget wordt tegen 2030 immers opgetrokken naar 1,3% van het BBP.
- We steunen de vraag van het Europees Parlement om de Europese inspanningen op het vlak van defensie op te drijven. Om de veiligheid van zijn burgers te verzekeren, kan Europa niet langer achterblijven en afhankelijk zijn van anderen. Maar het kan niet de bedoeling zijn dat bestaande structuren gedupliceerd worden. De meeste Europese landen, waaronder België, werken op vele vlakken al succesvol samen binnen het kader van de NAVO. Bovendien kiezen verschillende landen, waaronder België en Nederland, er al voor om rond specifieke thema's verregaand samen te werken. Laten we die bestaande samenwerkingsverbanden eerst verder uitdiepen voordat we de vlucht vooruit naar een Europees leger kiezen. Op korte termijn is dat simpelweg onhaalbaar.

2. N-VA collega MEP Mark Demesmaeker communiceerde als volgt:

"Er zijn wereldwijd meer conflicten die uitbreken of opflakken dan dat er beëindigd worden. Dat is een sombere en onrustwekkende realiteit. De Unie moet borg staan voor de veiligheid van haar burgers en waarden. Ik ben voorstander om het Europees Defensieagentschap te versterken als de focus op de kerntaken komt en er -met de lidstaten- bottom up gewerkt wordt. Maar ik ben bezorgd om de bureaucratische risico's van de voluntaristische ideeën in het rapport: een Europese Defensie Gemeenschap en een permanent militair hoofdkwartier voor de EU.

We beschikken vandaag al over het EU Militair Comité, de EU Militaire Staf en de bijeenkomsten van de Chiefs of Defense. Waarom dan extra lagen bureaucratie creëren?

Ik loop ook niet warm voor het idee om de NAVO Response Force samen te voegen met de EU Battle Groups. De Response Force werkt op het terrein, de Battle Groups zijn slechts een papieren tijger! Of hun samenvoeging een win-win wordt, is hoogst twijfelachtig."

<http://www.markdemesmaeker.eu/nieuws/bureaucratisering-van-eu-defensie-nee-bedankt?pq=search/site&keyword=defensie&page=1#v3>

3. Hiernaast schreven we een opiniestukje (zie bijlage)

Daaruit haal ik onder meer het volgende:

"The European Commission is working on a Defence Action Plan (EDAP), which will focus on strengthening the EU's defence industry. And why wouldn't they? A study of the European Parliament Research Service from 2013 states that the cost of non-Europe in defence and security is estimated at €26.4 billion annually, as the result of duplication, overcapacity and barriers to defence procurement. It's a convincing argument in times of budgetary austerity."

"Of course NATO should always remain the cornerstone of our collective defence and the forum for its implementation, but the EU can shape up its participation in the Alliance. Via Battlegroups, PESCO-forces or *ad hoc* regional cooperation between Member States. An EU army, as a long term project, can then arise from such a natural evolution based on trust."

Hopelijk heb je hiermee voldoende?

Artikel EU
CSDP.docx

Met vriendelijke groeten | With kind regards,

Helga Stevens MEP (N-VA)
Europees Parlementslid | Member of the European Parliament
Ondervoorzitter ECR | Vice-Chair ECR
Co-voorzitter | Co-chair Disability Intergroup

helga.stevens@ep.europa.eu | www.helgastevens.be | Facebook: Helga Stevens MEP | Twitter: @StevensHelga

Europees Parlement | European Parliament
Kantoor | Office Brussel: WIB 04M033 | tel +32 (0)2 284 53 43
Kantoor | Office Straatsburg: LOW T06071 | tel +33 (0)3 88 1 75343

Bijlage 3 Interviews

Bijlage 3.1 Interview Thomas Mell (Stafmedewerker Estse ministerie van Defensie)

Interview Thomas Mell

Adviseur in het departement NAVO en de Europese Unie

Ministerie van Defensie Estland

Relevantie van het interview: Thomas Mell is een stafmedewerker op het Estse ministerie van Defensie, maar nog belangrijker, hij is een adviseur in het NAVO en EU-departement van datzelfde ministerie. Tijdens mijn Erasmusperiode in Estland, leek het mij dus wel interessant om eens te polsen naar het Estse standpunt m.b.t. een Europees leger. Estland is namelijk een bijzondere interessante case aangezien het de direct 'dreiging' voelt van buurland Rusland. Strategisch gezien dus een zeer interessante positie en om dan met een specialist ter zake te kunnen praten, bleek heel waardevol te zijn voor dit onderzoek.

15 december 2017

Plaats: Tallinn (Estland)

Taal: Engels

Duurtijd interview: 24 minuten 58 seconden

Interviewer: Lothar Heymans (LH)

Interviewee: Thomas Mell (TM)

LH: Introduction on why this interview was conducted. I am writing a master's thesis on the political and administrative feasibility of a European army. An interview with a member of the Estonian Ministry of Defense seemed like a unique opportunity because of the geographic position of the country close to Russia. Spending my Erasmus in Estonia could help my research by trying to arrange an interview with someone from the Estonian Ministry of Defense. This is why I contacted the Ministry, after which they gave me your (Thomas Mell) contact information since you are an expert when it comes to these matters.

TM: And so far, what is your hypothesis regarding the feasibility of a European army?

LH: It will be very difficult, especially politically because it will not be easy to align the different member states of the European Union. This will prove to be a huge challenge in the coming years for the European Union. Nevertheless, there were some signs that there might be just enough political support, which is why I want to talk with you today. To find out what your opinion is on this matter. Maybe you could start by presenting yourself and what your function within the Ministry is?

TM: I am currently an advisor within the Ministry of Defense working on all NATO and EU related issues. The past few months Estonia was the president of the Council of the European Union, so I was busy with organizing this as well.

LH: To start with the actual interview, I would like to know what your personal opinion is, as a military expert, on a European Army?

TM: I think that the European army currently is not on the table as an issue to discuss. It is more as a metaphor to talk about different issues. For example there was Juncker talking about a European army a couple of years ago, at the start of his tenure as president of the European Commission. But as you may know, this caused some very 'allergic' reactions, especially by the Brits who are not very fond of this idea. But there were a lot of other countries as well who didn't react in a positive way to say the least. This is why I would say that currently we are still far away from a European army. As always, the European Union is taking baby steps towards more military cooperation between the member states but not in the strict sense that there will be a unified army with a centralized command somewhere in the EU. Politically this issue is very sensitive. It is the European Parliament that decides on this matter but of course they are guided by their own governments, and today I cannot really see that there are a lot of countries who are willing to give up the power of having their own army.

LH: You say that the European Parliament can decide on this. But is it today legally possible, by the Treaty of Lisbon, to create a European army?

TM: The treaty contains elements talking about defense but of course it does not specifically state that there can be a European army. Although it is important to know that today there already exists something that can be seen as a European army in development. It is the so-called European Battlegroups, there are six and they can and are used on some missions already. They do not appear really in the news which is why a lot of people don't really know they exist. But it shows there are already elements within the EU that show there is a will to move towards more cooperation and unification when it comes to defense.

LH: You mentioned the Brits before as strong opponents of a European army. Do you think with Brexit unfolding right now, that it can give a new 'life' to the discussion for a European army? Because of course they are considered the best prepared army within the EU and with them leaving, it can leave the rest of the Union a bit in harm's way, or not?

TM: What we are witnessing now, as I said before we are not really talking about a EU army as such, but a very fast approach towards more defense cooperation within the EU. There are several initiatives that are proof of this, for example there is PESCO, which came to live after the Lisbon Treaty. Furthermore, there is the European Defense Fund, launched by the European Commission. This was created to help develop the European defense industry. So, we have initiatives, and all were more or less created a couple of years ago. And Brexit is certainly one of the elements, maybe not the only one, that caused these initiatives to be created. But I must really stress, that because we are talking about a Union with 27 members, that it usually takes some time to implement new initiatives and especially with delicate issues like defense. Before Brexit it was only a few countries, like Germany and France who wanted to cooperate more on defense. But then there was the vote on Brexit and the next morning the news came that the Brexit was happening, and almost immediately you could feel that the opinions regarding defense were changing within the Union. So, the new initiatives were created in a fast pace now, but like always it takes some time before individual member states are aligning their thoughts.

LH: Talking about the aligning of thoughts regarding defense, do you think there are a lot of different opinions within the EU? For example, what about the Baltic states and other countries? Maybe for the Baltic states being close to Russia will influence their thoughts. And countries who do not feel an immediate threat will maybe choose a more neutral approach towards European defense cooperation.

TM: Obviously there will be difference in thinking. There are 28 member states, 27 without Great Britain, so of course there can be 28 different thoughts on how defense cooperation should work. If I look at the Baltic states, our defense is always based on two pillars. First there is relying on our own capabilities and making sure we spend enough money of our BBP on the military. Secondly, there is the reliance on NATO and making sure we are doing everything in order that NATO can work and defend us when it would be necessary. Of course, this is very important for the Baltic states. Talking about the rest of the EU and the plans of more defense cooperation, I can only say that Estonia and the other Baltic countries are welcoming this and also the fact that the EU is taking initiatives to support the defense industry and the capabilities of its member states. For example, this happens with the European Defense Fund. But still, for the Baltic states at the moment, the cornerstone is the cooperation with NATO to help us with our defense needs.

A reason why today the defense cooperation in the EU is going a bit faster is because nobody calls it a way towards a European army. This term has become a red flag for many countries which is why it's being avoided a little bit. For most countries a European army is simply losing more sovereignty and there is still the cooperation with NATO. And to be honest, NATO has all the necessary funds and infrastructure to work like it is supposed to, which is a relief for most countries. Why would we want to create a 'second NATO' which would have the same function and would only make the countries spend more money for the same things?

LH: You made the connection with NATO already. Can both things exist together, or what would happen with NATO when a European army is created one day?

TM: It would be useless to build a complete duplicate of NATO. But the question is really, what are we doing? So, in the EU framework currently what is going on, is finding ways to cooperate more between member states. Because investing in defense is very expensive, even for the big countries like Germany and France. So, what the EU is trying to do is to pool our resources, so the funds can be spend in a more economic and efficient way. This is something that also can help NATO, because obviously better use of resources in the EU can help improve the NATO force as well. But important to know is that these initiatives are created for the member states and not as personal battle force for Mr Juncker or MS Mogherini. A European army cannot be the private battalion for these high-ranking officials within the EU. For a long time, this is one of the reasons why NATO has been suspicious of what is happening in the EU regarding defense. This cloud of suspicion has now moved and made space for mutual understanding.

LH: So, after your opinion regarding NATO and a possible European army, can we say that according to you there is maybe not even a real need for a European army at the moment? Better would be to keep improving the cooperation and to make sure it can help NATO with its existing structures?

TM: An army in a strict way, is at the moment not really necessary no. The best option now is to make sure that the EU framework regarding defense, to create a mutual pool of resources, is aligned with the existing structures of NATO. The EU and NATO don't have to be enemies in this story, they can help make each other better when it comes to spending tax money on defense. Spending this money in a more economic and efficient way, will go a long way in improving defense across the continent. There is today already an example of this in Eindhoven. Where you have center for Air Transportation, which is created by using a pool of funds from the European Union.

For example, Estonia will never have the money for big air transportation, but when it needs it there is the opportunity now to use the center in Eindhoven. This is an easier solution for small countries like Estonia. So, there are systems already established where pooling resources is helping member states. But also, the big European countries are in comparison to the US, China or Russia, rather small.

LH: Yes, if you would combine all the defense budgets in the EU, it would still be smaller than what the US can spend on defense every year.

TM: Yes, but if you put them together it is actually not so small as you would think. It would be somewhere around 50% of what the US spends, but of course the EU could spend more if there would be more cooperation. This caused by the gap between the countries who spend the required 2% of their BBP for NATO, and the countries, the bigger part, who don't spend enough. So obviously there is a lot of room for improvement within the EU. Most NATO-members spend less than 1%. Also, you have to look on what the money for defense is spend by the countries. For example, there are countries, like Belgium, that spend a lot on personnel, and more specifically the pensions of already retired personnel. Furthermore, investing in the military is not like building house. Your investments will not be enough for the coming decades, you have to constantly update and invest in order to keep up with the modern challenges in the world. If you don't do this than your money you invested before is going to be a waste of money. And this causes the problem that today Europe is relying heavily on the US, for example the military missions in Africa conducted by European forces were made possible by using American assets. This is okay from the NATO perspective, but today for example France is asking more autonomy for Europe and not rely to heavily on the US for everything. Europe should be capable to do these things themselves, but in order to do this the means should be used more efficient and in a more economical way.

And also, an increase in the global budget is needed for this. For example, PESO is made up of commitments, and one of these commitments is that the member states have to increase their military budgets. And regarding these budgets and NATO it is also important to know that there are two standards. The first is the well-known 2% of the BBP which is for the total amount of the defense budget. But there is also a 20% rule which says that 20% of these 2% should go to new military equipment. This is to make sure that not all the money goes to pensions of retired military personnel like in Belgium for example.

LH: To return to different thoughts on the framework of the EU for more cooperation in defense, do you think it is a problem that within the EU there are neutral countries like Finland and Austria for example?

TM: To start, the Finnish military is very strong and impressive. But this is a difficult issue to discuss because it will depend on the countries to decide for themselves how far they are willing to go to cooperate with the other member states.

LH: To conclude the interview, I want to circle back one last time to the main question. Do you think it is realistic politically and administratively that there will be a European army in the near future? You told me there is not really a need for this right now, but that doesn't say it is not possible of course.

TM: There are several dimensions to this question. One is that defense is kind of the last bit of sovereignty the different member states are willing to give up. There has been a whole way of European integration over the decades where the countries were giving up parts of their power and sovereignty, but defense has always been the last resort for the individual countries. It means that they are still an independent state, and for most of the countries this thought is very important. For countries to give up this power, it will take many problems, like for example migration, that they can no longer solve themselves. So maybe in a couple of decades when the problems start to be more and more complex, then maybe there is a possibility that countries will think about a shared army. But unless this happens, I don't really see it happening anytime soon.

Another approach, which will be a bit more realistic, is the initiatives like PESCO. It will be very interesting to see if this approach will work and if it can be expanded in the near future. But again, I think that this will be regarding a European defense, the way it will go in the future. The problem is that in the EU you have to sit around the table with 28 countries and to find common ground in this situation is not always easy. So, initiatives are always the result of political compromises and most of the time they will not bring dramatic change but rather small steps which take a long time. Something like PESCO can be seen as a victory for the people inside the EU who are supporting the idea of a European army or more defense cooperation. But we stay optimistic because a lot is happening right now in the EU regarding defense, we have PESCO, the Defense Fund and etc. So, it is definitely worth watching what is going to happen next.

LH: I think I have everything I need right now. Thank you for the interview.

Bijlage 3.2 Interview Hilde Vautmans (Europarlementslid voor OpenVLD)

Interview Hilde Vautmans (Europarlementslid OpenVLD)**Lid van de subcommissie SEDE (Veiligheid en Defensie) van het Europees Parlement****Aangeboden via e-mail op 26 februari 2018 (zie onderaan voor printscreen)**

Relevantie van het interview: Dit interview is relevant en interessant omwille van twee elementen. Ten eerste is mevrouw Vautmans als Europarlementslid ook lid van de subcommissie voor Veiligheid en Defensie (SEDE) van datzelfde Europees Parlement. Dat maakt van haar een specialist in deze materie en iemand die er ook actief bij betrokken is. Daarnaast is ze ook Belg wat maakt dat uit dit interview tevens kan opgemaakt worden hoe de Belgische liberalen, meer bepaald de Vlaamse liberalen, staan tegenover de creatie van een Europees leger.

1. Voelt u dat er vandaag nood is aan een Europees leger? Of volstaat meer defensiesamenwerking tussen de lidstaten van de EU?

Grotere defensiesamenwerking tussen de Europese lidstaten is absoluut een goede zaak. De huidige versnippering van de Europese defensie is hopeloos inefficiënt. 28 lidstaten hebben elk hun eigen leger. Lidstaten kopen verschillende soorten militair materiaal aan waardoor ze moeilijk kunnen samenwerken. Enkele cijfers ter illustratie: in heel Europa zijn er 178 verschillende wapensystemen tegenover 30 in de VS. Het totale Europese defensiebudget bedraagt ongeveer 50% van dat van de VS, maar resulteert in slechts 15% van de capaciteiten van de Amerikaanse defensie. Volgens schattingen verliest de EU jaarlijks 26,4 miljard euro als gevolg van dubbele defensiebestedingen, overcapaciteit en belemmeringen voor aanbestedingen. Dit cijfer komt overeen met de jaarlijkse defensiebegrotingen van Frankrijk en Nederland samen.

In het licht van deze cijfers juich ik meer defensiesamenwerking tussen de Europese lidstaten toe. Elk initiatief dat zorgt voor meer efficiëntie, betere interoperabiliteit en grotere Europese militaire slagkracht kan op mijn steun rekenen. Ik ben dan ook tevreden met de recente vooruitgang op het vlak van veiligheid en defensie: de oprichting van een Europees Defensiefonds, de Coordinated Annual Review of Defence (CARD) en de Permanent Gestructureerde Samenwerking (PESCO).

Tegelijkertijd denk ik dat enkel een echt Europees leger kan zorgen voor optimale efficiëntie en de grootst mogelijke militaire output. Voor mij blijven een Europees leger en een Europese Defensie-unie dus het einddoel. Enkel op die manier kan de Europese Unie beschikken over strategische autonomie. De defensie-unie zou dan een geïntegreerde Europese pijler van de NAVO worden. Daarnaast moet een Europees leger onze Unie in staat stellen om op zelfstandige basis operaties in het buitenland uit te voeren en de stabiliteit van onze grensregio's te garanderen.

2. Is er vandaag vanuit het Europees Parlement de nodige politieke steun om op termijn een Europees leger te kunnen introduceren?

Ik denk dat een meerderheid van het Europees Parlement het idee van een Europees leger genegen is. Vooral de ALDE-fractie is voorstander, maar ook binnen de EVP en de S&D (de twee grootste groepen) is er steun. De Eurosceptische fracties (ECR, EFDD en ENF) zijn vanzelfsprekend tegen. Ook de Groenen en de GUE/NGL-fractie zijn eerder tegen een Europees leger.

3. En wat met de regeringsleiders, staan zij achter het idee van een Europees leger? Juncker en Macron lieten zich positief uit over dit idee, maar daarmee komt het er nog niet.

Verschillende regeringsleiders steunen het idee van een Europees leger maar het gaat zeker niet om alle regeringsleiders. Anders hadden we vandaag al een Europees leger. Er is natuurlijk ook een groot verschil tussen 'voorstander zijn van het idee' en 'het idee daadwerkelijk kunnen en willen uitvoeren'. Ik denk dat het idee van een Europees leger vooral op steun kan rekenen (althans in theorie) in Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje, Finland, België en Luxemburg. Veel Centraal- en Oost-Europese staten daarentegen vrezen dat een Europees leger incompatibel is met de NAVO. Daarom staan zij eerder afkerig tegenover het idee. Daarnaast zijn er de neutrale lidstaten (Oostenrijk, Ierland, Zweden en Malta) die waarschijnlijk geen deel willen uitmaken van een Europees leger. Dat is ook het geval voor het Verenigd Koninkrijk (Brexit) en Denemarken (opt-out voor defensie). Bij de lidstaten is er dus beperkte steun voor de oprichting van een Europees leger, maar dit kan in de toekomst veranderen. Kijk bijvoorbeeld naar de creatie van PESCO. Twee jaar geleden leek het nog onmogelijk dat PESCO er zou komen. En het leek al helemaal onmogelijk dat maar liefst 25 van de 28 lidstaten zouden meedoen. Als PESCO goede resultaten oplevert, zou het kunnen dat meer en meer lidstaten overtuigd raken van het nut van Europese defensiesamenwerking. Op deze manier kan PESCO de wegbereider van een echt Europees leger worden.

4. Welke meerwaarde kan een Europees leger volgens u hebben voor de Europese integratie?

Defensie is één van de meest gevoelige bevoegdheden voor nationale overheden. Het gaat dan ook om de bescherming van het grondgebied en van de burgers. Dat is waarschijnlijk de reden waarom defensie tot nu toe, samen met zaken als buitenlands beleid en fiscaal beleid, bijna uitsluitend tot het domein van de lidstaten behoort. Een Europees leger zou dus een zeer grote stap zijn voor de Europese integratie. Bovendien zou het ook op andere gebieden de Europese integratie kunnen bevorderen, bijvoorbeeld op het vlak van buitenlands beleid. De oprichting van een Europees leger zou er toe kunnen leiden dat lidstaten hun buitenlands beleid nog nauwer op elkaar moeten afstemmen. Enkel als Europa met één stem spreekt en ook de middelen heeft om haar woorden kracht bij te zetten, zal het voldoende druk kunnen uitoefenen op het internationale toneel.

5. Welke invloed heeft de verkiezing van Trump en de Brexit op het debat rond een Europees leger?

Veel waarnemers wijzen naar de Brexit en de verkiezing van Trump om het nieuwe elan in het Gemeenschappelijk Veiligheid- en Defensiebeleid te verklaren. Hoewel dit zeker klopt, wil ik er op wijzen dat de vraag naar meer defensiesamenwerking geleidelijk aan gegroeid is. Zo komt de nadruk op defensie-integratie al naar voren in de Europese Globale Strategie (EUGS), gepubliceerd in juni 2016. Concreet roept de EUGS op tot grotere militaire investeringen, meer defensiesamenwerking en de ontwikkeling van een sterke Europese defensie-industrie. Recente gebeurtenissen in de internationale politiek, zoals de Brexit en de verkiezing van Trump, hebben echter een window of opportunity gecreëerd voor een versnelde implementatie van deze voorstellen. In deze zin hebben de Brexit en Trump het debat rond een Europees leger terug op de agenda gezet.

Printscreen van de e-mail verzonden op 26 februari 2018:

VAUTMANS Hilde

RE: Onderzoek masterproef - Is een EU defensie mogelijk?

Aan: Lothar Heymans

26 februari 2018 om 09:33

VH

Beste Lothar,

Hieronder kan je de antwoorden op jouw vragen vinden. Hopelijk helpen ze jou verder !

1. Voelt u dat er vandaag nood is aan een Europees leger? Of volstaat meer defensiesamenwerking tussen de lidstaten van de EU?

Grotere defensiesamenwerking tussen de Europese lidstaten is absoluut een goede zaak. De huidige versnippering van de Europese defensie is hopeloos inefficiënt. 28 lidstaten hebben elk hun eigen leger. Lidstaten kopen verschillende soorten militair materiaal aan waardoor ze moeilijk kunnen samenwerken. Enkele cijfers ter illustratie: in heel Europa zijn er 178 verschillende wapensystemen tegenover 30 in de VS. Het totale Europese defensiebudget bedraagt ongeveer 50% van dat van de VS, maar resulteert in slechts 15% van de capaciteiten van de Amerikaanse defensie. Volgens schattingen verliest de EU jaarlijks 26,4 miljard euro als gevolg van dubbele defensiebestedingen, overcapaciteit en belemmeringen voor aanbestedingen. Dit cijfer komt overeen met de jaarlijkse defensiebegrotingen van Frankrijk en Nederland samen.

In het licht van deze cijfers juich ik meer defensiesamenwerking tussen de Europese lidstaten toe. Elk initiatief dat zorgt voor meer efficiëntie, betere interoperabiliteit en grotere Europese militaire slagkracht kan op mijn steun rekenen. Ik ben dan ook tevreden met de recente vooruitgang op het vlak van veiligheid en defensie: de oprichting van een Europees Defensiefonds, de Coordinated Annual Review of Defence (CARD) en de Permanent Gestructureerde Samenwerking (PESCO).

Tegelijkertijd denk ik dat enkel een echt Europees leger kan zorgen voor optimale efficiëntie en de grootste mogelijke militaire output. Voor mij blijven een Europees leger en een Europese Defensie-unie dus het einddoel. Enkel op die manier kan de Europese Unie beschikken over strategische autonomie. De defensie-unie zou dan een geïntegreerde Europese pijler van de NAVO worden. Daarnaast moet een Europees leger onze Unie in staat stellen om op zelfstandige basis operaties in het buitenland uit te voeren en de stabiliteit van onze grensregio's te garanderen.

2. Is er vandaag vanuit het Europees Parlement de nodige politieke steun om op termijn een Europees leger te kunnen introduceren?

Ik denk dat een meerderheid van het Europees Parlement het idee van een Europees leger genegen is. Vooral de ALDE-fractie is voorstander, maar ook binnen de EVP en de S&D (de twee grootste groepen) is er steun. De Eurosceptische fracties (ECR, EFDD en ENF) zijn vanzelfsprekend tegen. Ook de Groenen en de GUE/NGL-fractie zijn eerder tegen een Europees leger.

3. En wat met de regeringsleiders, staan zij achter het idee van een Europees leger? Juncker en Macron lieten zich positief uit over dit idee, maar daarmee komt het er nog niet.

Verscheidende regeringsleiders steunen het idee van een Europees leger maar het gaat zeker niet om alle regeringsleiders. Anders hadden we vandaag al een Europees leger. Er is natuurlijk ook een groot verschil tussen 'voorstander zijn van het idee' en 'het idee daadwerkelijk kunnen en willen uitvoeren'.

Ik denk dat het idee van een Europees leger vooral op steun kan rekenen (althans in theorie) in Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje, Finland, België en Luxemburg. Veel Centraal- en Oost-Europese staten daarentegen vrezen dat een Europees leger incompatibel is met de NAVO. Daarom staan zij eerder afkerig tegenover het idee. Daarnaast zijn er de neutrale lidstaten (Oostenrijk, Ierland, Zweden en Malta) die waarschijnlijk geen deel willen uitmaken van een Europees leger. Dat is ook het geval voor het Verenigd Koninkrijk (Brexit) en Denemarken (opt-out voor defensie).

Bij de lidstaten is er dus beperkte steun voor de oprichting van een Europees leger, maar dit kan in de toekomst veranderen. Kijk bijvoorbeeld naar de creatie van PESCO. Twee jaar geleden leek het nog onmogelijk dat PESCO er zou komen. En het leek al helemaal onmogelijk dat maar liefst 25 van de 28 lidstaten zouden meedoen. Als PESCO goede resultaten oplevert, zou het kunnen dat meer en meer lidstaten overtuigd raken van het nut van Europese defensiesamenwerking. Op deze manier kan PESCO de wegbereider van een echt Europees leger worden.

4. Welke meerwaarde kan een Europees leger volgens u hebben voor de Europese integratie?

Defensie is één van de meest gevoelige bevoegdheden voor nationale overheden. Het gaat dan ook om de bescherming van het grondgebied en van de burgers. Dat is waarschijnlijk de reden waarom defensie tot nu toe, samen met zaken als buitenlands beleid en fiscaal beleid, bijna uitsluitend tot het domein van de lidstaten behoort. Een Europees leger zou dus een zeer grote stap zijn voor de Europese integratie. Bovendien zou het ook op andere gebieden de Europese integratie kunnen bevorderen, bijvoorbeeld op het vlak van buitenlands beleid. De oprichting van een Europees leger zou er toe kunnen leiden dat lidstaten hun buitenlands beleid nog nauwer op elkaar moeten afstemmen. Enkel als Europa met één stem spreekt en ook de middelen heeft om haar woorden kracht bij te zetten, zal het voldoende druk kunnen uitoefenen op het internationale toneel.

5. Welke invloed heeft de verkiezing van Trump en de Brexit op het debat rond een Europees leger?

Veel waarnemers wijzen naar de Brexit en de verkiezing van Trump om het nieuwe elan in het Gemeenschappelijk Veiligheid- en Defensiebeleid te verklaren. Hoewel dit zeker klopt, wil ik er op wijzen dat de vraag naar meer defensiesamenwerking geleidelijk aan gegroeid is. Zo komt de nadruk op defensie-integratie al naar voren in de Europese Globale Strategie (EUGS), gepubliceerd in juni 2016. Concreet roept de EUGS op tot grotere militaire investeringen, meer defensiesamenwerking en de ontwikkeling van een sterke Europese defensie-industrie. Recente gebeurtenissen in de internationale politiek, zoals de Brexit en de verkiezing van Trump, hebben echter een window of opportunity gecreëerd voor een versnelde implementatie van deze voorstellen. In deze zin hebben de Brexit en Trump het debat rond een Europees leger terug op de agenda gezet.

Veel succes met je masterproef.

Met vriendelijke groeten,

Charlotte Braet
Parlementair medewerker
Hilde VAUTMANS, Europees Parlementslid
Veiligheid en Defensie | Buitenlandse Zaken
ASP 9G 173, Rue Wiertz 60, B-1047 Brussel
+32 228 37661

[Bekijk meer van Lothar Heymans](#)

Bijlage 3.3 Interview Tom Vandenkendelaere (Europarlementslid voor CD&V)

Interview Tom Vandenkendelaere (Europarlementslid CD&V)**Aangeboden via e-mail op 30 maart 2018 (zie onderaan voor printscreen)**

Relevantie van het interview: Meneer Vandenkendelaere is lid van het Europees parlement en heeft daarom een unieke inkijk in hoe de politieke elite van Europa staat tegenover een Europees leger. Uiteraard is deze inkijk minder gespecialiseerd dan zijn college, Hilde Vautmans, toch blijft het de moeite waard naar de mening en ervaring van een Europarlementslid te luisteren. Daarnaast is het ook een andere politieke fractie, wat interessant is om de standpunten van verschillende politieke strekkingen te aanhoren.

1. Politieke haalbaarheid van een Europees leger binnen afzienbare tijd?

De idee van een Europees leger wordt haalbaarder met de dag. De realiteit zal er ons uiteindelijk toe verplichten, _____ meen _____ ik.

De Franse president Emmanuel Macron gaf kort na zijn overwinning een lange speech met zijn plannen voor de EU. Een van die plannen was een 'European intervention force' met een eigen mandaat en een eigen budget dat klaar en afwerkt moest zijn binnen drie jaar. Dat zou dus ten laatste eind 2020 moeten worden. Dit gaat mij te ver. Voor een Europees leger hebben we in Europa (nog) niet genoeg middelen. Het leger zou met het budget dat nu beschikbaar is, maar een schim zijn van wat het NAVO-leger is en zou Europa niet de bescherming bieden die we nu hebben. Een zelfstandig Europees leger is zonder twijfel op dit moment echter niet politiek haalbaar. Waar ik wel een voorstander van ben, is de uitbreiding van het Europees defensie en veiligheidsbeleid als aanvulling op de NAVO, als een eerste stap naar zo'n Europees leger. Er zijn heel wat zaken waar we Europees meer op kunnen samenwerken: cybersecurity, een Europese vloot, gemeenschappelijke intelligence etc. Er is veel meer te zien aan defensie dan artillerie en raketten, bij manier van spreken. Dit komt de EU-lidstaten en de NAVO ten goede. De NAVO is en blijft een monument van trans-Atlantische samenwerking. Hoewel het lijkt alsof door Trump de relaties tussen de EU en de VS op een laag pitje staan, is de vriendschap tussen de VS en de EU diepgaander dan de ambtstermijn van één president. Ik volg sterk het standpunt van de CD&V hierin. We zullen werk moeten maken van een diepgaander Europees veiligheids- en defensiebeleid, zonder hierbij in de rapen te schieten van de VS, en doen dit best stapsgewijs.

2. Alternatieven met een grotere slaagkans?

Hoe je het ook draait of keert, zal een zelfstandig Europees leger er op korte-middellange termijn niet komen. Er is te veel weerstand vanuit allerlei kampen tegen het voorstel. Een grotere slaagkans is, zoals eerder al vermeld, een diepgaandere Europese defensie onder NAVO-vlag, of als aanvulling op de NAVO.

3. Hoe denkt het Europees parlement over deze materie en wat zijn de breuklijnen?

Het Europees parlement is tamelijk verdeeld over deze materie. De EVP is een voorstander van meer en diepere militaire samenwerking in de EU. De GUE/NGL en de Greens/EVA-fracties zijn radicaal tegen elke verdere vorm van Europese defensie en verhoging van de defensie uitgaven. Aan de rechterzijde is het ook niet duidelijk wat het standpunt is van deze partijen over Europese defensie. Het Vlaams Belang bijvoorbeeld zou liefst geen Europees leger hebben en terugvallen op het nationale leger en de NAVO. Naast de verdeeldheid tussen de politieke fracties is er ook nog de geografische breuklijn. De Baltische staten vrezen toenemend militair spierballengerol van Poetin en staan heel afkeurend tegenover Europese defensie, omdat ze heel hard rekenen op de NAVO als militair weerwerk tegen Rusland. De term Europees leger is een groot taboe voor mijn Letse, Estse en Litouwse collega's. De Britten stonden ook meer achter de NAVO dan achter een Europese defensie, doordat ze hard rekenden op hun speciale band met de VS. Frankrijk daarentegen is historisch gezien al van bij het ontstaan van de NAVO een rebel in de club. Het Europees parlement is dus ook helemaal niet eenstemmig. Het staat trouwens wel op de agenda van de EVP, maar er is helemaal geen breed debat aan de gang in het parlement over Europese defensie. Dat vind ik persoonlijk een gemiste kans, maar dat kan na de verkiezingen van 2019 misschien wel veranderen.

Prinstscreen van de e-mail verzonden op 30 maart 2018:

VANDENKENDELAERE Tom

30 maart 2018 om 12:40

Details VT

RE: Onderzoek masterproef - Is een Europees leger mogelijk?

Aan: Lothar Heymans, Kopie: VERMEULEN Christophe

Beste Lothar,

Met excuses voor de vertraging in mijn bericht. Hieronder mijn antwoorden:

1/Politieke haalbaarheid van een Europees leger binnen alziensbare tijd?

De idee van een Europees leger wordt haalbaarder met de dag. De realiteit zal er ons uiteindelijk toe verplichten, meen ik.

De Franse president Emmanuel Macron gaf kort na zijn overwinning een lange speech met zijn plannen voor de EU. Een van die plannen was een 'European intervention force' met een eigen mandaat en een eigen budget dat klaar en afwerkt moet zijn binnen drie jaar. Dat zou dus ten laatste eind 2020 moeten worden. Dit gaat mij te ver. Voor een Europees leger hebben we in Europa (nog) niet genoeg middelen. Het leger zou met het budget dat nu beschikbaar is, maar een schim zijn van wat het NAVO leger is en zou Europa niet de bescherming bieden die we nu hebben. Een zelfstandig Europees leger is zonder twijfel op dit moment echter niet politiek haalbaar. Waar ik wel een voorstander van ben, is de uitbreiding van het Europees defensie en veiligheidsbeleid als aanvulling op de NAVO, als een eerste stap naar z'n Europees leger. Er zijn heel wat zaken waar we Europees meer op kunnen samenwerken: cybersecurity, een Europese vloot, gemeenschappelijke intelligence etc. Er is veel meer te zien aan defensie dan artillerie en raketten, bij manier van spreken. Dit komt de EU kldstaten en de NAVO ten goede. De NAVO is en blijft een monument van transatlantische samenwerking. Hoewel het lijkt alsof door Trump de relaties tussen de EU en de VS op een laag pitje staan, is de vriendschap tussen de VS en de EU diepgaander dan de ambtstermijn van één president. Ik volg sterk het standpunt van de CD&V hierin. We zullen werk moeten maken van een diepgaander Europees veiligheids- en defensiebeleid, zonder hierbij in de rapen te schieten van de VS, en doen dit best stapsgewijs.

2/Alternatieven met een grotere slaagkans?

Hoe je het ook draait of keert, zal een zelfstandig Europees leger er op korte-middellange termijn niet komen. Er is teveel weerstand vanuit allerlei kampen tegen het voorstel. Een grotere slaagkans is, zoals eerder al vermeld, een diepgaandere Europese defensie onder NAVO vlag, of als aanvulling op de NAVO.

3/Hoe denkt het Europees parlement over deze materie en wat zijn de breuklijnen?

Het Europees parlement is tamelijk verdeeld over deze materie. De EVP is een voorstander van meer en diepere militaire samenwerking in de EU. De GUE/NGL en de Greens/EVA fracties zijn radicaal tegen elke verdere vorm van Europese defensie en verhoging van de defensie uitgaven. Aan de rechterzijde is het ook niet duidelijk wat het standpunt is van deze partijen over Europese defensie. Het Visams Belang bijvoorbeeld zou liefst geen Europees leger hebben en terugvallen op het nationale leger en de NAVO. Naast de verdeeldheid tussen de politieke fracties is er ook nog de geografische breuklijn. De Baltische staten vrezen toenemend militair spierballengerol van Putin en staan heel afkeurend tegenover Europese defensie, omdat ze heel hard rekenen op de NAVO als militair weerwerk tegen Rusland. De term Europees leger is een groot taboe voor mijn Letse, Estse en Litouwse collega's. De Britten stonden ook meer achter de NAVO dan achter een Europese defensie, doordat ze hard rekenen op hun speciale band met de VS. Frankrijk daarentegen is historisch gezien al van bij het ontstaan van de NAVO een rebel in de club. Het Europees parlement is dus ook helemaal niet eenstemmig. Het staat trouwens wel op de agenda van de EVP, maar er is helemaal geen breed debat aan de gang in het parlement over Europese defensie. Dat vind ik persoonlijk een gemiste kans, maar dat kan na de verkiezingen van 2019 misschien wel veranderen.

Groeten,
Tom

Bekijk meer van Lothar Heymans

Bijlage 3.4 Interview David Ramiro Troitiño (professor EU studies, TTÜ)

Aangeboden via mail op 23 maart 2018 door David Ramiro Troitiño, professor EU studies aan de Tallinn University of Technology.

Relevantie van het interview: Professor Ramiro Troitiño is een Spaans staatsburger die al enkele jaren in Estland woont en er lesgeeft aan de universiteit. Tijdens mijn Erasmus volgde ik een van zijn lessen, *Constitution of the EU*. Hij is namelijk gespecialiseerd in alles wat met de EU te maken heeft. Dit in combinatie met zijn Spaanse nationaliteit leek mij de uitgelezen kans om eens te polsen naar het Spaanse standpunt m.b.t. een Europees leger.

Interviewer: Lothar Heymans (LH)

Interviewee: David Ramiro Troitiño (DRT)

LH: Currently I am working on my master's thesis in my home university in Belgium (Universiteit van Gent). I am researching if today it is possible to create a European army, or at least if there is the necessary political support to back this. Since you are an expert regarding the European Union and a Spanish citizen, I was wondering if you could briefly provide me with the vision of Spain regarding a European army.

DRT: About Spain and the army there is not much to say.... In general Spain supports everything that comes from the EU.

As we had a long dictatorship that separated us from the rest of Europe in political terms, the European Union means in Spain democracy and being part of the continent. So, there is not really any opposition to any further development in the integration.

On the specific issue of the Army, the Spanish government supports strongly the creation of it based on stages, first cooperation and then integration.

Basically the government supports the idea that the interest of Europe differs from the USA because of the geopolitical situation, and hence Europe must develop their own capabilities to face these threats. In several occasions the government has presented the conflict of Syria and the Russian involvement as an example of the necessity to have a common defence in order to influence the conflicts of our neighbours.

Spain has been very active and ambitious supporting the so called Schengen Defence, pushing other states to establish more integrationist goals.

In that sense, Spain is very close to the thesis defended by France, in opposition to Germany that supports more integration. But anyway, the Germans have this historical complex about the army because of the World Wars.... So in general they are more cautious even if they support it also.

Also Spain is pushing to invest more money in informing the citizens about the current security needs of Europe as a basic step for an integrated army that must be understood as a democratic will of the European people (blablabla politicians....)

Finally Spain is the second country of Europe in participation in external missions, but our army is professional, so it is not link anymore to the national feeling or pride, as in other places where is compulsory.

Printscreen van de e-mail verzonden op 22 maart 2018:

Lothar Heymans

Research Master's thesis - Is a European army possible?

Aan: David Ramiro Troitino

22 maart 2018 om 17:49

LH

Hello David!

Last semester I followed one of your courses at the Tallinn University of Technology, Constitution of the EU.

Currently I am working on my master's thesis in my home university in Belgium (Universidad de Gante). I am researching if today it is possible to create a European army, or at least if there is the necessary political support to back this. Since you are an expert regarding the European Union and a Spanish citizen, I was wondering if you could briefly provide me with the vision of Spain regarding a European army.

It would really help my thesis if you could provide me an answer to this question.

I hope all is well!

With kind regards,

Lothar Heymans

Op 27 dec. 2017, om 19:01 heeft David Ramiro Troitino <david.troitino@tu.es> het volgende geschreven:

Hello,

Here you have the link to the journal with your publication ;)

Best
David

<http://www.ijlrhss.com/current%20issue.html>

David Ramiro Troitino

[SPAM] Re: Research Master's thesis - Is a European army possible?

Aan: Lothar Heymans

23 maart 2018 om 09:07

DT

Hi Lothar,

Yes, I remember the Flemish hating Spanish.... 😊

About Spain and the army there is not much to say.... In general Spain supports everything that comes from the EU. As we had a long dictatorship that separate us from the rest of Europe in political terms, the European Union means in Spain democracy and be part of the continent. So, there is not really any opposition to any further development in the integration.

On the specific issue of the Army, the Spanish government supports strongly the creation of it based on stages, first cooperation and then integration.

Basically the government supports the idea that the interest of Europe differs from the USA because of the geopolitical situation, and hence Europe must develop their own capabilities to face these threats. In several occasions the government has present the conflict of Syria and the Russian involvement as an example of the necessity to have a common defence in order to influence the conflicts of our neighbours.

Spain has been very active and ambitious supporting the so called Schengen Defence, pushing other states to establish more integrationist goals.

In that sense, Spain is very close to the thesis defended by France, in opposition to Germany that supports more integration. But anyway, the Germans have this historical complex about the army because of the World Wars.... So in general they are more cautious even if they support it also.

Also Spain is pushing to invest more money in informing the citizens about the current security needs of Europe as a basic step for an integrated army that must be understood as a democratic will of the European people (blablabla politicians....)

Finally Spain is the second country of Europe in participation in external missions, but our army is professional, so it is not link anymore to the national feeling or pride, as in other places where is compulsory.

I hope I helped a little....

Best
David

Bijlage 3.5 Interview Ana Gomes (Portugees Europarlementslid)

Interview Ana Gomes**Europees Parlementslid voor Portugal****Fractie van de Progressieve Alliantie van Socialisten en Democraten in het Europees Parlement****Lid van de subcommissie SEDE (Veiligheid en Defensie) van het Europees Parlement**

Relevantie van het interview: Net als haar Belgische collega (Vautmans) is Ana Gomes Europarlementslid en lid van de subcommissie rond Veiligheid en Defensie (SEDE). Daarmee heeft ook zij een nauwe betrokkenheid bij de onderzochte materie in deze thesis. Daarnaast is het ook waardevol om het standpunt van haar land, Portugal, te leren kennen. Die is namelijk niet noodzakelijk dezelfde als dat van de Noord-Europese landen. Tot slot behoort ze tot de socialistische fractie van het Europees Parlement, wat ook een nieuwe invalshoek betekent, na de liberale en Christendemocraten gehoord te hebben.

25 april 2018**Plaats: Europees Parlement, Brussel****Taal: Engels****Duurtijd interview: 29 minuten 34 seconden****Interviewer: Lothar Heymans (LH)****Interviewee: Ana Gomes (AG)**

LH: I am a Belgian student, in my final year at the University of Ghent. I am currently writing my master's thesis about the political support in Europe for a European army. First of all, thank you for having me and accepting my request to interview you. I know that with the Treaty of Lisbon from 2009, it is possible now for the European Union member states to work more closely in matters of defense, even a European army is possible. The first thing I would like to know is your personal opinion on what the EU is doing today in relation to defense, for example with the PESCO initiative?

AG: Well, I for example, would never speak about a European army. I don't think it's useful. But I am very much in favor of a Europe of Security and Defense. And that is one of the reasons why I am a member of the subcommittee Security and Defense (SEDE). I have always pushed for a Europe of security and defense since I've been a part of this subcommittee in 2014. Because I believe that we can make a hell of a difference. I believe we have the capabilities that are essential for our safety and strategic autonomy, for the defense of our interests and the interests of our citizens. Not just in the European Union, but all over the world as we live in a globalized world where the interests of different parts of the world are intertwining evermore. We have to defend and protect all the people around the world, and even more important, the rule of law.

Respect for the international law, the UN charter. I don't want the EU to be strong and military active, like for example to embark on adventures such as the invasion of Iraq. What I want is a Europe of security and defense, to work in favor of the UN charter and to provide peace and safety to its own citizens and the citizens all over the world. And that this means that there has to be action from the EU when for example the UN is not taking action because it's blocked like in Syria by Russia and China, two permanent members of the UN Security Council. Then I strongly believe in the responsibility to protect. That would be the way in line with the UN charter. It gives us, the EU, the moral responsibility to act in a proportionate way to prevent genocide and so on. Furthermore, I'm a strong supporter of a Europe of security and defense because I believe that for our external action to be consistent effective, for us to claim to have a common foreign policy, and we need it, for the EU to be more than just a giant economical beast, we need a consistent external action and therefore we need the military muscle. I am a strong believer of the Roman dictum: 'If you want peace, prepare for war.'

And I see that our member states have a lot of capacities but not at all in coordinated way. Overlapping investments, not working together, wasting a lot of tax money and just creating an overall inefficient military apparatus. While at the same time we are more than ever facing common threats, common challenges regarding security and defense. We face transnational challenges, such as terrorism, pandemics, cyber-attacks, and not to forget the migrant crisis. These challenges cannot be faced by any member state alone, they need to work together in order to address these urgent problems. Many of these challenges require large investments to be able to fight these threats. There are simply no member states with the financial capabilities to fight all these expensive threats on their own. Together we can make a difference, if we pull our resources together. For too long the member states have been saying that all this can be done by NATO, so why do we need to work more together in the EU?

This way of thinking has always prevented the EU from moving forward, in my opinion. But the fact is that the NATO has been there, but nothing has really changed in matters of tackling these imminent challenges. Even to certain point today that we have an American president who is actually criticizing the way NATO works because the Europeans are not spending enough money according to him. To me more important than what you are actually spending, is the way that the money is spend. We have to create a certain accountability for how the tax payers' money is spent. The current system allows too much waste of money, there is too much corruption in the business of defense today. That's why today we need more peer control on how this money is spent, monitoring the defense expenditures is as important as spending enough money on defense. We have this today but too often we still see violations by the member states.

LH: Do you think with an initiative like PESCO, that it would more possible to achieve this? I mean, to get rid of the waste of money we see too much today, more than with the creation of an actual European army?

AG: In my opinion, PESCO is an intermediate. It is a necessary stage, instrument if you will. More important is, what I call, strategic autonomy. It is a part of the concept that French president Macron recently defended here in the European Parliament: European sovereignty. Strategic autonomy is what gives us Europeans a certain identity. Being able to mobilize all the tools we have, politically or military, to achieve these common goals and common interests as Europeans. And this strategic autonomy is in my opinion very important today, and a crucial part of PESCO. Because it allows us to see that we need each other to move forward and tackle the many challenges we face as a Union. The problem is it stills doesn't prevent member states from wanting to engage in military endeavors on their own or to form small alliances, without a clear strategy. Therefore, to me it is an important tool (PESCO), and I am being very supportive of it. I believe PESCO is a temporary tool until we indeed can exercise that strategic autonomy, to defend the common European interests. This is not in contradiction with the EU values, on the contrary.

Now there is a time we can move forward without being boycotted whenever the EU wants to engage in action. For the past years the British were eager to boycott the EU, especially on military matters. When action would suit the British, they were in favor. But whenever it didn't suit them or their interests, they simply boycotted all initiatives. For instance, all these years they were boycotting the European Defense Agency. And it was absolutely essential that this agency worked because it allowed the EU to identify the needs on all military aspects. How can we mobilize all of our capabilities? How can we make the EU military industry more efficient? These questions are very essential for the EU and were answered by the EDA. So yes, if PESCO can help to improve all these things, then I can't be anything but in favor of it.

LH: So you say it is temporary and necessary. But in your opinion, the next phase in EU defense cooperation, would be to work towards this strategic autonomy, that you mentioned. But not really towards a European army as a next step?

AG: Well, you know, if you start talking about EU defense cooperation, the goal is not just to create an army as such. It's basically armed forces, which doesn't necessarily need to be only in a military way. Because one of the good things of Europe of security and defense is also the capacity to mobilize civilian tools, this combination I think is essential for Europe's security. So, it's not only an army, but it's much more than that. In this way it would be a military in a hybrid way, because of the civilian elements which are part of it as well. Talking just about an army is in this way a bit misleading I think. This concept is mainly used by some people, federalists most of the time. It's an expression that could cause some fear with certain member states and that is why I am personally very reluctant to use this expression. I choose to talk about a Europe of security and defense and explaining what is at stake for the EU in this matter. I rather push for Europeans to start working more together in terms of military equipment, research, operations, culture, industry and so on. And indeed, developing the framework for this strategic autonomy that is so important. This is what's happening right now. Recently we saw a council of ministers that actually spoke of a Europe of security and defense. This would have been unthinkable a couple of years ago. This is the direct consequence of the member states realizing that we can't longer only rely on NATO with a guy like Trump calling the shots and saying NATO is obsolete. Even the most pro-NATO countries today are saying that the EU need to do more. I am not against NATO, I am simply trying to explain why a strong Europe of security and defense could also benefit NATO. The whole world is better off with a strong and agile EU, rather than only to rely on the United States. This is what we, the EU, need to work on today and in the future. Also, important to know is that the members of the European parliament working on security and defense, such as myself, are not very eager to talk about a European army, because it can cause problems for certain member states. It is in my opinion simply an idea that doesn't really hit the problems and what is at stake today for Europe's security. It could even be counterproductive to use the expression of a European army.

LH: Why could it be counterproductive?

AG: Because some people could feel intimidated by the idea. I am one of the people who doesn't buy the pacifist ideology stating the EU doesn't need more military cooperation because it needs to be peaceful. I am a pacifist, but as I mentioned before, I am preparing for war when I want peace. So, in that way the military muscle of the EU need to be there in order to protect the peace. Why should we allow our counterparts to have all the military strengths but not ourselves?

Why should we be weak in this case? Why should Europe not make more of a difference today in a place like Syria? Why should it allow Russia to occupy the void that has been created there? And Iran as well. Why should Europe allow that only a few member states engage in action in Syria without a clear strategy? Today I was furious when we heard an internal report on the situation in Syria. After the chemical attacks in Syria, we were hearing about the strikes against the regime. The problem was that these strikes were appearing to be not very effective, only damaging a small amount of the regime's installations. That kind of so-called cooperation and engaging is really outrageous to me. I don't want France and the UK participating in some sort of alliance that doesn't really make a difference.

I would like the EU as a whole to make a difference in Syria, and I really think we can when we decide to operate as a whole and with a clear strategy. We could have opened humanitarian routes, a no-fly zone and so much more. Also, with the war in Iraq in 2003, we could have done more and maybe even contained the conflict. Instead of allowing it to become a place for terrorism where we now are suffering the consequences from. It became of global proxy war as we can see now and with the horrifying potential of escalating even more with Trump starting to question the military cooperation between the US and Europe. Basically, what I want to say is that Europe could have made a difference. It had all the capacities, what it didn't have is the political will. And let this be the crucial element but I know that by working together, by advocating PESCO, we can build that political will. And we have seen it evolving in the right direction over the last couple of years.

LH: PESCO will temporary and necessary at the same time. Do you feel that today, in the European Union, there is the will and support for more military cooperation between the member states?

AG: Not enough, we need to do much more advocacy, which is why I have been working on the SEDE subcommittee. I believe we need a holistic approach, we need to understand that questions like the migrant crisis cannot be dealt with stupid internal security measures. We need a smart, common foreign policy. Furthermore, it is necessary that we stop with shying away from our capabilities. We have the tools to create credibility to our own foreign action and defense. We have Eurobarometers that Europe's citizens understand this. They want a Europe of security and defense. Now the governments and some establishments need to stop resisting this truth on the ground of so called national sovereignty. This is just ridiculous if you ask me. It doesn't make sense anymore in these times. Every challenge we face is becoming transnational, the states cannot face them alone even if they want to. Let's fight this perception that is ruling today most governments.

Also, the perception of Europe as a pacifist continent and institution is completely wrong. To be a pacifist doesn't have to mean disarmed. We need to indeed put these arms and capabilities together and develop them to make it more effective. That's why I am, as a woman of the left side, not tolerating that these so-called pacifists letting the military in hands of the right wing and preventing us from moving forward. Security and defense is far too important to let it be the sole possession of the right wing. We need a left wing in control as well. Security and the right to feel safe belongs to everyone and only to certain political groups.

LH: Basically, what you are saying is that what's causing the lack of political support, is pacifism and the national sovereignty which is still important to some member states? Even more important than the safety of the European citizens.

AG: Yes exactly, and the main problem with this is that it is in contradiction with what the public is saying and asking of the politicians. When I go around the world to talk about security and defense, I normally receive positive reactions from the side of the citizens. The problem is that there are few politicians who can do that, or willing to do that. Then they are hiding under an approach that put everything in the hands of the right wing and therefore yielding the responsibility of it that ought to be in the hands of democratic politicians. Or hiding behind the pacifist excuse that in my opinion is also very wrong there. And then whenever there is a crisis these left or green pacifist rely on the right wing to fight their battles again. I don't want the right wing to have all the power when it's coming to my safety as well. Therefore, I am a realistic left-wing politician who knows how important security and defense is.

Of course, demanding transparency and democratic control of the military is very important, and I know we have to do more on that. I don't believe today there is enough democratic control on the defense industry and the defense spending from some governments. Nevertheless, it is absolutely crucial if we want to evolve in the right way on defense. Probably only the Bundestag in Germany has some sort of mechanism to control the defense expenditures of the country. Although Germany has this very pacifist view on the military, which I can understand because of their history. But that is history and should be seen as history. At the same time the majority of the national parliaments doesn't do anything meaningful on monitoring their governments in relation to defense expenditures. I think in the European Union, the European parliament should have this power and the competences, in compliance with the national parliaments of course. But the main accountability stays with the national level I think.

LH: Something else now. Do you see today a difference in opinion between some parts of the EU? For example, the Baltic states who are closer to the Russian threat than the south of Europe.

AG: Obviously there is a big difference in opinion between these parts of the EU. The Baltic States have always had a very defensive approach towards military cooperation because of their neighbor, Russia. In some respect, you could even say they are hypersensitive on this subject. On the other hand, they know to what they are exposed. On the other hand, you have other countries, like for example my own state (Portugal). The dominating view is that it is a garden near the sea. So very weak in matters of defense. Although I have to say we have some strong capabilities in matters of men and women in the military. This is because of our past history, including in Africa. If we can have a different system for CSDP operation, the Portuguese could participate much more, with men and women. This is if others were willing to pay, because obviously we don't really have the financial means to do more.

In this way, the NATO system is a bit negative in my opinion. Portugal can also do much more in the technological field, because we have a lot of young people trained in this matter who could help fight the cyber-attacks. But we simply don't have the money to support all this on our own. I would like to have a much more democratic approach on the military contributions of the member states. With this being said, I think Portugal could be a very good contributor like for example in the PESCO framework. Although, not being under the same pressure that the Baltic states are feeling of course. And then you have different perceptions among the member states in Central Europe as well. You see many members there under the spell of Putin and his imperialism. For example, Hungary is feeling pressured by this. This is caused of course by the actions of Putin in Crimea and Georgia. The big problem I think was Britain. They have tremendous military capacities, willingness to act but boycotting the EU. So, in my opinion, now that they are leaving they will be forced to depend more on the EU in matters of defense. They will be forced, I think, to work more together instead of boycotting initiatives that they don't like. Paradoxically I think we can expect a more valuable cooperation of the British outside of the EU than when they were inside.

LH: For the security and defense of Europe, it could be seen as a good thing that the British are leaving?

AG: Could be. I am not saying it is good thing, I am merely stating that it has the potential of being a good thing for the EU-British relations on defense matters. On the other hand, you have the French always willing to act and take initiative. The French are probably the heaviest supporters of a Europe of defense and security. But as well because they don't feel bunked by anything, they are not afraid to do their own thing like they did in Africa and Syria. I'm not against the engaging of France and their strikes, what I'm against is the lack of strategy in these strike, costing effectiveness. The big problem, however, is still Germany. I think we have reached the stage where they have to somewhat evolve and try to escape the ghost of their past. Germany is making progression, otherwise we wouldn't have had something like PESCO today.

LH: If something needs to be accomplished, also in matters of security and defense, both France and Germany need to support this?

AG: Yes absolutely. But now we need to encourage Germany and make the case to the German citizens that being pacifist is not really in their best interest nor in that of the EU in general. Better for them to be there and in control, to make sure that we are indeed respecting international law.

LH: Thank you very much for your time and the valuable input that you have provided with this interview.

© Lothar Heymans

Universiteit Gent

Is een Europees leger mogelijk? – Het politieke draagvlak voor een EU leger in kaart gebracht.

Juni 2018